

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAMİ BİLİMLER ANABİLİM DALI
İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ BİLİM DALI**

**İMAM MÂTURÎDÎ'NİN SİYASET ANLAYIŞININ
MÂTURÎDÎ ÇEVRE ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ
(11. ve 12. yy. MÂTURÎDÎ ÂLİMLER BAĞLAMINDA)**

NESLİHAN KOMAN PARLAK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN:
DR. ÖĞR. ÜYESİ AYTEKİN ŞENZEBEK**

KONYA-2021

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Neslihan KOMAN PARLAK
	Numarası	17810601222
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslami Bilimler Anabilim Dalı/ İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Aytakin ŞENZEBEK
	Tezin Adı	İmam Mâturîdî'nin Siyaset Anlayışının Mâturîdî Çevre Üzerindeki Etkileri (11. Ve 12. yy. Mâturîdî Âlimler Bağlamında)

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan **İmam Mâturîdî'nin Siyaset Anlayışının Mâturîdî Çevre Üzerindeki Etkileri (11. Ve 12. yy. Mâturîdî Âlimler Bağlamında)** başlıklı bu çalışma 21/12/2021 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1			
2			
3			

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Neslihan KOMAN PARLAK		
	Numarası	17810601222		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslami Bilimler Anabilim Dalı/ İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	İmam Mâtürîdî'nin Siyaset Anlayışının Mâtürîdî Çevre Üzerindeki Etkileri (11. Ve 12. yy. Mâtürîdî Âlimler Bağlamında)			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Neslihan KOMAN PARLAK

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Neslihan Koman Parlak		
	Numarası	17810601222		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslami Bilimleri Anabilim Dalı/ İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Aytekin ŞENZEYBEK		
Tezin Adı	İmam Mâtürîdî'nin Siyaset Anlayışının Mâtürîdî Çevre Üzerindeki Etkileri (11. ve 12. yy. Mâtürîdî Âlimler Bağlamında)			

Şia'nın, imamet ve hilafet meselesine itikadi bir boyut kazandırmasıyla birlikte, kelam ilminin konuları arasına dâhil olan İmamet bahsini İmam Mâtürîdî, diğer Sünnî alimlerin aksine, müstakil bir başlı altında değerlendirmemiştir. Siyasi konular hakkındaki düşüncelerini, din ve vicdan özgürlüğü, adalet, eşitlik, ehliyet, emanet, biat, sorumluluk vb. gibi siyasetle ilişkilendirilebilecek evrensel ilkelere yaptığı yorumlar vasıtasıyla öğrenebildiğimiz İmam Maturidi ve siyaset anlayışı onun bu konuya getirdiği özgün yorumlardan dolayı İslam siyaset dünyasında önemli bir yere sahiptir. İmam Maturidi'nin siyasetle alakalı hususlardaki düşüncelerinin, 11. ve 12. yy. da yaşayan Maturidi mezhep âlimleri üzerindeki etkilerinin ortaya çıkarılması, İmam Maturidi'nin siyasi fikirlerinin, döneminde ve mezhebi içerisinde ne derece etkili olduğunu anlayabilmemiz açısından da büyük bir öneme sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Maturidi, İmamet-Hilafet, Siyaset, Maturidi Alimler

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Neslihan Koman Parlak		
	Student Number	17810601222		
	Department	Basic Islamic Sciences/History of Islamic Sects		
	Study Program	Master's Degree (M.A.)	-	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Dr. Öğr. Üyesi Aytekin ŞENZEBEK		
Title of the Thesis/Dissertation	The Effects of Imam Maturidi's Understanding of Politics on the Maturidi Environment (In the Context of 11 th and 12 th Century Maturidi Scholars)			

Unlike other Sunni scholars, Imam Maturidi did not evaluate the issue of imamate, which was included in the subjects of the science of Kalam by Shi'i scholars along with the issue of the caliphate, under a separate title. Imam Maturidi and his understanding of politics have an important position in the world of Islamic politics due to his unique interpretations of universal principles like freedom of religion and conscience, justice, equality, competence, trust, allegiance, responsibility, which can be associated with politics. Discovering the effects of Imam Maturidi's thoughts about political issues on Maturidi scholars of the 11th and 12th centuries is also of great importance in terms of understanding how influential Imam Maturidi's political ideas were during his time and within his sect.

Key Words: Maturidi, Imamate-Caliphate, Politics, Maturidi Scholars

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	3
ÖNSÖZ	4
ÖZET	5
ABSTRACT	6
KISALTMALAR	3
ÖNSÖZ	4
GİRİŞ	7
BİRİNCİ BÖLÜM	11
İMAM MÂTURÎDÎ VE SİYASET ANLAYIŞI	11
1.1. İmam Mâturîdî	11
1.1.1. Yaşadığı Dönemin Siyasi ve Kültürel Özellikleri	11
1.1.2. İmam Mâturîdî'nin Hayatı, İlmi Kişiliği, Hocaları, Talebeleri ve Eserleri	12
1.2. İmam Mâturîdî'nin Siyasete Karşı Tutumu ve Siyaset ile İlgili Görüşleri.....	16
1.2.1. İmam Mâturîdî'nin Siyasete Karşı Genel Tutumu	16
1.2.2. Yönetim Felsefesi	18
1.2.3. Devlet Yöneticisinin Göreve Gelme Şekli.....	20
1.2.4. Yönetim İlkeleri	21
1.2.4.1. Adaletle Hükmetmek	21
1.2.4.2. Liyakat İlkesine Uygun Davranmak	23
1.2.4.3. İstişare/ Danışma ilkesi	25
1.2.4.4. Din ve Vicdan Özgürlüğü	27
1.2.5. Devlet Yöneticisinin Özellikleri	29
1.2.5.1. Adaletli Olmak.....	30
1.2.5.2. Liyakat ve Ehliyet Sahibi Olmak.....	30
1.2.5.3. İlim Basiret ve Takva Ehli Olmak	30
1.2.6. Hilafetin Kureyşliliği Meselesi	31
1.2.7. Din-Siyaset Ayrımı	33
1.2.8. Devlet Yöneticisine İtaatin Çerçevesi.....	36
1.2.9. Hulefa-i Raşidinin Hilafetinin Meşruiyeti	40
İKİNCİ BÖLÜM	44
2.1. Ebu'l-Yüsr Muhammed el-Pezdevi ve Siyaset Anlayışı	44
2.1.1. Ebu'l Yusr Pezdevi'nin Hayatı ve Eserleri.....	44
2.1.2. Ebu'l -Yusr El-Pezdevi'nin Siyaset Anlayışı	46
2.1.2.1. İmamın Vücubiyeti	46
2.1.2.2. İmam'ın Tayini	47
2.1.2.3. İmamda Aranacak Nitelikler.....	47
2.1.2.4. İmam'ın Yaşadığı Çağın En Faziletlisi Olması	48
2.1.2.5. Birden Fazla İmam'ın İmametinin Caiz Olmayışı.....	48
2.1.2.6. İmam'ın Görevden Azledilmesi.....	48
2.1.2.7. Hulefa-i Raşidin'in Hilafetinin Meşruiyeti	49
2.1.2.8. Sahabenin Fazilet Sıralaması	50
2.2. Nureddin es- Sabuni'nin ve Siyaset Anlayışı	52
2.2.1. Nurettin es-Sâbuni'nin Hayatı ve Eserleri	52
2.2.2. Nurettin es-Sâbuni'nin Siyaset Anlayışı.....	53
2.2.2.1. Devlet Başkanının Gerekliliği	53

2.2.2.2. Devlet Başkanının Özellikleri.....	54
2.2.2.3. Birden Fazla Devlet Başkanına Akdetmenin Caiz Olmayışı.....	54
2.2.2.4. İmam'ın Yaşadığı Çağın En Faziletlisi Olması	55
2.2.2.5. Hulefai Raşid'inin Devlet Reisliği ve Fazilet Sıralaması	55
2.3. İmam Mâturîdî'nin Siyaset Anlayışının 11. ve 12. yy Mâturîdî Âlimler Üzerindeki Etkilerinin Tesbiti	58
2.3.1. Âlimlerin İmametın Vucubiyeti Konusundaki Görüşlerinde Mâturidi Etkisi .	58
2.3.2. Âlimlerin Devlet Yöneticisinin Nitelikleri Hakkındaki Görüşlerinde Maturidi Etkisi	60
2.3.3. Âlimlerin Hilafetin Kureyşliliği Meselesi Hakkındaki Görüşlerinde Maturidi Etkisi	64
2.3.4. Âlimlerin, Devlet Başkanının Seçilmesi ve Yaşadığı Çağın En Faziletlisi Olması Hakkındaki Görüşlerinde Maturidi Etkisi.....	67
2.3.5. Âlimlerin, Hulefa-i Raşidin'in Hilafetinin Meşruiyeti Hakkındaki Görüşlerinde Maturidi Etkisi	70
SONUÇ	74
KAYNAKÇA.....	77

KISALTMALAR

AÜ.	: Ankara Üniversitesi
AÜİFD.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
bk.	: Bakanız
c.	: Çeviren
d.	: Doğumu
m.	: Miladi
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Edt.	: Editör
Ens.	: Enstitüsü
İA.	: İslam Ansiklopedisi
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı
Nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü
s.	: Sayı
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik
ts.	: tarihsiz
vd.	: ve diğerleri
Yay.	: Yayınları
yy.	: Yüz Yıl

ÖNSÖZ

İslâm dünyasının ilk dönemlerden bu yana şahit olduğu en büyük ihtilaflar İmamet/Hilafet meselesi özelinde cereyan etmiştir. Müslümanlar, bu uğurda savaşmaktan ve gerekli gördükleri zamanlarda Müslüman olduğunu ifade eden kimselerin kanını akıtmaktan çekinmemişlerdir. Hilâfet meselesi, İslam tarihinin hemen hemen tüm dönemlerinde gündemde kalmayı başarmış, günümüzde de devam eden pek çok problem ve anlaşmazlığın ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

İmamet meselesine itikadi bir anlam yükleyerek, kelam konuları arasında yer almasına sebep olan Şia, imametini, tartışmasız, Hz. Ali ve soyuna ait olduğunu, masum imamın nass ile tayin edildiğini ve bunun, İmametini, nübüvvetin devamı olması dolayısıyla olduğunu iddia eder. Hariciler, seçilen kişinin bir köle dahi olsa Halife olmasında bir sakınca olmadığını ifade ederler. Mutezile, adil olan ve gerekli bilgi birikimine sahip olan herkesin, Kureyşli olmasa da halife olabileceğini savunmuştur. İmamet/Hilafet konusunu, itikadi bir mesele olarak gördükleri için değil de genel olarak diğer fırkaların bu konu hakkında ortaya attıkları yanlış düşüncelere karşı bir cevap üretebilmek için ele alan Sünni âlimlere göre dini ve dünyevi işlerin yürütülebilmesi için bir devlet başkanının varlığı zaruridir. Onlar, halkın başına geçecek Halife'nin, gerekli bilgi birikimine sahip olup, doğrudan ümmetin istişaresi veya seçimiyle başa geçmesi gerektiğini ve bu süreçten sonra Allah'a isyana çağırmadığı sürece sürece halkın kendisine itaat etmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Ehli Sünnet âlimlerine göre, İmam olacak kişide masumiyet şartı aranmaz. Onlar için genel olarak devlet yöneticisi olacak kimsenin, Kureyşli olması, rey ve tedbir sahibi olması, akıl-baliğ ve hür olması gereklidir. Şia'nın aksine imamların açıktan olması gerektiğini savunan Ehli Sünnet âlimlerine göre ilk dört halifenin hilafet sırası onların fazilet sırasıyla da doğru orantılıdır.

Kaleme aldığı eserlerinde İmamet/Hilafet meselesini ayrı bir başlık altında değerlendirmeyen İmam Mâturidi (ö. 333/944) Kitap ve Sünnette yer alan, siyaset ile ilgili sayılabilecek konuları detaylı olarak ele almıştır. Gerek onun bu meselelere

yaptığı yorumlar gerekse öğrencilerinin ilgili konularda, İmam Maturidi'ye atıfta bulunarak açıkladıkları meseleler, bizi, İmam Maturidi'nin siyaset anlayışı hakkında fikir sahibi yapmaktadır. Her ne kadar İmamet meselesini müstakil bir başlık altında ele almış olmasa da dinin siyaset boyutunu ilgilendiren konuları hakkında, önemli ve özgün fikirler sunması, onun siyaset anlayışının araştırılması ve ortaya konulmasının önemini göstermektedir. Ayrıca, Maturidi'nin fikir yapısını benimseyen ve onun ismiyle kurulan Maturidi mezhebinin kurumsallaşmasında önemli roller üstlenen âlimlerin, İmam Maturidi'nin bu özgün düşüncelerinden ne denli etkilendikleri ortaya çıkarmak, Maturidi'nin siyasi fikirlerinin, döneminde ve mezhebi içerisinde nasıl bir yer edindiğini ortaya çıkarmamız açısından da büyük bir öneme sahiptir.

Bu amaçlarla ele aldığımız ve iki bölümden oluşan çalışmamızın ilk bölümünde, İmam Maturidi'nin hayatına ve siyaset hakkındaki görüşlerine, detaylı olarak yer verilmiştir. Çalışmamızın ikinci bölümünde ise, 11. ve 12. yy'larda yaşayan Maturidi mezhebine mensup âlimler arasından seçtiğimiz Ebu'l-Yüsr Muhammed El-Pezdevi (ö. 493/1100) ve Nureddin Es- Sabuni'nin (ö. 580/1184) hayatlarına kısaca yer verilmiş, onların İslam siyaset düşüncesinin temel meseleleri hakkındaki yorumları incelenmiş, böylece devlet yönetimi ve alt başlıkları hakkındaki görüşlerinde, İmam Maturidi'den ne derece etkilendiklerinin ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Bu bölümde ayrıca tarih boyunca öne çıkan çeşitli kelâm ekollerinin hilafet hakkındaki görüşlerine de kısaca değinilerek okuyucunun takdirlerine sunulmuştur.

Lisans ve Yüksek Lisans eğitimim boyunca desteğini benden esirgemeyen, kıymetli danışmanım, Sayın Dr. Öğr. Üyesi Aytekin ŞENZEYBEK başta olmak üzere, Lisans eğitimimden bu yana desteklerini her daim üzerinde hissettiğim, Sayın Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM ve Prof. Dr. Hikmet ATİK hocalarıma, Tezimin oluşmasında bana yol gösteren, desteklerinden güç aldığım, kıymetli hocalarım Sayın Prof. Dr. Sönmez KUTLU ve Sayın Prof. Dr. Nuri TUĞLU'ya teşekkürü bir borç bilirim.

Eğitim hayatımın ilk gününden bu yana desteklerini benden hiçbir zaman esirgemeyen, bu günlere ulaşmam için ellerinden gelenin fazlasını yapan, sevgili Babam Kadir KOMAN'a ve sevgili Annem Selma KOMAN'a, canım kardeşlerim Ayşe ve Mustafa'ya, desteğini her daim yanımda ve yüreğimde hissettiğim sevgili

eşim Burak PARLAK'a ve varlığıyla hayatıma şans getiren biricik oğlum Sadi Baybars'a çok teşekkür ederim.

Neslihan KOMAN PARLAK

Konya-2021

GİRİŞ

İslam dünyasının siyasi düşüncedeki ilk ihtilafı, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) vefatıyla, henüz defnedilmeden¹ başlamış ve bu konudaki ihtilaflar gün geçtikçe artarak, önüne geçilmesi güç olan bir duruma gelmiştir. Kuran-ı Kerim'in, açık bir şekilde devlet yönetimiyle ilgili bir hüküm barındırmaması, Hz. Peygamber'in, (s.a.v) vefat etmeden önce bizzat, yerine geçecek kişiyi işaret etmemesi, İslam toplumunda devlet yönetimi hakkında farklı yorumların ortaya çıkmasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Bu bağlamda Peygamber Efendimiz (s.a.v) vefat ettikten sonra meydana gelen çok sayıda siyasi ayrılıklar ve idari tatbikatlar, âlimler tarafından siyasi bir nizam arayışı olarak yorumlanmıştır.²

İslam dünyasında, imamet/hilafet meselesi Şiâ'nın, imâmeti itikâdî bir mesele olarak ele almasından ve imâmeti halka bırakılacak basit bir işten ziyade inanç meselesi olarak yorumlamasından sonra Kelâm ilminin konuları arasına dâhil edilmiştir. Çalışmamızın yapı taşını oluşturacak olan İmam Mâtürîdî, günümüze ulaşan eserlerinde, siyaset/imamet-hilafet meselesi hakkındaki görüşlerini, müstakil bir başlık altında açıklamamış, ilgili konudaki düşünceleri hakkında büyük ölçüde fikir sahibi olmamızı sağlayacak, din ve vicdan özgürlüğü, adalet, eşitlik, ehliyet, emanet, biat ve sorumluluk vb. gibi evrensel ilkeleri bu minvalde incelemiştir.³ Bu kavramlara yüklediği anlamlar bize Maturidi'nin, siyasete bakışı hakkında bilgiler vermektedir.

Çalışmamızda, İmam Maturidi'nin dinin siyaset boyutunu ilgilendiren konularına yapmış olduğu yorumlar ve aynı zamanda onun bize ulaşmayan eserlerinden alıntı yapan âlimlerin atıfları vasıtasıyla haberdar olduğumuz Siyaset anlayışı detaylı olarak ele alınmaya çalışılmıştır. Buna ek olarak Maturidi mezhebine mensup âlimlerin 11. ve 12. yy'larda yaşayanları arasından, hali hazırda onların siyaset görüşleri hakkında bir çalışmanın henüz yapılmamış olması sebebiyle ve kendilerinin

¹ Şehristânî, Ebû'l-Feth Muhammed b. Abdülkerim b. Ebî Bekir Ahmed, *el-Milel ve'n-nihal*, thk. Abdülaziz Muhammed el-Vekîl (Kâhire, 1968), 1/22; Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr b. Galib, *Tarihü'r-Rusûl ve'l-mülûk* (Beyrut, 1387), 3/203-210.

² Hasan Onat, *Emevîler Dönemi Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği* (Ankara: Endülüs Yay, 2016), 19.

³ Osman Oral, "Mâtürîdî'de Din-Siyâset İlişkileri ve Yönetim İlkeleri", *USBİK 2018 I. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metin Kitabı*, ed. Ayhan Kuşçulu, (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 2018), 930.

ilgili konuyu geniş bir şekilde ele almaları dolayısıyla yer verdiğimiz alimlerin imamet-hilafet meselesine yaklaşımları ele alınmıştır.

1.Konunun Önemi ve Amacı

İmam Maturidi'nin Siyaset anlayışını diğer Ehl-i Sünnet âlimlerinden ayırarak, bizce önemli yapan ve çalışmamızda yer vermemize sebep olan iki önemli husus bulunmaktadır. Bu hususlardan birincisi onun Hilafetin Kureyşliliği meselesine dönemindeki âlimlerden farklı olarak, diyaneten değil siyaseten doğrudur, şeklinde yaklaşması ve bu yaklaşımının sebeplerini somut delillerle ortaya sunmasıdır. Bir diğer önemli husus ise onun, zalim imamlara adil denilip denemeyeceği hususundaki görüşleridir. İmam Maturidi, her ne kadar imamet/hilafet meselesini bizzat ona has bir başlık altında ele almamış olsa da bu konu hakkında çok önemli yorumlarda bulunarak, İslam siyaset dünyasının, devlet yönetimi meselesine, çok farklı pencerelerden bakabilmelerine olanak sağlamıştır.

Bu bağlamda çalışmamızda, İmam Maturidi'nin takipçisi olan ve fikirlerinin büyük oranda kurumsallaşmasına vesile olan, önemli Maturidi âlimlerin, hocalarının, diğer Ehl-i Sünnet âlimlerinden farklı olarak ortaya sunduğu fikirlerden ne derece etkilendiklerini, imamet/hilafet meselesinde onunla aynı yahut farklı düşündükleri konular ortaya çıkarılmıştır. Bu açıdan ele alınan çalışmamız, 11. ve 12. yy'larda yaşayan âlimler arasından seçtiğimiz, Ebu'l-Yüsr Muhammed El-Pezdevi, Nureddin Es- Sabuni ve Ebu'l Muin en-Nesefi'nin (ö.508/1115) İmamet konusuna yaklaşımları ile sınırlandırılmıştır. Çalışmamızda bu dönemi ve çalışmamızda yer verdiğimiz Maturidi âlimleri tercih etme sebebimiz, dönem olarak İmam Maturidi'nin yaşadığı zaman diliminden çok uzaklaşmamak ve gerek Ebu'l Yusr Pezdevi'nin gerekse Nureddin es-Sabuni'nin, imamet/hilafet meselesine detaylı şekilde yer verip ilgili konu hakkında özgün fikirleri bulunması sebebiyledir. Çalışmamızda, İmam Maturidi'nin ilgili konu hakkındaki görüşlerinin bir kısmını, onun kaleme aldığı *Tebşiratül Edille* isimli eserinde bulduğumuz, Ebu'l Muin en-Nesefi'nin İmamet-Hilafet meselesi hakkındaki görüşlerini ayrıca ele almama sebebimiz ise hali hazırda,

bizzat onun imamet meselesi hakkındaki görüşlerine yer veren bir tezin kaleme alınmış olmasından dolayıdır.⁴ Ayrıca bu âlimlere ek olarak ilgili konu hakkındaki görüşlerini müstakil bir başlık altında incelemediğimiz fakat çalışmamızdaki âlimlerin aksine belli konularda İmam Maturidi ile aynı görüşü savunan Maturidi âlimlerin konu hakkında ki düşüncelerine de ilgili başlıklar ele alınırken yer verilmiştir.

2. Araştırmanın Metodu

Ülkemizde, batıda geliştirilen, farklı bilim dallarının yaklaşım ve yöntemlerini referans alarak, kendi bilim dalına özgü yeni bir yöntem ve metod geliştirmeyi başarabilen bilim dalları arasında İslam Mezhepleri Tarihi de bulunmaktadır.⁵ Bilim dallarının, araştırmalarında, kendilerine has olarak kullandıkları metod ve yöntemler, aynı zamanda araştırmacıları için de yol gösterici bir nitelik taşımaktadır. Özellikle mezhepler tarihi gibi birbiri ile ilişki içerisinde olan ve çıktıkları dönemin izlerini taşıyan konuları ele alan bir bilim dalında yapılan araştırmanın, fikir, hadise, zaman ve mekân irtibatından bağımsız olarak ele alınması imkânsızdır. Bundan hareketle asırlar öncesinde yaşayan âlimlerin ve onların siyaset anlayışlarının ele alındığı çalışmamızda, fikir-hadise-zaman-mekân-şahıs irtibatını doğru şekilde kurabilmek temel ilke olarak benimsenmiştir.

İmam Mâturîdî'nin siyaset anlayışının mâturîdî çevre üzerindeki etkileri'ni ele aldığımız çalışmamızda hem İmam Maturidi'nin hem de çalışmamıza konu olan âlimlerin siyaset anlayışlarının araştırılmasında ve ortaya konulmasında yukarıda bahsi geçen ilkelerden mümkün olduğunca faydalanılmıştır. Hakkında pek çok yorumun bulunduğu İmamet/Hilafet mes'elesinin ele alındığı çalışmamızda, mezhep ve görüş ayrımı yapılmaksızın her grubun düşüncesine tarafsız olarak yer verilmiştir. Aynı zamanda onların konulara yaklaşım tarzları, yaşadıkları dönem ve şartlardan bağımsız olarak ele alınmamış ilgili dönemin şartları daima göz önünde bulundurulmuştur. Deskriptif/betimleyici Metod ile ortaya koyduğumuz bu yöntem sayesinde, çalışmamızda olayları olduğu gibi aktarılmasına özen gösterilmiştir.

⁴ Tez hakkında detaylı bilgi için bk.: Hikmet Çamur, *Nesefti'nin İmamet ile İlgili Görüşleri* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019)

⁵ Sönmez Kutlu, "İslâm Mezhepleri Tarihinde Usûl Sorunu", *İslâmî İlimlerde Metodoloji/Usûl Mes'elesi 1*, (İstanbul: Ensar yayınları, 2005), 391.

3. Araştırmanın Kaynakları

Çalışmamızın şekillenmesi aşamasında birincil ana kaynaklardan yararlanılmaya özen gösterilmiştir. Bu bağlamda en çok faydalandığımız eser İmam Maturidi'nin kaleme aldığı, *Tevilat'ül Kur'an* isimli 11 ciltlik tefsiridir. Aynı zamanda İmam Maturidi'ye ait olan bu tefsirin yakın zamanda tamamlanan tercümesi, *Tevila'tül Kur'an Tercümesi* de çalışmamızda çok sık başvurduğumuz kaynaklardan biri olmuştur. Yine bizzat İmam Maturidi'ye ait olan ve günümüze ulaşan eserlerinden bir diğeri *Kitabü't Tevhid* de çalışmamızda bize ışık tutan eserlerden birisidir. İmam Pezdevi'nin hilafet hakkındaki görüşlerini bulduğumuz, *Uşûlü'd-Dîn* ve Nureddin es-Sabuni'nin ilgili konu hakkındaki görüşlerine ulaşabildiğimiz, *el-Bidâye fi usûlü'd-dîn* ve *el-Kifâye fi'l-Hidaye* isimli eserleri bize çalışmamız hakkında ışık tutmuş aynı zamanda bu eserlerin tercüme metinleri olarak yayınlanan, *Ehl-i Sünnet Akaidi* ve *Mâtürîdiyye Akâidi* eserleri çalışmamızın şekillenmesinde büyük rol oynamışlardır. Yine daha önceden de bahsettiğimiz gibi İmam Maturidi'nin siyaset hakkındaki görüşlerine en net şekilde ulaşabildiğimiz, Nesefi'nin, *Tebziratü'l Edille* isimli eserine de çalışmamızda başvurduğumuz kaynaklardan biridir. Aynı zamanda araştırmamızda, İslam siyaset dünyasında İmamet/Hilafet meselesi adına kaleme alınmış çok sayıda birincil ana kaynaklardan faydalanılmıştır.

Bu eserlerin yanı sıra araştırmamızda, modern dönem araştırmacıların eserlerinden de faydalanılmıştır. Bu bağlamda, Prof. Dr. Sönmez Kutlu'nun kaleme aldığı, "*İmâm Mâturidi'ye Göre Diyanet – Siyaset Ayırımı ve Çağdaş Tartışmalarla Mukayesesi*" isimli makalesi bizim konu hakkında büyük ölçüde fikir sahibi olmamıza vesile olmuştur. Aynı zamanda, Doç. Dr. Maksut Çetin'in kaleme aldığı *Tevilatü'l Kur'an Ekseninde Maturidi'nin Siyaset Olgusuna Yaklaşımı* isimli yüksek lisans tezi araştırmamız sırasında başvurduğumuz, çalışmamız ile yakından ilgili olan kaynaklar arasındadır. Yine İslam siyaset düşüncesinin, dünü, bugünü ve yarını hakkında, bize fikir veren, çok sayıda kitap, ansiklopedi maddesi, makaleler ve bildiri metinleri, araştırmamız sırasında bize yol göstermiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İMAM MÂTURÎDÎ VE SİYASET ANLAYIŞI

1.1. İmam Mâturîdî

1.1.1. Yaşadığı Dönemin Siyasi ve Kültürel Özellikleri

Bir âlimin yaşadığı dönemin sosyo-kültürel yapısını bilmek, o âlimi ve görüşlerini doğru analiz edebilmek için son derece önemlidir. İmam Mâturîdî'nin siyaset anlayışını, yaşadığı dönemden bağımsız olarak ele almak imkânsızdır. Dolayısıyla onun siyaset anlayışını daha net anlayabilmek için o dönemdeki siyasi yapıya da hâkim olmak gerekmektedir. İmam Mâturîdî'nin yaşadığı dönem 850/944, siyasi bakımdan Abbasi halifesine bağlı müstakil beyliklerden Samanoğullarının, Maverâünnehr'e hâkim oldukları döneme tekabül eder. Bu dönemde Semerkant ve etrafında ilmi bir çevre teşekkül etmiş ve bu muhit, zamanla Türkleşerek⁶ bütün bir Maverâunnehr'e damgasını vurmuştur.⁷

Semerkant'ta oluşan güvenli ve özgür ortam, bölgenin, dönemin en önemli ilim ve kültür merkezlerinden olmasına vesile olmuştur. Ünlü tarihçi Makdîsî'nin de övgüsünü⁸ kazanan bu bölgede, farklı anlayışa mensup âlimler ilmi çalışmalarını yürütmüş, halka açık toplantılarda din anlayışlarını insanlarla özgürce paylaşabilmişlerdir. Bu durum İmam Maturîdî'nin, ilmi dünyasının şekillenmesinde, önemli etkilere sahip olmuştur.

İmam Mâturîdî, Abbasîler'in m.850'den sonra başlayan, Türk komutanların hâkimiyet kurdukları, ikinci yüzyılında yaşamıştır. Bu dönemde Abbasi Halifeleri, Türk komutanlar ile aralarında yaşanan hâkimiyet mücadelelerine yoğunlaşmış, bu yüzden devletin uç bölgeleriyle yeterince ilgilenememişlerdi. Halifelerin bu tutumu, merkezi otoritenin etkisinin zayıflamasına ve bu bölgelerin yavaş yavaş devletten

⁶ W. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, çev. Hakkı Dursun Yıldız (İstanbul, 1981), 83

⁷ Maksut Çetin, *Te'vilatu'l-Kur'an Ekseninde Maturîdî'nin Siyaset Olgusuna Yaklaşımı* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 10.

⁸ Muhammed b. Ahmed b. Ebu Bekir el-Makdîsî, *Ahsenü't-tekasim fi ma'rifeti'l-ekalim* (London, 1909), 380.

kopmaya başlamasına zemin hazırlamıştır. Abbasilerin iç karışıklıklarla uğraştığı için uçlardaki bölgelerle fazla ilgilenememesini fırsat bilen Büveyhiler, etkisinin yüzyılları bulacağı bir Şii hanedanlığını(945-1055) Bağdat'ta ilan etmişlerdir.⁹ Matüridi'nin yaşadığı çağ kimi çalışmalarda, İslam dünyasının Batı bölgesine, Fatımiler ve Hamdaniler'in, Doğu bölgesine, Büveyhiler ve Karmatiler'in hâkim olmasından dolayı Şii'lerin hâkimiyetinde geçen bir yüzyıl olarak anılmıştır.¹⁰ Merkezi gücün baskısından kurtulan Maverâünnehir, Şiilik etkisine girmemeyi başarmıştır. Haricilik, Mürcie ve Mutezile, gibi siyasi ve İtikadi mezhepler, Abbasi iktidarının merkezi gücünün etkili olduğu yerlerde baskı altında oldukları için görüşlerini yayabilmek adına, merkezi otoritenin zayıfladığı bu bölgelere yerleşmeye başlamışlardır.¹¹

İmam Maturidi'nin yaşadığı dönemde, İslam dünyasına hâkim olan Abbasilerin, batıdaki nüfuzu, IX. yüzyıl'ın ortalarına doğru, Türk Tolunoğulları ile İhşidiler'in, Mısır ve Suriye'ye hâkim olmasıyla iyice daralmıştır. Devlet'in Doğu eyaletlerinin durumu da batıdakilerden farksız olmuştur. Aynı dönemlerde, Maverâünnehir'de Samaniler, Horasan'da Tahiriler, Halifeye sadece ismen bağlı kalmış, iç ve dış işlerinde halifeden bağımsız kararlar almaya başlamışlardır. m.867 yılında Sistan bölgesinde ortaya çıkan Saffariler'in, Bağdat halifesiyle aralarında zorlu mücadeleler yaşanmış, m.905 tarihinde Suriye ve el-Cezire'de Hamdaniler, bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.¹²

1.1.2. İmam Mâtürîdî'nin Hayatı, İlmi Kişiliği, Hocaları, Talebeleri ve Eserleri

İmam Maturidi, Türk kültüründe yetişmiş büyük İslam âlimlerinden biridir. O, Kuran'ı Kerim'i akıl ve nakil dengesi gözetmek suretiyle yorumlamış, dini problemlere kendisi ile aynı çağda yaşayan âlimlerden farklı çözümler üretebilmiştir.

⁹ Mehmet Azimli, "Matüridi Çağında Türkistan", *Maturidi Düşünce ve Matüridilik Literatürü Sempozyumu*, ed. Recep Tuzcu vd. (İstanbul: Önsöz Yayınları, 2018), 90-99.

¹⁰ Azimli, "Matüridi Çağında Türkistan", 3.

¹¹ Sönmez Kutlu, "Bilinmeyen Yönleriyle Türk Din Bilgini İmam Matüridi", *Dini Araştırmalar* 5/15 (Ocak-Nisan 2003), 6.

¹² Hakkı Dursun Yıldız, "Abbasiler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 1/49-56.

İmam Maturidi, dini konuların anlaşılmasında, araştırmacı ve sorgulayıcı bir tutum sergilemiş, ayet ve hadislerin daha iyi anlaşılması için akla büyük önem vermiştir.

Maturidi'nin tam adı "Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkandî" olarak zikredilmektedir.¹³ Kaynaklarda yaygın olarak Ebu Mansur el-Maturidi künyesiyle zikredilen Maturidi, Mezhep mensuplarınca, "İmamü'l-Hüdâ", "Alemü'l-Hüdâ", "İmamü'l-Mütekellimîn", "Musahhihu Akaidi'l-Müslimîn", "Reîsü'l Ehli's-Sünne" gibi lakaplarla da anılmıştır.¹⁴ Özbekistan sınırları içerisinde bulunan Semerkand'ın dış mahallesi olan Maturid'de dünyaya gelen Maturidi, Maveraünnehir bölgesine Samanoğullarının hâkim olduğu dönemde yaşamıştır. Doğum tarihi net olarak bilinmeyen Maturidi'nin¹⁵, hocası Muhammed b. Mukatil er-Razi'nin 248/862 yılında vefat etmesi dikkate alınarak bir asra yakın yaşadığı düşüncesi göz önüne alınmakta ve yaklaşık olarak III/X.yüzyılın ilk yarısında doğduğu kabul edilmektedir.¹⁶ Doğum tarihinde farklı kabullerin olduğu Maturidi'nin vefat tarihinin 333/944 olduğu konusunda neredeyse ittifak vardır.¹⁷

Ailesi ve Nesebi hakkında sadece dedesi ve babasının isimlerini bildiğimiz Maturidi'nin, bazı kaynaklarda¹⁸ soyu Ebû Eyyûb Hâlid b. Zeyd el-Ensârî'ye dayandırılarak Arap asıllı olduğu kabul edilmiştir. Ancak bu idiaları geçersiz kılacak pek çok kanıt bulunmaktadır. Onun Türk'lerin yoğun olarak yaşadığı Maveraünnehir'de dünyaya gelmesi ve eserlerinde kullandığı ifadelerin Arap dili ve gramer yapısından ziyade Türkçe cümle yapısına uygun olması göz önünde bulundurularak Türk asıllı olduğu kabul edilmektedir.¹⁹

¹³ Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed es-Semerkandî el-Mâtürîdî, *Te'vilatü'l-Kur'an Tercümesi*, çev. Bekir Topaloğlu, ed. Yusuf Şevki Yavuz (İstanbul: Ümraniye Belediyesi Kültür Yayınları, 2020), 1/27.

¹⁴ Ahmet Ak, *Büyük Türk Âlimi Maturidi ve Maturidilik* (İstanbul: Bayrak Matbaası, 2008), 33

¹⁵ W. Montgomery Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, çev. Ethem Ruhi Fiğlalı (İstanbul: Şa-To Yay., 2001), 385.

¹⁶ Mâtürîdî, *Te'vilatü'l-Kur'an Tercümesi*, çev. Bekir Topaloğlu, 1/27.

¹⁷ Kutlu, "Bilinmeyen Yönleriyle Türk Din Bilgini İmam Maturidi", 7.

¹⁸ İlgili kaynaklar hakkında bilgi almak için bk. Kutlu, "Bilinmeyen Yönleriyle Türk Din Bilgini İmam Maturidi", 6.

¹⁹ Recep Önal, "Mâtürîdî'nin Hayatı, Eserleri ve Kelam İlmindeki Yeri", *Akademik İncelemeler Dergisi* 8/3 (Temmuz 2014), 328.

İmam Maturidi, ilmi kişiliği ile yaşadığı dönemden günümüze kadar Türk toplumları için örnek teşkil etmiştir. Gerek asırlar boyu Türk toplumuna örnek olması gerekse ilim düzeyinin yüksek düzeylerde olmasına rağmen, çağdaşları kadar tanınmamıştır. Bu durumun sebepleri arasında, onun Türk olması, yaşadığı bölgenin hilafet merkezine uzak olması, Ebu Hanife'nin kendisinden daha çok tanınmasından dolayı hocası Ebu Hanife'nin arkasında kalması gibi sebepler zikredilmektedir.²⁰ İmam Maturidi'nin çalışma alanları, Kur'an Tefsiri, usul-i fıkıh, usul-i akide ve çeşitli bid'at görüşlerin düzeltilmesi üzerinde yoğunlaşmış, akli ve nakli ilimleri öğrendikten sonra fıkıh, tefsir ve kelam ilimlerinde ilmi yeterliliğe ulaşmıştır.²¹ Aynı zamanda İmam Maturidi, kaynaklarda akılcı tefsir geleneğinin de ilk temsilcisi olarak zikredilmektedir.²²

İmam Maturidi, Hanefi mezhebinde yetişen dördüncü kuşak âlimler arasında yer alır.²³ Maveraünnehir bölgesinde yetişen Maturidi, bölgede bulunan eğitim merkezleri ve medreseler sayesinde oraya gelen çok sayıda âlim ile tanışma imkânı bulmuş ve önemli Hanefi âlimlerden ders almıştır.²⁴ Semerkand'da tesis edilen, içerisinde Ebu Hanife'nin görüşlerinin, fihhi ve itikadi boyutta tartışıldığı "Dârü'l-Cüzcâniyye" medresesi İmam Maturidi'ye bu bağlamda önemli katkılar sağlamıştır.²⁵

İmam Maturidi'nin ders aldığı hocalar arasında, Ebû Bekir Ahmed b. İshak el-Cûzcânî (ö. 200/815), Muhammed b. Mukâtil er-Râzî, (ö. 248/862), Nusayr b. Yahyâ el-Belhî (ö. 269/881), Nişâbur Kadısı Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Recâ el-Cûzcânî (ö. 285/898) gibi isimler zikredilmekle birlikte onun öğrenimini esas olarak hocası Ebû Bekir Ahmed el-Cûzcânî ile Cûzcâniyye'de ders veren Ebû Nasr el-İyâzî'den (ö. 260/874) aldığı söylenmektedir.²⁶ İmam Maturidi, yukarıda ismi zikredilen âlimlerin Ebû Hanîfe'nin (ö. 150/767) öğrencileri, İmam Muhammed (ö.

²⁰ Muhammed b. Tavit et-Tanci, "Ebu Mansur el-Maturidi", *Ankara Ün. İlah. Fak. Dergisi* 4 (1955), 1

²¹ Mâtürîdî, *Te'vilatü'l-Kur'an Tercümesi*, çev. Bekir Topaloğlu, 1/27.

²² Celal Kırcı, "Maturidi'nin Tefsir, Te'vil Anlayışı ve Metodu", *Ebu Mansur Semerkandi Maturidi Kongresi Tebliğleri*, ed. Ahmet Hulusi Köker (Kayseri: Erciyes Ün. Gevher Nesibe Tıp Tarihi Ens., 14 Mart 1986), 6/63.

²³ Mâtürîdî, *Te'vilatü'l-Kur'an Tercümesi*, çev. Bekir Topaloğlu, 1/16.

²⁴ Önal, "Mâtürîdî'nin Hayatı, Eserleri ve Kelam İlmindeki Yeri", 329

²⁵ Ebû'l-Muîn en-Nesefî, *Tebziratü'l-edille fi usûli'd-dîn*, nşr. Hüseyin Atay (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2004), 1/468-469.

²⁶ Şükrü Özen, "Mâtürîdî", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 28/146-151.

189/805) ve İmam Ebû Yusuf'dan (ö. 182/798) ders almış olmaları bakımından ilmi olarak Ebû Hanîfe'ye ulaşan bir zincir halkasında yetişmiş böylece Ebu Hanife'nin görüşlerini anlama yorumlama ve sistemleştirme fırsatı elde etmiştir.²⁷ Yapılan çalışmalar, Maturidi'nin Ebu Hanife'nin çizgisinde çalışmalar ortaya koyduğunu, muhtemelen Ebu Hanife'ye ait olan eserleri okuduğunu göstermektedir.²⁸

Hocaları vasıtasıyla hem akli hem nakli ilimlere vakıf olan İmam Maturidi bu ilimleri talebelerine aktarmanın yanında aynı zamanda onları geliştirerek sistemli bir hale de getirmiştir. İmam Maturidi'nin yetiştirdiği talebeler arasında: “Ebü'l-Kâsım İshak b. Muhammed b. İsmâil el-Hakîm es-Semerkindî (ö. 340/951), Ebü'l-Hasan Ali b. Saîd er-Rüstüğfenî (ö. 345/956), Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhim el-Buhârî es-Semerkindî (ö. 373/984) ve Ebû Muhammed Abdülkerîm b. Mûsâ el-Pezdevî (ö. 390/1000) gibi, İslam dünyasına büyük faydaları olan âlimler vardır.²⁹

İmam Maturidi çok yönlü ilim tahsili sebebiyle farklı alanlarda çok sayıda eser kaleme almıştır. Eserlerinde işlediği konuları, hocalarından tahsil ettiği ilimlere ek olarak, akli ve nakli delillerle kuvvetlendirmiştir.³⁰ Başlıca, Kelam, Mezhepler Tarihi, Tefsir, Kur'an, Fıkıh ve Usul-ü fıkıh gibi alanlarda pek çok sayıda eser kaleme aldığını bildiğimiz İmam Maturidi'nin, kendisine aidiyetinin kesin olarak bilindiği 14 adet eseri bulunmaktadır. Ancak toplumsal felaket, maddi yetersizlik vb. durumlardan dolayı sadece “*Kitabu't Tevhid*” ve “*Te'vilâtü'l Kur'an*” isimli eserleri günümüze ulaşabilmiştir.³¹

²⁷ Bekir Topaloğlu, “Önsöz”, *Kitabü't-Tevhid Açıklamalı Tercümesi*, mlf. Ebu Mansur Muhammed Maturidî, (İstanbul: İsam Yayınları, 2018), 23.

²⁸ Sıddık Korkmaz, İmam Ebu Mansur el-Maturidi'nin hayatı ve eserleri, *Dini araştırmalar dergisi*, Mayıs-Ağustos-2021, 4/10, 99.

²⁹ Topaloğlu, “Önsöz”, 23.

³⁰ M. Saim Yeprem, *İrade Hürriyeti ve İmam Mâtürîdî* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 1984), 256.

³¹ Kutlu, “Bilinmeyen Yönleriyle Türk Din Bilgini İmam Maturidi”, 7.

1.2. İmam Mâturîdî'nin Siyasete Karşı Tutumu ve Siyaset ile İlgili Görüşleri

1.2.1. İmam Mâturîdî'nin Siyasete Karşı Genel Tutumu

Hilafet, Şiâ'nın imâmeti itikâdî bir mesele olarak ele almasından ve imâmeti halka bırakılacak basit bir işten ziyade inanç meselesi olarak yorumlamasından sonra Kelâm ilminin konuları arasına dâhil edilmiştir. Ehli Sünnet kelamcıları İmamet ve Hilafet konusunu, itikadi bir mesele olarak kabul ettikleri için değil, genelde diğer fırkaların yanlış düşüncelerine karşı bir anti tez üretmek için ele almışlardır.

İmam Mâturîdî eserlerinde siyaset konusunu tartışırken, “İmamet ve Hilafet” konularına müstakil bir başlık altında değinmemiş, her alanda geçerli, din ve vicdan özgürlüğü, adalet, eşitlik, ehliyet, emanet, biat ve sorumluluk vb. gibi evrensel ilkeleri bu minvalde ele almıştır.³² Bu kavramlara yüklediği anlamlar bize Maturidi'nin siyasete bakışı hakkında bilgiler vermektedir. Bunlarla birlikte İmam Maturidi'nin, Din-Siyaset ilişkisi hakkındaki görüşlerini, onun bize ulaşmayan eserlerinden alıntı yapan Maturidi kaynaklarda bulmamız mümkündür.³³

İmam Maturidi, *Te'vilatü'l Kurân*'da Nisa suresi 59. Ayette yer alan “*Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin, sizden olan ulu'l-emre de. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve âhirete gerçekten inanıyorsanız- onu, Allah'a ve Peygamber'e götürün. Bu, elde edilecek sonuç bakımından hem hayırlıdır hem de en güzeldir.*” ayetinin yorumunu uzunca ele almış, oradaki ulu'l-emri kavramını pek çok açıdan değerlendirmiş ve bunun sonucunda Şiâ'nın, ulu'l-emri masum imamlar olarak atfetme eğilimlerine ve onların imamet nazariyesine ciddi eleştiriler de bulunmuştur.³⁴ Onun bu tutumu bize, İmam Maturidi'nin İmamet-Hilafet konusundan tamamen uzak kalmadığının bir göstergesidir.

İmam Maturidi'nin siyaset anlayışını diğer Ehli Sünnet âlimlerinden ayıran ve bizce önemli yapan iki husustan birincisi onun Hilafetin Kureyşliliği meselesine,

³² Oral, "Mâtürîdî'de Din-Siyâset İlişkileri ve Yönetim İlkeleri", 930.

³³ Detaylı bilgi için bk.; Neseî, *Tebîrâtü'l-edille fi Usûli'd-dîn*, 2/829.

³⁴ Mâtürîdî, *Te'vilatü'l-Kur'an Tercümesi*, çev. Yunus Vehbi Yavuz, 3/258-263.

dönemindeki âlimlerden farklı olarak, diyaneten değil siyaseten doğrudur, şeklinde yaklaşması ve bu yaklaşımının sebeplerini somut delillerle ortaya sunmasıdır. İmam Maturidi'nin bu yaklaşımına getirdiği ilk açıklama, İmametini dini bir boyut taşımanın yanında daha çok idari ve siyasi bir konu arz etmesidir. Maturidiye göre bu durum da devlet yönetmeye aday olan kişinin, halk arasında itibar gören, küçük düşürülmemiş bir soydan gelmesini gerekli kılar. Soy ve nesebin insanlar üzerinde, onu iyi ve faydalı işler yapmaya vesile kılan, kötü ve çirkin davranışlardan uzak tutan bir gücü bulunması ve bu nitelikleri üzerinde toplayan kimsenin, emaneti daha iyi koruyacağı düşüncesi İmam Maturidi'yi bu konuyu siyaseten doğru kabul etmeye yönlendirmiştir.³⁵

İmam Maturidi'nin Siyaset anlayışının yapı taşlarından biri olarak kabul edebileceğimiz bir diğer görüşü ise hutbelerde, zalim imamlara adil denilip denemeyeceği hususundaki görüşleridir. Ebu'l Kasım es-Semerikandi, İmam Maturidi'den “Zalim sultana adil diyen kâfir olur”³⁶ yahut “Zamanımızın sultanına adil diyen kâfir olur; çünkü o kesinlikle zalimdir, zulme adalet diyen ise kâfir olur.” sözlerini nakletmektedir.³⁷ Maturidi'nin, döneminde yaşayan tek bir sultanla ilgili olarak söylediği kabul edilen bu sözlerde,³⁸ tekfir edilen ve zulüm işleyen imam değil, zalim sultanın adil olduğunu iddia eden kimsenin olduğu belirtilmiştir. Çünkü İmam Maturidi'nin düşünce sisteminde, bir kimse günahı dolayısıyla dinden çıkmaz. Ancak kesin hükümlerle haram kılınmış bir şeyin helal olduğunu iddia etmek kişiyi dinden çıkarır.³⁹ İmam Maturidi, adil olmayan devlet başkanlarını adil olarak gösteren kimseleri açıkça eleştirmiş böylece dönemindeki haksızlık yapan devlet yöneticilerini de dolaylı olarak uyarılmış ve eleştirmiştir.⁴⁰

³⁵ Sönmez Kutlu, “İmâm Mâtürîdî'ye Göre Diyanet-Siyaset Ayrımı ve Çağdaş Tartışmalarla Mukayesesi”, *İslamiyat* 2 (2005), 60.

³⁶ Şükrü Özen, “Mâtürîdî ve Siyaset: Hilâfetin Kureyşliliği Meselesi”, *Büyük Türk Bilgini İmam Maturidi ve Maturidilik Milletler Arası Tartışmalı Toplantı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2009), 546.

³⁷ Ebü'l Kasım Nasîrüddin Muhammed b. Yusuf el-Hüseynî es-Semerikandi, *el-Mültekat fi'l-fetave'l-Hanefiyye* (nşr. Mahmûd Nassar, Seyyid Yusuf Ahmed), Beyrut 2000, s. 244, Özen, “Maturidi ve Siyaset: Hilâfetin Kureyşliliği Meselesi”, 547.

³⁸ Özen, “Maturidi ve Siyaset: Hilâfetin Kureyşliliği Meselesi”, 547.

³⁹ Mustafa Kılınç, *İmâm Mâtürîdî'de İman-Fisk İlişkisi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 69.

⁴⁰ Sönmez Kutlu, *İmam Maturidi ve Maturidilik* (Ankara: Otto Yayınları, 2011), 39.

Devlet yöneticisinin göreve gelme şekli olarak, seçim yolunu esas alan İmam Maturidi, bu düşüncesini Kuran'ın da kişinin özgür hak ve iradesine önem vermesiyle bağdaştırmıştır. Maturidi'nin ifadelerine göre, kişinin bu dünyadaki yaşam kalitesini belirleyecek olan yöneticisini belirleme hususu, kişinin özgür iradesiyle seçim yaparak, herhangi bir zorlamaya tabi tutulmadan yapılmalıdır.⁴¹ İmam Maturidi, devlet yöneticisi, kişiyi Allah(c.c.) ve Resulüne (s.a.v) karşı gelmeye zorlamadığı sürece, ona itaat edilmesi düşüncesindedir. İmam Maturidi, Allah'tan en çok korkan, günaha girmekten sakınan, halkın sorunlarını çözüme basiret sahibi olan bir kimsenin devlet yöneticisi olabilmek için dini açıdan yeterli olduğunu ifade eder.⁴² İmam Maturidi'ye göre devlet yöneticisinde bulunması gerekli olan özellikler, onun devleti en doğru şekilde yönetebilmesi içinde gerekli olan şartlardır.

1.2.2. Yönetim Felsefesi

İmam Maturidi'nin devlet yönetim felsefesinde, iktidar sahiplerinin, egemenliği altında bulunan tüm unsurlara, emanet bilinciyle yaklaşması esastır. Yani devlet yöneticisi, yönetimi altında bulunan topraklara, halka ve diğer unsurlara mutlak egemenlik düşüncesiyle yaklaşmaz. Kuran, Göklerin ve yerin hükümranlığının yalnızca Allah'a ait olduğunu vurgular.⁴³ Yönetim felsefesini, *Göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'ındır*.⁴⁴ ilahi beyanı üzerine temellendiren Maturidi bu ayete 3 farklı yorum yapılabileceğini bunlardan ilkinin de "Göklerde ve yerde bulunan bütün hükümdarların mülkü Allah'a aittir" şeklinde olabileceğini ifade eder.⁴⁵

Sultanların, ellerinde bulundukları mülk, saltanat ve varlıklar sebebiyle desteklenmelerinin yanlış olduğunu belirten İmam Maturidi, Bu sebepten dolayı onlara hizmet etmenin ve onları yüceltmenin yanlış olduğunu ifade eder. Çünkü onlara sahip oldukları varlıkların tamamını Allah vermiştir ve onların elinden bu gücü alacak olan yine Allah'tır. Bu yüzden, sultanlara içinde buldukları mevcut durumlarından

⁴¹ Oral, "Mâtürîdî'de Din-Siyâset İlişkileri ve Yönetim İlkeleri", 945.

⁴² Kutlu, "İmâm Mâtürîdî'ye Göre Diyanet Diyanet-Siyaset Ayrımı ve Çağdaş Tartışmalarla Mukayesesi", 59.

⁴³ Casiye 45/27.

⁴⁴ Ali İmran 3/189.

⁴⁵ Mâtürîdî, *Te'vilatü'l-Kur'an Tercümesi*, çev. Kemal Sandıkçı, 13/363.

dolayı yapılan özenli davranışlar, Allah'a yöneltilmeli, hamd ve şükür yalnızca O'na yapılmalıdır.⁴⁶

*Mutlak hükümlerinde elinde olan Allah aşkıdır, cömerttir ve O'nun her şeye gücü yeter.*⁴⁷ ayetini bu bağlamda ele alan Maturidi burada Mutezile'ye de bir eleştiride bulunur. Mutezile'nin, kâfirlere verilen mülkün mülkiyetinin Allah'a ait olmadığı, O'nun kâfirlere mülk vermeyeceği düşüncesinin yanlış olduğunu ifade eder. Mutezile zâlimlerin ve kâfirlerin nail oldukları mülke, ulaştıkları bolluğa, Allah'ın takdiri ile ulaşmadıklarını iddia ederler⁴⁸. Maturidi, *Allah'ın kendisine verdiği iktidara dayanarak Rabbi hakkında İbrâhim ile tartışmaya giren kimseyi görmedin mi?*⁴⁹ ayetinden yola çıkan Mutezilenin, buradaki mülk sahibinin bizzat İbrahim (a.s) olduğunu ifade etmelerinin neden yanlış olduğunu şu şekilde açıklamıştır; eğer onların ifade ettiği gibi kâfirin mülkiyeti Allah'ın elinde olmasaydı, Allah'ın bununla övünmesi anlamsız olurdu çünkü mülkün sadece bir kısmı O'nun elinde bulunmuş olurdu. *Sen mülkü dilediğine verirsin dilediğinden de çekip alırsın.*⁵⁰ ayetini, kendi düşüncesine delil olarak sunan Maturidi, Mutezile'nin iddiasıyla bu ayetin çeliştiğini ifade eder. Onların bu vaziyete, Allah, eğer kâfirleri ıslah edecekse onlara mülk verir şeklinde yaklaşımlarının daha doğru olacağını savunan Maturidi, bu ifade biçiminin onların mezhepsel düşünceleriyle daha çok örtüşeceğini de ifade etmiştir.⁵¹

Kur'an da yer alan, *“De ki: “Ey mülkün gerçek sahibi olan Allah'ım!”* ifadesine de dünyada var olan her türlü mülkün gerçek sahibinin Allah olduğu, Dünyadaki saltanat sahiplerinin ellerinde bulundurdıkları gücün gerçek sahibinin Allah olduğu düşüncesiyle yaklaşır. Bu tezine yine Kuran'dan, *“Elinizde nimet olarak ne varsa Allah'tandır”*⁵² ayetiyle delil getirir.⁵³

⁴⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an Tercümesi*, çev. Kemal Sandıkçı, 13/363.

⁴⁷ Mülk 67/1.

⁴⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an Tercümesi*, çev. Bekir Topaloğlu, 2/310.

⁴⁹ Bakara 2/258.

⁵⁰ Âl-i İmrân 3/26.

⁵¹ Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, tahk. Ahmed Vanlıoğlu, İstanbul: Dâru'l-Mîzân, 2005, 15/284.

⁵² en-Nahl, 16/53

⁵³ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 2/279.

Maturidi, yukarıdaki ayet ve onlara getirdiği yorumlardan da anlaşılacağı üzere, siyaset felsefesini, mülkün gerçek sahibinin Allah olduğu düşüncesi üzerine bina etmiştir. O, yeryüzünde bulunan sultanların, sahip oldukları saltanatın ve gücün asıl sahibinin Allah olduğunu ifade etmiştir. Bu sebepten dolayı, onların yönetimi altında bulunan insanların da hükümdarlarına, ellerinde bulundurdukları güç sebebiyle değil de devletin imar ve düzeninin sağlanmasını gözetmek düşüncesiyle itaat etmelerinin doğru olacağını savunmuştur.

1.2.3. Devlet Yöneticisinin Göreve Gelme Şekli

İslam siyaset düşüncesinde devlet başkanlığı ile ilgili tartışmaların odak noktasında devleti yönetme görevini icra edecek imâmın göreve nassla mı yoksa seçimle mi geleceği tartışmaları bulunmaktadır. İmam Maturidi, devlet başkanının, seçimle göreve gelmesi gerektiğini savunur. Çünkü İmam Maturidi'nin ortaya koyduğu sistemde, özgür iradenin temelinde seçme eylemi vardır. Kişinin kendi iradesini ortaya koyduğu seçme eylemi toplum hayatında önemli bir yere sahiptir. Bu doğrultuda devlet başkanının halkın iradesiyle göreve gelmesi toplumun ortak noktada birleşmesi açısından da önem arz etmektedir.⁵⁴

İmam Maturidi'nin önemle üzerinde durduğu, toplumun ortak aklının ve iradesinin ortaya konulmasını sağlayacak bir diğer unsur ise şûradır. Literatürlerde, devlet yöneticilerinin, kendi görev alanları ile ilgili hususlarda, konu hakkında bilgi sahibi olan kimselere başvurması anlamına gelen şûra, kaynaklarda, icthad alanına bırakılan siyaset konusunda da başvurulması gereken önemli kaynaklardan biri olarak değerlendirilmiştir.⁵⁵

İmam Maturidi, devlet yöneticisinin göreve gelme şekli olarak seçim yolunu esas almış, bu düşüncesine de Kuran'ın da kişinin özgür hak ve iradesine önem vermesini delil getirmiştir. Nasıl ki kişinin, iman etme konusunda dahi zorlanamaması

⁵⁴Oral, "Mâtürîdî'de Din-Siyâset İlişkileri ve Yönetim İlkeleri", 945.

⁵⁵ Ramazan Altıntaş, "İmam-ı Mâtürîdî'de Din-Siyaset İlişkileri", *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 7/2 (Ağustos 2010), 65.

gerekiyor ve özgür bırakılması isteniyorsa, dünyayı ilgilendiren meselelerde de özgür iradesiyle seçim yapması, herhangi bir zorlamaya tabi tutulmaması esas olmalıdır.⁵⁶

1.2.4. Yönetim İlkeleri

İmam Maturidi, siyasal erkin yönetim ilkelerinin neler olduğu hakkında net bir sistematığe işaret etmemiştir. Onun bu husustaki görüşlerine, ilgili Kur'an ayetlerini tefsir ederken yaptığı açıklamalardan ulaşmak mümkündür. Bu terimler incelendiğinde, Maturidi'nin belirlediği yönetim ilkelerinin neler olduğu hususunda, hemen hemen net bir görüşe vakıf olacağımızı düşünmekteyiz. Bu bağlamda ele alacağımız terimleri şu şekilde sıralamak mümkündür.

1.2.4.1. Adaletle Hükmetmek

Genel olarak Adâlet, “davranış ve hükümde doğru olmak, hakka göre hüküm vermek, eşit olmak, eşit kılmak” olarak tanımlanır.⁵⁷ Bu anlamıyla adalet hem hüküm vermenin hem de yönetmenin en temel kriteri olarak karşımıza çıkar. İmam Maturidi de adaleti, siyasi yönetimde bulunması gereken en önemli ilke olarak ele almıştır.⁵⁸ Bu tanıma ek olarak Maturidi, Nahl suresi 90. ayeti açıklarken, adaleti; “Bir şeyi layık olduğu yere koymaktır” cümlesiyle ifade eder. O, burada adaleti; hem insanların kendileriyle olan ilişkilerinde hem de kişinin Allah ile olan ilişkisinde gözetmesi gereken bir ilke olarak açıklar.⁵⁹

Maturidi'nin hem siyasi yönetimde hem de yöneticilerin icraatlarında bulunmasını özellikle vurguladığı adalet kavramına, Kur'an-ı Kerim, öylesine vurgu yapmıştır ki birden fazla ayette, bizzat Allah'ın ahirette hiçbir haksızlığa mahal verilmeyecek şekilde adâletle hükmedeceği ve onun bu vadinin kesin (hak) olduğu belirtilmiştir. (bk. Yûnus 10/54-55; el-Enbiyâ 21/47; ez-Zümer 39/69).⁶⁰

⁵⁶ Oral, “Mâtürîdî'de Din-Siyâset İlişkileri ve Yönetim İlkeleri”, 946.

⁵⁷ Mustafa Çağrı, “Adalet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1988), 341.

⁵⁸ Oral, “Maturidide Din Siyaset İlişkileri ve Yönetim İlkeleri”, 937.

⁵⁹ Mâtürîdî, *Te'vilatü'l-Kur'an Tercümesi*, çev. Yunus Vehbi Yavuz, 8/199.

⁶⁰ Çağrı, “Adalet”, 342.

*“Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne güzel öğütler veriyor. Şüphesiz Allah her şeyi işitmekte, her şeyi görmektedir.”*⁶¹ ayetinin tevilinde Maturidi, insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmedin, emrini devlet başkanlarına verilmiş olarak kabul etme eğilimindedir⁶². Bu doğrultuda, Hz. Peygamber’den (s.a.v) şu hadisleri nakleder; “Herhangi bir kimse, şu işlerden biri hakkında -az veya çok- yetkili olur da adaletli davranmazsa Allah Teâlâ mutlaka onu yüzüstü cehenneme atar.”⁶³ “Herhangi bir kimse, insanların işlerinden birini üzerine alır da kendisini ve ailesini gözettiği gibi onların da haklarını gözetmezse kıyamet gününde Cennet kokusunu koklayamaz.”⁶⁴ Yine Maturidi, burada, adaletle emrolunan kişilerin, devlet yöneticileri olduğunu şu hadisi naklederek net olarak belirtmiş olur; Rasullallah (s.a.v) “ Kıyamet gününde en çok seveceğim ve bana en yakın yerde oturacak olan kimse, adaletli devlet başkanıdır; kıyamet gününde benim nezdimde en sevilmeyen ve azabı en şiddetli olan kimse de zalim devlet başkanıdır.”⁶⁵

İmam Maturidi’nin Nisa suresi 58. ayetin tevilinde naklettiği hadislerden anlaşılıyor ki o, devlet yöneticilerinin veya insanlar arasında herhangi bir işe yahut hükme sahip olan kimselerin, hak ve adaletle riayet etmelerini vazgeçilmez bir kaide olarak görmektedir. Maide suresinin 8. ayetinin tevilinde de Maturidi, adil olmanın bizzat takva olduğunu belirtir.⁶⁶

*“Ey Dâvûd! Biz seni yeryüzünde halife yaptık; onun için insanlar arasında adaletle hükmet, nefsin isteklerine uyma, sonra seni Allah yolundan saptırır. Kuşkusuz, Allah yolundan sapanlara, hesap verme gününü unutmaları yüzünden çok ağır bir azap vardır.”*⁶⁷ ayetinin tevilinde Maturidi, Allah’u Teala’nın Hz. Davud nezdinde, tüm müminlere, üzerinde idari yetki bulunan yöneticilerin, insanlara hayır vermesini ve şerleri defetmesine vesile olan, Allah’a itaatten ve rızasına uygun

⁶¹ Nisa 4/58

⁶² Mâturîdî, *Te’vilatü’l-Kur’an Tercümesi*, çev. Yunus Vehbi Yavuz, 3/253-255.

⁶³ Müslim, “İman”, 227.

⁶⁴ Buhari, “Ahkam”, 8.

⁶⁵ Tirmizi, “Ahkam”, 4.

⁶⁶ Mâturîdî, *Te’vilatü’l-Kur’an Tercümesi*, çev. Kemal Sandıkçı, 4/182.

⁶⁷ Sad, 38/26.

davranmaktan vazgeçmemelerini isteyen faydalı bir öğüt verdiğini ifade eder. Maturidi burada geçen “*Biz seni yeryüzüne halife yaptık*” beyanından maksadın, Hilafet olduğunu vurgulamıştır.⁶⁸ Yine bu ayetin tefsirinde İmam Maturidi, Cenab-ı hakkın, kişiye tabiatı gereği nefsinin arzularına uyarak, adaletten uzaklaşmaması gerektiğini, bunun kendisini Allah yolundan saptıracağını haber verdiğini belirtmiştir.

Kur’an-ı kerimde, elinde yetki bulunan kimselerin, adaletle hükmetmeleriyle emr olundukları ayetleri incelediğimizde, İmam Maturidi’nin, buralarda geçen adalet vurgusuna özellikle değindiğini, adaleti hakka ve sünnete uygunluk olarak tanımladığını görürüz. İmam Maturidi’nin ilgili ayetlere yaptığı teviller incelendiğinde, karşımıza onun, devlet yönetiminin temel ilkelerinin ilk sırasına adaleti yerleştirdiği çıkmaktadır.

1.2.4.2. Liyakat İlkesine Uygun Davranmak

Bir toplumda meydana gelebilecek siyasi ve toplumsal kargaşalar ancak o toplumu yöneten yöneticilerin olaylar karşısındaki basiretli tutumları ve attıkları tecrübeli adımlar sayesinde bertaraf edilebilir. Yöneticiler için durum bunun tam tersi olursa o toplumda haksızlıkların ve toplumsal zararların meydana gelmesi kaçınılmaz olur. Maturidi’de bu düşünceden hareketle yönetim ilkelerinde ehliyet/liyakat unsurunu daima ön plana çıkarmıştır.

İmam Maturidi, “*Allah size emanetleri mutlaka ehline vermenizi emreder*”⁶⁹ ayetinin teviliinde, emanetin ehline verilmesi konusunun önemini, Hz.Peygamber (s.a.v) ve amcası Hz. Abbas arasında geçen bir olay ile örneklendirir. Hz. Abbas, Mekke fethedildikten sonra, sikaye ve hicabet görevlerini yerine getirmek adına, Kabe’nin anahtarlarını istemiştir. Bu istek karşısında Peygamber Efendimiz Kabe’nin anahtarlarını Şeybe’nin erkek çocuğundan alarak Hz. Abbas’a vermiş, emanetleri ehline veriniz ayeti gelmesi üzerine, anahtarları amcasından alarak Şeybe evladına geri vermiştir.⁷⁰ İmam Maturidi’nin, ilgili ayetten ve Hz. Peygamber ile Hz. Abbas arasında yaşanan olaydan çıkardığı sonuç, yöneticinin, işinin ehli olması gerektiğidir. Ayrıca

⁶⁸ Mâtürîdî, *Te’vilatü’l-Kur’an Tercümesi*, çev. Kemal Sandıkçı, 12/263.

⁶⁹ Nisa suresi, 4/58.

⁷⁰ Mâtürîdî, *Tevilatul Kuran*, 3/288.

İmam Maturidi bu olaya yaptığı tevil ile idari görevde, inanç unsurundan ziyade, o görev üzerinde liyakat sahibi olmanın gerektiği mesajını vermiştir.⁷¹

İmam Maturidi bu ayette yer alan “Adaletle hükmediniz”⁷² emrine açıklama getirirken “Allah adaleti ve ihsanı emreder”⁷³ ayetini zikretmiş ve insanlar arasında bir hükme sahip olan kimsenin emaneti ehline vermesi gerektiğini, adaletin o şekilde sağlanacağını ifade etmiştir. Peygamber Efendimiz’den (s.a.v) rivayet edilen adaletsiz devlet başkanlarının karşılaşacağı muameleler ile ilgili hadisleri de burada naklederek, emaneti ehline vermeyen yöneticilerin ahvaline, Hz. Peygamber’in (s.a.v) sözleriyle de açıklık getirmiştir.

“Peygamberleri onlara “Allah size Tâlût’u hükümdar olarak gönderdi” dedi. İsrailoğulları’nın ileri gelenleri, “Biz hükümdarlığa ondan daha lâıyk iken ve ona servet bakımından bir zenginlik de verilmemişken onun üzerimize hükümdarlığı nasıl olur?” dediler. Peygamber “Allah onu sizin için seçti, kendisini ilimde ve bedende daha güçlü kıldı” dedi. Allah mülkünü dilediğine verir ve Allah (zât ve sıfatlarında) sınırsızdır, her şeyi bilir.” (Bakara, 2/247.) İmam Maturidi bu ayetin tevilini yaparken, İsrailoğullarının, hükümdar sülalesine mensup oldukları ve servet sahibi oldukları için kendilerinin hükümdarlığa daha layık olduklarını iddia ettiklerini belirtir. Ama bu ayet ile Allah, onlara hükümdarlık yolunun, onların belirttiği şekilde olmadığını beyan etmiştir. Hükümdarlık ancak güçlü bir ilim ve kuvvetli bir iktidardan ibarettir. Yani iktidara gelecek kişi derin bir ilme ve üstün bir kudrete muhtaçtır. Maturidi, yöneticinin sahip olması gereken derin ilimden kastın, savaş ilmi olabileceği gibi idaresi altında bulunan halkın maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılayabilme gücüne sahip olmak gibi diğer türden ilimlerinde olabileceğini belirtmiştir.⁷⁴

İmam Maturidi, *“O iki kızdan biri, “Babacığım, onu ücretle tut. Çünkü ücretle istihdam edeceğin en iyi kimse, güçlü ve güvenilir olandır” dedi.”*⁷⁵ ayetindeki *“istihdam edeceğin en iyi kimse, güçlü ve güvenilir olandır”* bölümünün tevilinde de

⁷¹ Altıntaş, “İmam Maturidi’de Din Siyaset İlişkisi”, 59.

⁷² Nisa suresi, 4/58.

⁷³ Nahl, 16/90.

⁷⁴ Mâturîdî, *Te’vilatü’l-Kur’an Tercümesi*, çev. Bekir Topaloğlu, 2/160-161.

⁷⁵ Kasas, 28/26.

yine liyakat vurgusu yaparak, bir işe sahip olmanın ilk kuralının, güvenilir ve o işin üstesinden gelecek güce sahip olmak olduğunu belirtmiştir.⁷⁶

Yusuf suresi 54.⁷⁷ Ve 55.⁷⁸ ayetlerde yer alan, Kral'ın, Hz. Yusuf'a güvendiği için emanetleri kendisine vereceği ifadesi, aynı zamanda Hz. Yusuf'un, işi iyi bildiğini söyleyerek hazineleri yönetmeye talip olması, bir işin başına geçebilmek için güvenilirlik ve liyakatin esas alınması gerektiğini bir kez daha vurgular.⁷⁹

İmam Maturidi'de yukarıda zikredilen ayetlere yaptığı tevillerde, yöneticinin gerekli ilimlere vakıf, bedenen güçlü yani kendisine tevdi edilen işin üstesinden gelebilecek ehliyetle sahip olmasını önceler. Gerek bu konuda gelen ayetler gerek Maturidi'nin o ayetlere yaptığı açıklamalar, Yönetim ilkelerinde ehliyet ve liyakatin olmazsa olmaz ilkelerden sayıldığını hatta yöneticide bulunması istenen liyakatin dini kimlikten daha önemli olduğunu beyan etmiştir.

1.2.4.3. İstişare/ Danışma ilkesi

İmam Maturidi'nin yönetim ilkelerinden bahsederken ele aldığı bir diğer temel unsur da istişaredir. İslam siyaset düşüncesinde, Şura kavramıyla aynı anlamda kullanılan İstişare, temel anlamıyla, kişilerin bir araya gelerek ortak bir fikirde buluşmaya çalışmalarına verilen isimdir. Şura ise, bir araya gelip fikir alışverişinde bulunan bu topluluğa verilen isimdir.⁸⁰

İmam Maturidi istişare kavramını, akılların ve zihinlerin ortak bir konu için bir araya gelmeleri olarak tanımlar. O, İmam'ın masum olmadığını düşündüğü için hata yapmaya müsait olduklarını ve bundan dolayı danışmanlarının fikrini almaya ihtiyaçları olduğunu savunur. Kuran-ı Kerim'de de açık şekilde tavsiye edilen istişare eylemini İmam Maturidi de yönetim ilkelerinin en önemli unsurlarından biri olarak kabul etmiştir.

⁷⁶ Mâturîdî, *Te'vilatü'l-Kur'an Tercümesi*, çev. Fadıl Ayğın, 11/40.

⁷⁷ Yusuf, 54: "Kral dedi ki: 'Onu bana getirin, onu kendime özel danışman edineyim.' Onunla konuşunca, 'Bugün sen katımızda yüksek yeri olan, güvenilir birisin' dedi."

⁷⁸ Yusuf, 55: "Yûsuf da, 'Beni ülkenin hazinelerine tayin et! Çünkü ben çok iyi korurum ve bu işi bilirim' dedi."

⁷⁹ Mâturîdî, *Tevilatü'l Kur'an*, çev. Kemal Sandıkçı, 7/322-323.

⁸⁰ Altıntaş, "İmam Maturidi'de Din Siyaset İlişkisi", 64.

“*Sen onlara sırf Allah’ın lütfettiği merhamet sayesinde yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı kalpli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi. Onları affet, onların bağışlanmasını dile, iş hakkında onlara danış, karar verince de Allah’a güven, doğrusu Allah kendisine güvenenleri sever.*”⁸¹ İmam Maturidi bu ayetin teviliinde “iş hakkında onlara danış” kısmını, Allah burada Peygamberine (s.a.v) yapacağı işlerden önce istişareyi emretmiştir diye yorumlar. Ve istişare hakkında üç farklı hususa değinir. Bunlardan ilki İstişarenin, hakkında nas bulunan konular için caiz olmadığı, ancak nas bulunmayan konularda yapılabileceğidir. İmam Maturidi bu ayırım ile bir nevi, Peygamber efendimizin (s.a.v) Peygamberlik vasfı ile verdiği kararlar için değil de devlet yöneticisi olarak verdiği kararlar da istişare yapabileceğini ifade etmiştir. İkinci olarak değindiği husus, Peygamber’e (s.a.v) Ashap ile istişare emrinin sebebinin ya Ashab’ın Allah katındaki konumlarının üstün, değerlerinin büyük olmasından ya da aklın fazileti ve üstün olması düşüncesidir. İmam Maturidi burada istişare yapılan kişileri ve istişare aracı olarak kullanılan akli ön plana çıkarmak istemiş olabilir. Maturidi’nin İstişare emrini açıklarken değindiği üçüncü husus ise, Allah’ın emrinden sonra, Peygamber’in (s.a.v) Ashab’ı ile istişare yapıp buna uymamasının caiz olmadığıdır. Çünkü İmam Maturidi, onlar bir konuda ittifak ederlerse hakkın onlardan uzak düşmeyeceğini ifade eder. Allah’u Teâla’da ayetin devamında Hz. Peygamber’e (s.a.v) karar sonrası ittifak edilen karara uyararak kendisine güvenmesini emretmiştir.⁸²

İmam Maturidi’nin, Hz. Peygamber’in(s.a.v) istişare etme amaçlarında ifade ettiği üç husus incelendiğinde, Peygamber’in (s.a.v) dini konularda, insanlarla istişare etmeye ihtiyacı olmadığı anlaşılmaktadır. Maturidi’nin, ilgili ayetin teviliinde yer verdiği, hasan-ı Basri’den rivayet edilen, “*Cenab’ı Hak “İş hakkında onlara danış” ayeti indiğinde, Rasullallah (s.a.) şöyle buyurdu: “Allah’ın ve Peygamber’inin sizinle istişare etmeye ihtiyaçları yoktur, fakat Allah istişarenin ümmetim için bir sünnet olmasını arzu buyurmuştur.*”⁸³ Hadisi de bu düşünceyi kanıtlar niteliktedir. Aynı zamanda İmam Maturidi, burada bazılarının istişarenin yalnızca savaş konusunu kapsadığını düşündüklerini ifade etmiştir.⁸⁴ Yapılan açıklamalardan anladığımız

⁸¹ Âli- İmrân, 3/159.

⁸² Mâturîdî, *Tevilat’ül Kuran*, çev. Bekir Topaloğlu, 2/509-510.

⁸³ Hadis hakkında detaylı bilgi almak için bk. ; Mâturîdî, *Tevilat’ül Kuran*, çev. Bekir Topaloğlu, 2/510, 617. dipnot metni.

⁸⁴ Mâturîdî, *Te’vilatü’l-Kur’an Tercümesi*, çev. Yunus Vehbi Yavuz, 3/509-510.

kadarıyla İmam Maturidi'nin de istişarenin toplumun yönetimi ve savaş kararları gibi kamuoyunu ilgilendiren konularda yapılabileceği kanaatindedir.

İmam Maturidi, kişilerin Allah'ın rızasını umarak birbirleriyle istişare ettikleri takdirde Allah'ın onları en doğru yola ileteceğini ifade etmiştir. O istişare emrinin insanlara karşı büyük bir şefkatin sonucunda ortaya çıktığı düşüncesindedir. İlgili ayette⁸⁵, “*Ey Allah'ın Resûlu, tedbir nedir? Diye soruldu. Hz Peygamber (s.a.v); “Akıl sahibiyle istişare etmen, sonra da ona itaat etmelidir.” buyurdu, hadisini zikreden Maturidi, istişare edenin zarar görmeyeceği, istişare etmeyenin ise (betûr) mutlu olmayacağını ifade etmiştir.*⁸⁶

İmam Maturidi, Kuran'ı Kerim de Şura suresi 38. ayette yer alan “*İşleri de aralarında ki danışma ile yürür*” ifadesine de istişarenin lüzumu başlığı altında değinir. Burada bazı kimselerin bu ayetin Peygamber(s.a.v) yanlarında değilken de işlerini aralarında istişare ile halleden Ensar'ı övmek için geldiğini rivayet ettiklerini nakleder. Hasan'ı Basri'nin bu ayeti okuduğunda, “*Vallahi işlerini danışma ile yürüten bir milleti Allah, önlerindeki yolların en üstününe ulaştırır.*” dediğini ifade ederek, İstişare'nin, akılların ve zihinlerin birleşmesi olduğunu böylece birçok akıl birleşince daha doğru ve daha çabuk neticeye varılacağını belirtmiş ve İstişarenin yönetim felsefesi için ne denli önemli bir adım olduğunu açıklamıştır.⁸⁷

1.2.4.4. Din ve Vicdan Özgürlüğü

İmam Maturidi Bakara suresi 256. ayette yer alan “*Dinde zorlama yoktur.*” İbaresini, kişilerin, din ve vicdan özgürlükleri kapsamında ele alarak bu konuya uzunca bir açıklama getirmiştir. “*Dinde zorlama yoktur. Doğru eğriden açıkça ayrılmıştır. Artık kim sahte tanrıları reddeder de Allah'a inanırsa kopmayan sağlam bir kulpa yapışmıştır. Allah her şeyi işitir ve bilir.*”⁸⁸ İmam Maturidi bu ayetin tevilini yaparken, “*Dinde zorlama yoktur*” ifadesine üç farklı yaklaşım tarzını örnek vererek açıklama getirir.⁸⁹ İlk olarak, bu ayetin Mecusilerle, Ehl-i kitap'tan olanlara geldiğini

⁸⁵ Âli- İmrân, 3/159.

⁸⁶ Mâturîdî, *Tevilat'ül Kuran*, çev. Bekir Topaloğlu, 2/510.

⁸⁷ Mâturîdî, *Tevilat'ül Kuran*, çev. Kemal Sandıkçı, 13/220.

⁸⁸ Bakara, 2/256.

⁸⁹ Mâturîdî, *Tevilat'ül Kuran*, çev. Bekir Topaloğlu, 2/184-185.

düşünenlerin yorumuna yer verir. Bu düşüncedeki âlimler, onlardan cizye alınabileceği fakat İslam'ı kabul etmeleri için herhangi bir baskı yapılamayacağını ifade ederler. Çünkü onlar Müslüman olmadıkları takdirde kendileriyle savaşılmaması emredilen Mekkeli müşriklerle aynı statüde değillerdir.

Maturidi'nin ilgili ayetin yorumuna getirdiği ikinci yaklaşım ise, İslam'ı benimsedikten sonra uyulması gereken ilahi buyrukları yerine getirmek için kimsenin zorlanamayacağıdır. Bakara suresi 286. ayette Allah'u Teala; *“Rabbimiz! Unutur veya yanılırsak bizi cezalandırma! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme! Üstesinden gelemeyeceğimiz şeyleri boynumuza borç kılma! Bizi bağışla, ayıplarımızı ört ve bize rahmetinle muamele buyur! Sen bizim sahibimiz ve yardımcımızsın; artık inkârcı topluluğa karşı bize yardım et!”* buyurmuştur. Allah geçmişteki ümmetlere yüklediği zorlu kulluk görevlerini Muhammed ümmetinden kaldırmıştır. Dini görevleri onların gönüllerine sevdirmiştir. Diğer ümmetler için zor olan görevler bu ümmet için kolaylaştırıldığı için herhangi bir baskıya da gerek kalmamıştır.⁹⁰

Üçüncü yorum olarak ayetin, Medine halkı ve emzirmeleri için Yahudi ailelere verdikleri çocukları hakkında indiğidir. Medine halkı İslamiyet'i kabul etmeden önce çocuklarını, beslemeleri ve eğitim vermeleri için Yahudi ailelere veriyorlardı. Fakat Medine halkı Müslüman olduktan sonra, Yahudi ailelerin yanında bulunan çocukları eski dini anlayışlarını devam ettirdiler. Ensar çocuklarının da İslamiyet'i benimsemesi için baskı uygulayınca bu ayet nazil olmuştur.⁹¹

İmam Maturidi, bahsi geçen ayetten⁹², hac suresi 78. ayette yer alan; *“Sizi O seçti ve size din konusunda hiçbir güçlük yükledi”* anlamının çıkarılabileceğini ifade etmiştir. *“Eğer rabbın dileseydi, yeryüzünde bulunanların hepsi topluca iman ederdi. Hal böyleyken, mümin olsunlar diye sen tutup insanları zorlayacak mısın?”*⁹³ ayetinin tevilini de kişileri iman etmeye zorlamak kimsenin hakkı değildir anlamına gelecek şekilde yorumlamıştır.⁹⁴

⁹⁰ Mâturîdî, *Tevîlat'ül Kuran*, çev. Bekir Topaloğlu, 2/184

⁹¹ Mâturîdî, *Tevîlat'ül Kuran*, çev. Bekir Topaloğlu, 2/185

⁹² Bakara, 2/256.

⁹³ Yunus, 10/99.

⁹⁴ Mâturîdî, *Tevîlatü'l Kur'an*, çev. Kemal Sandıkçı, 7/131.

İmam Maturidi'nin de içinde yer aldığı Ehli Sünnet geleneğinde din, Akıl sahiplerinin kendi irade ve istekleriyle tercih ettiği bizzat hayrolan ve peygamber tarafından tebliği edilen şeylere götüren kurallar bütünüdür⁹⁵. Bu tanımda bahsi geçen irade kavramı, İmam Maturidi'nin, bahsettiğimiz ayetlere getirdiği yorumlar ile aynı doğrultudadır. İmam Maturidi, kişinin dini benimsemesi için zorlanamayacağı gibi İman ettikten sonra da aynı şekilde kulluk görevlerini yerine getirmek içine zorlanamayacağını belirtir.⁹⁶ Zaten İmam Maturidiye göre, kişi İman etmek için zorlandığı için dini kabul ediyorsa, onun kabulü geçersizdir çünkü İman kalp işidir ve baskı ve zorlamanın kalpte karşılığı yoktur. Kişi İman ettiğini kalbiyle de tasdik etmedikten sonra dili ile iman ettiğini söylemesi onu kurtarmaz.⁹⁷

İmam Maturidi'nin ilgili ayetlere⁹⁸ getirdiği yorumlar incelendiğinde, onun, kişinin din ve vicdan özgürlüğünün korunmasına önem verdiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Maturidi, yönetici konumunda bulunan kimsenin, kişilerin din ve vicdan özgürlüklerini sağlamaları gerektiği düşüncesindedir.⁹⁹

1.2.5. Devlet Yöneticisinin Özellikleri

İmam Maturidi'nin devlet yöneticisinde bulunması gereken nitelikler hakkındaki görüşlerini en net şekilde, Nesefi'nin, *Tebsiratü'l Edille* isimli eserinde bulmamız mümkündür.¹⁰⁰ Nesefi, imam olacak kişinin vasıflarını saymış ve İmam Maturidi'nin de aynı görüşte olduğunu belirtmiştir. Belirttiği bu şartlar, İmam'ın ahkam'ı bilmesi, adaletli ve dindar olması, yiğit ve atılgan olması, siyaset ve devlet yönetimi hakkında bilgi sahibi olması, Savaş vb. durumlarda gerekli hamleleri yapabilecek kadar yeterli askeri donanımına sahip olması olarak sıralanabilir.¹⁰¹

⁹⁵ Altıntaş, "İmam Maturidi' Din-Siyaset İlişkileri", 55.

⁹⁶ Mâtürîdî, *Te'vilatü'l-Kur'an Tercümesi*, çev. Bekir Topaloğlu, 2/184.

⁹⁷ Mâtürîdî, *Te'vilatü'l-Kur'an Tercümesi*, çev. Kemal Sandıkçı, 7/130.

⁹⁸ Bakara, 2/256. ; Yunus, 10/99.

⁹⁹ Mehmet Şaşa, "İmam Maturidinin Siyaset Anlayışında Öne Çıkan Yönetim İlkeleri", *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 11/2 (Aralık 2018), 333.

¹⁰⁰ Özen, "Hilafetin Kureyşliliği Meselesi", 534.

¹⁰¹ Çamur, *Nesefi'nin İmamet ile İlgili Görüşleri*, 42.

1.2.5.1. Adaletli Olmak

İmam Maturidi siyasi bir liderde bulunması gereken özellikleri onun devlet başkanı olmasının getirdiği sorumluluklar üzerinden ele almaktadır. Bu bağlamda İmam Maturidi'ye göre devlet yöneticisinin taşıması gereken en önemli özellik, adalet ile hükmetmektir. İmam Maturidi adaleti, siyasi yönetimde bulunması gereken en önemli ilke olarak ele almıştır. O *Tevilat*'ında Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) adil devlet başkanını öven hadisine de yer vermiştir.¹⁰²

1.2.5.2. Liyakat ve Ehliyet Sahibi Olmak

İmam Maturidi'ye göre devlet yöneticisinde bulunması gereken özelliklerden biri de onun devleti yönetme konusunda liyakat sahibi olmasıdır. Maturidi, “*Allah mutlaka size emaneti ehline vermenizi emreder.*”¹⁰³ ayetinin açıklamasında idari görevde, inanç unsurundan ziyade o görev üzerinde liyakat sahibi olmayı öncelemiştir. Yani siyasi liderlik konusunda liyakat ve ehliyet sahibi olmakta Maturidi'ye göre bir devlet başkanında bulunması gereken en önemli özelliklerden biridir.

1.2.5.3. İlim Basiret ve Takva Ehli Olmak

Maturidi'nin zikrettiği özelliklerden bir diğeri ise devlet yöneticisinin takva, vera ve ilim şartlarını kendisinde bulundurmasıdır.¹⁰⁴ Çünkü bu aynı zamanda devlet yöneticisinin halkın karşısında saygın bir konumunun olması demektir. Takva şartı halkın canlarını ve mallarını yöneticiye emanet etmiş olması sebebiyle de kendisinde bulunması gereken özelliklerden biri olarak ifade edilir. Maturidi, takvanın devlet yönetme görevinde adaletli davranmaya teşvik edici bir gücü olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁵ Devlet görevine ancak ilim ve basiret sahibi olan kimselerin atanabileceğini ifade eden İmam Maturidi, İlim ve basiret sahibi olmayan kimseye itaatin emredilmeyeceğini söylemiştir.¹⁰⁶

¹⁰² Mâtürîdî, *Te'vilatü'l-Kur'an Tercümesi*, çev. Kemal Sandıkçı, 4/182.

¹⁰³ Nisa, 4/58.

¹⁰⁴ Nesefî, *Tebîrâtü'l-edille fi usûli'd-dîn*, 2/437.

¹⁰⁵ Mâtürîdî, *Tevilatül Kuran*, 3/615.

¹⁰⁶ Mâtürîdî, *Tevilatül Kuran*, 3/293; Mâtürîdî, *Te'vilatü'l-Kur'an Tercümesi*, çev. Yunus Vehbi Yavuz, 3/257.

Devlet yöneticisinin, içinde bulunduğu zaman diliminde, yaşadığı toplumda bulunan herkesten daha efdal olması şartını ve masum olması şartını reddeden İmam Maturidi, bu görüşleriyle de Şia'nın iddia ettiği Masum İmam teorisine de karşı çıkar.¹⁰⁷ Şia'nın iddia ettiğinin aksine Maturidi, Efdal varken Mefdulun imametini meşru kabul etmiştir.¹⁰⁸ Yine ona göre İmam masum yani günah işlemekten beri değildir. Bu durum onun da hata yapabileceği sonucunu doğurur ve bu yüzden Maturidi, devlet yöneticisinin bir işe karar vermeden önce o iş hakkında ehil olan kimselerle istişare yapmasını gerekli görür.

Genel hatlarıyla Maturidi'ye göre devlet yönetecek kimsenin, Allah'tan en çok korkan, günaha girmekten sakınan, halkın sorunlarını çözmeye basiret sahibi olan, kamu yararını gözetken biri olması dini açıdan uygun ve yeterlidir.¹⁰⁹ İmam Maturidi'nin ifadelerinden anlaşıldığı üzere ona göre, devlet yöneticisinde aranması gereken özellikler, onun devleti en doğru şekilde yönetebilmesi içinde gerekli gördüğü yönetim ilkelerinde ele aldığı şartlar ile benzerdir. Devlet yöneticisi, takva sahibi olmalıdır ki takvası onu halkına karşı adaletli davranmaya teşvik edebilsin. Devlet yönetmeye aday olan kişi, devleti yönetmede liyakatli aynı zamanda ilim ve basiret sahibi olsun ki halkına karşı saygın bir konum sahibi olabilsin. Yani İmam Maturidi, devlet yöneticisini insanüstü bir konuma yerleştirmemiş ona devleti en faydalı şekilde yönetmesini sağlayacak özellikler dışında farklı misyonlar yüklememiştir.

1.2.6. Hilafetin Kureyşliliği Meselesi

İmam Maturidi'nin, İslam siyaset teorisinin en önemli meselelerinden biri olan ve yıllarca tartışılmış “*İmamet Kureyştendir*”¹¹⁰ mealindeki rivayete dair görüşlerine, Nesefi'nin, *Tebziratü'l Edille* isimli eserinden ulaşmamız mümkündür.¹¹¹ Maturidi bu konuya Sünni âlimlerin hemen hemen ittifak ettiği görüşten farklı bir yorum getirmiş ve bu meselenin siyaset boyutunda ele almıştır.¹¹²

¹⁰⁷ Mâturîdî, *Te'vilatü'l-Kur'an Tercümesi*, çev. Yunus Vehbi Yavuz, 3/258-263.

¹⁰⁸ Maksut Çetin, *Mâturîdîliğin Siyaset (Hilâfet/İmâmet) Anlayışı* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi, 2013 Maksut Çetin, *Mâturîdîliğin Siyaset (Hilâfet/İmâmet)*), 163.

¹⁰⁹ Kutlu, “İmâm Mâturîdî'ye Göre Diyanet-Siyaset Ayırımı ve Çağdaş Tartışmalarla Mukayesesi”, 59.

¹¹⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, cilt. 3, 129, 183.

¹¹¹ Nesefî, *Tabsîratu'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, II/437.

¹¹² Nesefî, *Tabsîratu'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, II/441.

İmam Maturidi Hilafetin Kureyşliliği meselesine diğer âlimlerden farklı olarak getirdiği bu yorumu şu gerekçelerle izah etmiştir:

İlk olarak, İmamet dini bir boyut taşımanın yanında daha çok idari ve siyasi bir konudur. Bu nedenle devlet yönetmeye aday olan kişinin, halk arasında itibar gören, küçük düşürülmemiş bir soydan gelmesi gereklidir. Tarihten beri alışılmış olan da hükümdarlığın güçlü ve itibar sahibi kimselere verilmiş olmasıdır. Çünkü soy ve nesebin insanlar üzerinde onu iyi ve faydalı işler yapmaya vesile kılan, kötü ve çirkin davranışlardan uzak tutan bir gücü vardır. Bu nitelikleri üzerinde toplayan kimse emaneti daha iyi korur.¹¹³

İkinci bir sebep Kureyş'in âlimler tarafınca da evlilik, nikâh gibi durumlarda diğer kabilelerden üstün sayılıp, o kabilelerin Kureyş kabilesi ile denk tutulmamasıdır. Hz. Peygamber'in bu sebeplerden dolayı, Kureyş'e karşı tavrının, bu şekilde olduğu ifade edilmiştir. İmam Maturidi'de Arapları ve Kureyşliler'i Hz. Peygamber'in (s.a.v) yakın çevresinde bulunup, İslami bilgiye daha çok vakıf olmaları sebebiyle mevaliden üstün saymıştır.¹¹⁴ O yüzden İmametın Kureyş'e bırakılmış olmasına siyasi ve sosyolojik açıdan bakılması gerektiğini vurgulamıştır.¹¹⁵

İmam Maturidi'nin, Hilafetin Kureyşliliği meselesine yaklaşımında zikrettiği diğer sebeplerden bir diğeri ise Kureyş kabilesinde bulunan bu özelliklerin tüm kabilelerde bulunmasının zor olmasıdır. Ayrıca bu nitelikler için uzak bölgelerde bulunan kabileleri araştırmakta oldukça güç bir durumdur. Bu yüzden hilafet meselesi Müslümanlar için kolaylaştırılmak istenmiş olabilir. Bir diğeri sebepte, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) Kureyşliler içinde bu göreve ehil kişilerin daima olacağını biliyor olma ihtimalidir. Muhtemelen Hz. Peygamber Müslümanları yönetme görevini yerine getirebilecek kişilerin Kureyşliler'in içinde sürekli bulunabileceğini biliyordu ve Ümmetini bu şekilde öğütledi.¹¹⁶ Aynı zamanda Kuran'ın Kureyş lehçesiyle inmiş

¹¹³ Kutlu, "İmâm Mâturidi'ye Göre Diyanet-Siyaset Ayırımı ve Çağdaş Tartışmalarla Mukayesesi", 60.

¹¹⁴ Nesefi, *Tabsıratu'l-Edille fi Usûli'd-Dîn*, II/438.

¹¹⁵ Mustafa Ünverdi, "Matüridi'nin Tevilatü'l-Kur'an'da Siyasete İlişkin Kavramlara Yaklaşımı", *Uluslararası İmam Maturidi ve Tevilatül-Kuran Sempozyumu*, ed. Hatice K. Arpağuş vd. (İstanbul, 2018), 715.

¹¹⁶ Nesefi, *Tabsıratü'l-edille fi usûli'd-dîn*. 2/438.

olması, Kureyş kabilesinin İmamet görevini sürekli olarak ellerinde bulunduracak saygınlığa ulaşmış olmalarının göstergesi olabilir.¹¹⁷ Maturidi'nin bu tutumu onun, İmamların Kureyş kabilesine mensup olmasının gerekli görülme sebebinin dini olmaktan ziyade siyasi ve sosyolojik bir tercih olarak yorumladığını göstermektedir.¹¹⁸

İmam Maturidi'nin, Sünni âlimlerin çoğunun da ortak düşüncesi olan İmamet'in Kureyş kabilesine ait olması fikrine çağdaşlarından farklı olarak, meselenin diyanet ve siyaset boyutunu ayrı tutarak yaklaşması, bizim için son derece önemli bir vakıdır. İmam Maturidi'nin tercih edip savunduğu bu görüş, günümüzde de hala bir sonuca bağlanamayan ve Din âlimleri tarafından ittifak sağlanamayan bir konu olan, Din-Siyaset ayrımı meselesinin bir kez daha gündeme gelmesine yol açmıştır. Böylece İmam Maturidi'nin, İslam siyaset dünyasına kazandırmış olduğu en önemli konulardan biriside bu şekilde ortaya çıkmıştır.

1.2.7. Din-Siyaset Ayrımı

Hilafetin Kureyşliliği meselesine farklı bir bakış açısı kazandıran İmam Maturidi aynı zamanda yeni bir konuyu da gündeme getirmiştir ki bu konu da Âlimler arasında tam anlamıyla bir ittifakın sağlanamadığı, Maturidi'nin Din-Siyaset ayrımı konusudur. İmam Maturidi ilgili rivayetin, siyaseten doğru olabileceğini ifade etmiştir.¹¹⁹ Maturidi'nin bu rivayet için yaptığı açıklamaları daha önce ele aldığımız için burada sadece onun Din ve Siyaset ayrımı hakkındaki tavrını ele alacağız.

İmam Maturidi, Devleti yönetecek kişinin özelliklerini sayarken onun takva ehli olmasını şart koşmuştur¹²⁰. Yani Maturidi, hilafet makamını tamamen dinden soyutlamamıştır, devlet yöneticisinin takva sahibi olmasını, adalet duygusunu daha iyi hissetmesi ve emaneti daha iyi sahiplenmesi ile de bağdaştırmıştır. İmam Maturidi'nin yönetim ilkeleri hususundaki görüşlerini incelediğimizde onun din ve siyasetin gerektirdiği tüm şartlar için bir denge kurduğunu görürüz. İlgili rivayeti siyaseten doğru olarak yorumlama sebebinin ise şu şekilde ifade etmiştir: İmamet, dini bir boyut

¹¹⁷ Nesefi, *Tebsiratü'l-edille fi usûli'd-dîn*, 2/438.

¹¹⁸ Kutlu, "İmâm Mâturidi'ye Göre Diyanet-Siyaset Ayrımı ve Çağdaş Tartışmalarla Mukayesesi", 59.

¹¹⁹ Nesefi, *Tebsiratü'l-edille fi usûli'd-dîn*, 2/436-441.

¹²⁰ Nesefi, *Tebsiratü'l-edille fi usûli'd-dîn*, 2/437.

taşımakla birlikte siyasi bir boyutta taşımaktadır. İmam'ın Kureyşli olmasının istenme sebebi, Kureyş kabilesinin taşıdığı siyasi ve sosyolojik öncelikleridir. İmam Maturidi'nin bu bahsi diyanet ve siyaset boyutunu ayırarak ele almış olması ve bu durumun siyaseten doğru olabileceğini izaha çalışması yine aynı kısımda diyaneti Nebilere siyaseti meliklere tesis etmesi bizim için son derece önemlidir.¹²¹ Çünkü bize göre Hilafetin Kureyş'e tahsisi diyaneten doğru bir hamle olarak ele alınmış olsa idi aslında bu durumdan hareketle devleti yönetecek kimseler kendilerini aynı zamanda dini lider olarak görecekler ve halkın kendilerini eleştirme haklarını da kısıtlamış olacaktı. Oysa İmam Maturidi Peygamberlerin dahi Nebi olma ve siyasi lider olma özelliklerini birbirinden ayrı tutmuştur. O, Bakara suresi 246. ayette yaptığı açıklamada bu fikrini şu şekilde dile getirmiştir:

“... Allah ona hükümlerlik ve hikmet verdi’. Âyetin bu kısmında yer alan mülk kavramı harp ilmi ve savaşma tekniği mânasına alınabilir, çünkü o dönemi insanları daima hükümdarlarının yönetimleri altında savaşıyorlardı; “Dâvûd’un hükümlerliğini (mülkünü) kuvvetlendirmiş, ona hikmet ve güzel konuşma kabiliyeti vermiştik” meâlindeki âyette yer alan mülk kavramı da bunun gibidir. Bunun yanında mülk kavramı, Cenâb-ı Hakk’ın kendisine lütfettiği hilâfet anlamına da gelebilir, “Ey Dâvûd! Biz seni yeryüzünde halife yaptık, o halde insanlar arasında adâletle hükmet”¹²² meâlindeki âyet-i kerîmede olduğu gibi. Allah Teâlâ tefsirini yapmakta olduğumuz âyetle onu izleyen Sâd sûresindeki 26. âyette, Hz. Dâvûd’a, hem mülk hem de hikmet verdiğini zikretmiştir. Öyle anlaşılıyor ki bunların kendisine verilme zamanı, birbirine yakın olmuştur. Âyetin önceki kısmına bakıldığı takdirde melik olmanın nebî olmaktan başka bir şey olduğu anlaşılır. Allah’ın bu iki vergisi de Hz. Dâvûd’da bir araya gelmiştir. Buna göre hikmetin anlamı, nübüvvet demektir. Hikmet kelimesi için tam anlamıyla vâkıf olma, ayrıca nübüvvet yorumları yapılmıştır.”¹²³

İmam Maturidi'nin yukarıda verilen ifadelerinden de anlaşılacağı üzere O, Peygamberler içinde aynı zamanda devlet yöneticiliği yapanların dini ve siyasi misyonlarını ayrı tutma yoluna gitmiştir. Çünkü birbirlerinden tamamen bağımsız

¹²¹ Kutlu, “İmâm Mâturîdî’ye Göre Diyanet-Siyaset Ayırımı ve Çağdaş Tartışmalarla Mukayesesi”, 59.

¹²²Sad 38/26.

¹²³Mâturîdî, *Te’vilâtü'l-Kur’an Tercümesi*, çev. Bekir Topaloğlu, 2/170.

olmamakla birlikte bunlardan biri Ahiret hayatını diğeri dünya hayatını ilgilendirmektedir. Yani kısaca İmam Maturidi, istişare hakkı tanınmayan ve tamamen dini konuları ilgilendiren Peygamberlik müessesesi ile toplumsal konuları ilgilendiren Hilafet kurumunu birbirinden ayırmıştır.¹²⁴ Çünkü İmam Maturidi, Allah'ın mülkü yani devleti yönetme görevini kâfirlerde dâhil istediği herkese vereceğini söylemiştir.¹²⁵ Ancak Peygamberlik sadece Allah'a iman eden seçkin kullara verilmektedir. Aynı zamanda Peygamberler dini tebliğ ettikten sonra muhataplarının tutumu Kuran'da da belirtildiği gibi kendi tercihlerine bırakılır¹²⁶ yani din gönüllülük esasına dayanır. Ancak siyasi yönetim yapısı gereği zor kullanabilir, emirlerine uymayanları cezalandırabilir. Ancak İmam Maturidi'nin de ifade ettiği gibi Peygamber'in davetinden sonra Allah'ı inkâr edenleri Peygamber değil bizzat Allah'ın kendisi cezalandıracaktır.¹²⁷

İmam Maturidi'nin, ilgili meselelerde din ve siyaset ayrımı yoluna gitme sebebi onun toplumları birleştirme, huzur ve barışlarına katkı sağlayabilme amacıyla atılmış bir adım olarak görülebilir. Çünkü siyaset meselesindeki görüş ayrılıkları toplumların parçalanmasına sebep olan etkenlerin hep en başında yer almıştır. Aynı zamanda Maturidi'nin yaşadığı dönemde hüküm süren Emevi ve Abbasi yöneticilerinin, yönetimlerini İlahi iradeye dayandırmaları ve ondan güç alarak daha keyfi tavırlar sergilemeleri de İmam Maturidi'yi böyle bir ayırım yapmaya sevk etmiş olabilir.

O, bu hamlesi ile iktidarlarını İlahi iradeyle meşrulaştırmak isteyen ve bundan güç alarak, saltanatlarındaki olumsuzlukların ve haksızlıkların üstünü örtmeye çalışanlara engel olmak istemiş olabilir. İmam Maturidi, Din ve siyaseti ayırarak siyaseti beşerî ve toplumsal bir düzeye çekmiş böylece daha denetlenebilir ve halkında büyük oranda söz sahibi olduğu bir saltanat oluşturma yoluna gitmiştir. Bu şekilde düşünüldüğünde Maturidi'nin bu tutumu oldukça tutarlı ve gereklidir. Aynı zamanda tüm bunlara ek olarak İmam Maturidi, Müslümanlar arasında yaşanan siyasi savaşların cezalarının ve hükümlerinin dini olarak kesilmesini engellemek istemiş, siyasi

¹²⁴ Şaşa, "İmam Maturidinin Siyaset Anlayışında Öne Çıkan Yönetim İlkeleri", 321.

¹²⁵ Mâturîdî, *Tevilatül Kur'an*, 15/283-284.

¹²⁶ Gaşiye, 87/21-22.

¹²⁷ Mâturîdî, *Tevilatül Kur'an*, 17/184-185.

karakter taşıyan vakıaların sonuçlarının dini yönden ele alınmasını ve durumun içinden çıkılması zor hale gelmesini durdurmak istemiş olabilir.¹²⁸

İmam Maturidi'nin gerek Hilafetin Kureyş'e tahsisi karşısındaki tutumu gerekse Hz. Davut (a.s) gibi Peygamberlik ile beraber Hilafetin de kendisine verildiği Peygamberlerin durumları hakkında yaptığı açıklamaları onun, Nübüvvet müessesesi ile Hilafet kurumunu birbirinden ayrı tuttuğunu göstermektedir. Kuran ve Sünnette yönetim biçiminin şekli, yöneticinin görev ve yetkileri, göreve nasıl geleceği vs. ile ilgili açık bir nassın bulunmadığını ifade eden Maturidi, din- siyaset ayrımı ile siyaseti beşerî bir düzeye çekmiş ve böylece siyasetin getirdiği ayrıştırıcı tutumun etkilerini en aza indirmeyi amaçlamıştır.¹²⁹ Ve muhtemelen onun bu tutumu, siyaseten ve çoğu zaman şahsi çıkarlar adına atılan siyasi adımların dinin özüne zarar vermemesi, kişilerin içinde buldukları şartlara ve zamana göre değişen siyasetin, hükümleri asla değişmeyecek olan dini tahrif edip, İnananlar arasında ayrışmaya sebep olmasına engel olabilmek adınadır.

1.2.8. Devlet Yöneticisine İtaatin Çerçevesi

*"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygamber'e ve sizden olan "ulu'l-emr" sahibi olanlara da itaat edin. Eğer bir şeyde çekişirseniz, -Allah'a ve ahiret gününe inanmışsanız- onun hallini Allah'a ve peygamber'e bırakın. Bu, hayırlı ve sonuç itibariyle en güzeldir."*¹³⁰

İmam Maturidi yukarıda zikredilen ayetin tefsirini yaparken devlet yöneticisine itaatın çerçevesini detaylı şekilde ele almıştır. Öncelikle burada "itaat edin" hitabının muhatabının mü'minler olmasına rağmen itaat etmek nasıl kâfirlere de yöneliktir? gibi bir sorunun akıllara gelebileceğini ifade eden İmam Maturidi, bu konuyla ilgili üç farklı görüş bildirmektedir. Birinci olarak, hükümdarların bir meselede hitapta bulunacakları zaman, kendilerine ve sözlerine en çok saygı gösterenlere, emirlerine en çok itaat edenlere hitap ettiklerine değinmiş ve Allah'ın, itaat emri tüm insanlığa yönelik olsa da hitabını sadece müminlere yönelik yaptığını

¹²⁸ Şaşa, "İmam Maturidinin Siyaset Anlayışında Öne Çıkan Yönetim İlkeleri ", 934.

¹²⁹ Oral, "Mâtüridi'de Din-Siyâset İlişkileri ve Yönetim İlkeleri", 934.

¹³⁰ Nisa, 4/59.

beyan etmiştir. İkinci olarak, bu hitabın sadece inananlara yönelik olacağı fikridir. Çünkü kâfirler, itaat etmeden önce Allah'a inanmaya muhataptır. O yüzden Allah'ın itaat hitabı sadece, kendisine ve Resulüne itaat etmeye inanmış olan müminlere yönelik olmuştur. Üçüncü ihtimalde de itaat hitabının sadece müminlere yönelik olduğunu bunun sebebinin ise ayetin devamında, kendilerinin mümin olmaları şartıyla devlet yetkililerine itaatın emredilmesi sebebiyle olabileceğini söylemiştir.¹³¹

Ayette yer alan ulu'l-emr kavramının anlamı hakkında farklı görüşler olduğunu ifade eden İmam Maturidi, buradaki kavramın sadece bizim ele alacağımız şekilde devlet yöneticisi olarak değil, aynı zamanda fakihler ve âlimler yahut hayır sahipleri olarak kabul edenlerin de olduğunu belirtir.

İmam Maturidi devlet yöneticisine itaatın çerçevesi bağlamında, Nisa suresi 57. ayette Allah'ın, İnsanlar arasında adaletle hükmetmelerini¹³² istediği kişilerin devlet yöneticileri olduğunu, bundan hareketle de bir sonraki ayette de halkında devlet yöneticilerine itaat etmelerini emrettiğini ifade etmiştir. Maturidi, halkın görevinin devlet yöneticilerinin verdikleri hükme itaat etmek, devlet yöneticilerinin görevinin ise âlimlerin verdikleri fetvaya uymak olduğunu belirtir. Bu görüşüne de Tevbe suresi 122. ayeti¹³³ delil getirmiştir.

İmam Maturidi tüm seçenekleri değerlendirdikten sonra bahsi geçen ayetin, Müslüman olan devlet yöneticilerine itaatın şart olduğunu belirtmek için geldiğini ifade etmiştir.¹³⁴ Bir önceki ayette geçen adalet emrine de vurgu yaparak bu itaatın her koşulda olmasının şart olmadığını da vurgulamak istemiştir diyebiliriz. Maturidiye göre bu ayette açıklanan mesele kısaca, kişinin Resulullah'a itaati Allah'a itaat, devlet başkanına itaati de Allah ve Resullullah'a itaattir. Burada göz ardı edilmemesi gereken konu, kendisine itaat edilmesinin emredildiği ümeraya itaatın, Allah ve resülü için geçerli olan mutlak itaat gibi olmadığı, belli şartlara bağlanan bir itaat olduğu konusudur.¹³⁵ Devlet başkanına itaatın şartlarından biri, onun emir ve yasağının

¹³¹ Mâturîdî, *Tevlatül Kur'an*, 3/292.

¹³² Nisa, 4/58.

¹³³ Tevbe, 122: "Bununla beraber müminlerin hepsinin toptan savaşa çıkmaları doğru değildir. Onların her kesiminden bir grup dinde yeterli bilgi sahibi olmaya çalışmak ve seferden dönen topluluklarını uyarmak üzere geride kalmalıdır. Umulur ki sakınırlar."

¹³⁴ Mâturîdî, *Tevlatül Kur'an*, 3/297.

¹³⁵ Şaşa, "İmam Maturidinin Siyaset Anlayışında", 328.

Allah'a karşı gelmeyi gerektirmemesi ikincisi ise bu emir ve yasağın toplumun faydası için alınmış olmasıdır.¹³⁶

Maturidi bu ayetin¹³⁷ açıklamasını yaparken Rafizilere (Şiiler) de bir eleştiri getirir. Bu ayette bahsi geçen Ulul emr kavramının Şiilerin beyan ettiği gibi kendi imamları olamayacağını şayet öyle olsaydı Allah'ın burada “*Eğer bir konuda anlaşmazlığa düşerseniz onu Allah'a ve resulüne götürün*” dedikten sonra İmam'a götürün ibaresinin de bulunması gerektiğini ifade eder. Çünkü Rafizilere göre İmamlarına itaat farz, büyük çoğunluğuna göre ona karşı gelmek de küfürdür. Ancak Kuran hakkında muhalefet edilen bir konunun önce Allah'a yani Allah'ın kitabına daha sonra hayattaysa Peygamber'e (s.a.v) hayatta değil ise sünnetine götürmeyi emretmiştir.

İmam Maturidi'nin, zalim imama adil denilip denilemeyeceği konusu ile ilgili söylediği ifade edilen sözler de onun siyaset konusuna yaklaşımı hakkında bize net fikirler vermektedir. Kaynaklarda Ebu'l Kasım es-Semerkandi'nin, İmam Maturidi'den “Zalim sultana adil diyen kâfir olur” sözünü naklettiği geçmektedir.¹³⁸ Aynı sözün bazı kaynaklar da ise, “Zamanımızın sultanına adil diyen kâfir olur; çünkü o kesinlikle zalimdir, zulme adalet diyen ise kâfir olur.” şeklinde geçtiği nakledilmektedir.¹³⁹ Bu söz yukarıda zikredildiği gibi iki farklı anlam içerse de kaynaklar da bu sözün genel anlamda değil Maturidi döneminde yaşayan tek bir sultanla ilgili söylendiği ifade edilmektedir.¹⁴⁰

Yine kaynaklar, Ebu İshak İbrahim b. İsmail b. Ebi Nasr es-Saffar el-Buhari'nin, Mesâi'l adlı eserinde İmam Maturidi'den şu sözleri naklettiğini söylemektedir:

“Bazı fiilleri zulüm olan bir sultana adil diyen kâfir olur. Dolayısıyla, bu sıfat sultana ancak bütün davranışlarında mutlak olarak adil olduğu ve hiçbir şekilde zulmetmediği zaman kullanılabilir. Fakat bazı fiillerinde zulüm ve haksızlık yapmışsa, buna rağmen o kişiyi mutlak adil olarak isimlendirmek zulüm ve adaletsizliğe adalet

¹³⁶ Çetin, *Mâturidiliğin Siyaset (Hilâfet/İmâmet) Anlayışı*, 182.

¹³⁷ Nisa, 4/59.

¹³⁸ Özen, “Maturidi ve Siyaset: Hilâfetin Kureyşliliği Meselesi”, 546.

¹³⁹ Özen, “Maturidi ve Siyaset: Hilâfetin Kureyşliliği Meselesi ”, 547.

¹⁴⁰ Özen, “Maturidi ve Siyaset: Hilâfetin Kureyşliliği Meselesi ”, 547.

adını vermek ve ona razı olmak anlamına gelir ki, bu fikri benimseyen dinden çıkmış olur."¹⁴¹

İmam Maturidi'nin yapmış olduğu bu açıklamada, tekfir edilen zulüm işleyen imam değil, zalim sultanın adil olduğunu iddia eden kimsedir. Çünkü İmam Maturidi'nin düşünce sisteminde bir kimse günahı dolayısıyla dinden çıkmaz. Ancak kesin hükümlerle haram kılınmış bir şeyin helal olduğunu iddia etmek kişiyi dinden çıkarır.¹⁴² İmam Maturidi Adil olmayan devlet başkanlarını adil olarak gösteren kimseleri açıkça eleştirmiş böylece dönemindeki haksızlık yapan devlet yöneticilerini de dolaylı olarak eleştirmiştir.¹⁴³

İmam Maturidi'nin içinde yaşadığı dönemin devlet adamlarıyla ilişkileri hakkında net bilgiler bulunmamaktadır. Fakat kaynaklarda geçen bazı anekdotlar onun resmi görevlerden uzak durduğu ve yeri geldiğinde devlet görevlilerinin yanlışlarını söylemekten çekinmediğini göstermektedir. Bahsi geçen olaylardan ilki, İmam Maturidi'nin öğrencisinin başına gelen bir olaydan sonra Maturidi'nin, Sultanın adamına karşı sergilediği davranıştır. Kaynaklardan rivayet edildiğine göre, Sultanın adamlarından birisi, İmam Maturidi'nin talebelerinden birinin evine yerleşti. İmam Maturidi, öğrencisinin bu durumu kendisine şikâyet etmesi üzerine, Sultana elçi göndermiş ve bu durumu düzeltmesini istemiştir. Ancak Sultan, Maturidi'nin isteğini yerine getiremeyeceğini söyleyince Maturidi evi işgal eden kişiye beddua etmiş bunun sonucunda zalim adam kulunç hastalığına yakalanmış ve evden uzaklaşmıştır.¹⁴⁴

İmam Maturidi'nin devlet yetkilileriyle olan ilişkisini ortaya koyan bir başka rivayet ise, İmam Maturidi'nin talebesi ve aynı zamanda hocasının oğlu olan Ebu Ahmed el-İyazi ile birlikteyken başından geçen bir hadisedir. Maturidi, talebesinin ısrarı ile Sultanın huzuruna çıkmıştır. Sultan İmam Maturidi'yi ayakta karşılamış, onunla kucaklaştıktan sonra alnını ve eteğini öpmüştür. Daha sonra İmam Maturidi'nin sakalına en değerli miskten sürülmesini emretmiştir. Maturidi bu teklifi geri çevirince, Sultan miskin İmam'ın atının kuyruğuna sürülmesini emretmiştir. Sultanın yanından ayrıldıktan sonra durumu fark eden İmam Maturidi atına, üzerindeki misk yıkanınca

¹⁴¹ Kutlu, *İmam Maturidi ve Maturidilik*, 38.

¹⁴² Kılınç, *İmâm Mâtürîdî'de İman-Fisk İlişkisi*, 69.

¹⁴³ Kutlu, *Maturidi ve Maturidilik*, 39.

¹⁴⁴ Özen, "Maturidi ve Siyaset: Hilâfetin Kureyşliliği Meselesi", 544.

kadar yerinden oynamamasını telkin etmiş, at ancak üzerindeki koku tamamen geçince İmam'ın yanına tekrar gitmiştir. İmam Maturidi'de misk kokusundan tamamen arınan atına binerek oradan uzaklaşmıştır.¹⁴⁵

Bahsi geçen rivayetler bize, İmam Maturidi'nin devlet adamlarına karşı herhangi bir ayrıcalıklı tutum ve davranış içerisine girmediğini göstermektedir. Aynı zamanda o kâtiplik yapan ünlü Hanefî-Mu'tezili kelamcısı Ebu'l Kasım el-Kâbi'yi devlet adamları ile yakın ilişki içerisinde olduğu için eleştirmiş ve onun hakkında şu cümleleri kullanmıştır:

“Eğer lanet edilmeye hak kazanmış biri varsa yukarıdaki iddianın sahibi buna en çok münasip görünen olmalıdır, çünkü onun fisk niteliği taşıyan fiiller işlediği ve zalim devlet adamlarıyla ilişki içinde bulunduğu bilinmektedir.”¹⁴⁶

İmam Maturidi, zalim imama adil demenin kişiyi küfre götüreceği görüşüyle zalim sultana adil diyen kişinin içine düşeceği durumu izah etmiş aynı zamanda devlet görevlilerini de dolaylı yoldan uyarmıştır.

1.2.9. Hulefa-i Raşidinin Hilafetinin Meşruiyeti

İmam Maturidi tefsirinde Hulefa-i Raşidin'in hilafetinin meşruiyeti hakkında kapsamlı bir açıklama yapmıştır. İmam Maturidi Maide suresi 54. ayetin tevlini yaparken ayetin Hz. Ebubekir'in (r.a) hilafetine yönelik bir işaretin bulunduğunu savunur. O bu görüşünü şu şekilde ifade etmiştir: “... *Resûlullah'tan (s.a.v.) sonra Araplar İslâmiyetten döndüklerinde onlarla Hz. Ebû Bekir (r.a.) savaştı. O ve onun yanında savaşa katılanlar, Allah'ı seven ve Allah'ın da kendilerini sevdiği kimselerden olmuştur. Hasan-ı Basrî'nin (r.a.), Allah başka bir kavim getirir meâlindeki cümle hakkında şöyle dediği rivayet edilmiştir: Allah'a yemin ederim ki onlar Ebû Bekir ve arkadaşlarıdır.*”¹⁴⁷ İmam Maturidi devamında Fetih suresi 16. ayeti zikretmiş ve burada geçen “*Arkada kalan bu Arap kabilelerine de ki: Yakında çetin güç sahibi bir topluluğa karşı çağrılacaksınız; ya kendileriyle savaşacaksınız yahut Müslüman*

¹⁴⁵ Özen, “Maturidi ve Siyaset: Hilâfetin Kureyşliliği Meselesi”, 546.

¹⁴⁶ Kutlu, “Bilinmeyen Yönleriyle Türk Din Bilgini İmam Maturidi”, 13.

¹⁴⁷ Mâturîdî, *Te'vilatü'l-Kur'an Tercümesi*, çev. Kemal Sandıkçı, 4/261.

olacaklar. Bu çağrıya uyarsanız Allah size güzel bir karşılık verecek” meâlindeki âyet-i kerîme'nin Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) halifeliğini işaret ettiğini çünkü irtidat edenlerle savaşının ve ashâb-ı kirâmı bu konuda teşvik edenin Hz. Ebu bekir (r.a.) olduğunu ifade etmiştir.¹⁴⁸

İmam Maturidi aynı ayetin tevilinde Hz Ömer'in de hilafetinin sahih olduğu sonucunun çıkarılabileceğini ifade etmiştir. Bu düşüncesini şu sözlerle dile getirmiştir: *“Burada bahsi geçen kişinin Hz Ömer olabileceğini ifade edenlerin sözleri kabul edilirse, Hz. Ömer'in halifeliği âyet-i kerîmenin işareti ile kanıtlanmış olur. Onun halifeliği sahih olunca Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) halifeliği de sahih olur; çünkü Ömer'i seçen ve halife diye aday gösteren Ebû Bekir'di.”*¹⁴⁹ Bu sözleriyle Maturidi Hem Hz. Ebubekir'in (r.a) hem de Hz. Ömer'in (r.a) hilafetinin meşruiyetini dile getirmektedir. Bu ayetin Hz. Ali'nin hilafeti için delil olamayacağını da Hz. Ali'nin ayette bahsedilenin aksine Müslüman olmayan kişilerle değil Müslüman olan asilerle savaştığı için delil olamaz sözleriyle ifade eder.¹⁵⁰

İlgili ayet'in tevilinde Rafizilerin Hz. Ebu bekir'in, Hz. Ali'nin (r.a.) hakkı olan hilafeti gasp ettiği düşüncelerine eleştiride bulunan İmam Maturidi onların bu konuda haksız olduğunu şu şekilde ifade etmiştir: *“Âyetin bu kısmında Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) halifeliğine yönelik delil vardır, çünkü Cenâb-ı Hak, Allah yolunda O'nun düşmanlarıyla savaşa çıktıklarından onları övmektedir. Şayet Hz. Ebû Bekir, halifeliği Hz. Ali'den gasp etmiş veya yahut hakkı olmadığı halde onu ele geçirmiş olsaydı Allah bundan dolayı onu övmezdi, çünkü bu durumda o, kendisine ait olmayan bir şeyi almış ve başkasının hakkını yok etmiş olurdu. Durumu böyle olan birinin, Allah'tan bütün bu övgüleri almaya hakkı yok olur.”* Yine İmam Maturidi, *“Kim Allah'ı, Peygamberini ve iman edenleri velî edinirse bilsin ki Allah'tan yana olanlar mutlaka galip geleceklerdir.”*¹⁵¹ ayetinin de Hz. Ebu Bekir'in hilafetine delil olduğunu ifade etmiştir. Bu düşüncesini, Hz. Ebubekir'in mürtetlerle yaptığı tüm savaşlarda galip gelmesi Hz. Ali'nin ise sadece Haricileri son anda yenmesi durumuyla açıklamıştır.¹⁵²

¹⁴⁸ Mâturîdî, *Te'vilatü'l-Kur'an Tercümesi*, çev. Kemal Sandıkçı, 4/261.

¹⁴⁹ Mâturîdî, *Te'vilatü'l-Kur'an Tercümesi*, çev. Kemal Sandıkçı, 4/262.

¹⁵⁰ Mâturîdî, *Te'vilatü'l-Kur'an Tercümesi*, çev. Kemal Sandıkçı, 4/262.

¹⁵¹ Maide, 5/54.

¹⁵² Mâturîdî, *Te'vilatü'l-Kur'an Tercümesi*, çev. Kemal Sandıkçı, 4/267.

İmam Maturidi, Hz. Ali'nin halifelik hakkı konusunda ki düşüncelerini Maide suresinin, “*Sizin velîiniz ancak Allah'tır, Peygamberidir, bir de Allah'ın emrine boyun eğerek namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren müminlerdir.*”¹⁵³ manasındaki 55. ayetinin tevilini yaparken detaylı şekilde ele almıştır. İmam Maturidi, bu ayetin, Hz. Ali namaz kılarken yüzüğünü sadaka olarak verdiği için geldiğini ve bunun da Hz. Ali'nin imametine delil olduğunu savunanlara eleştirilerde bulunur. İmam Maturidi'nin bahsettiği ilgili rivayet şu şekilde gerçekleşmiştir: “*Hz. Peygamber (s.a.v) dışarı çıktığında bir yoksul gördü, kendisini çağırdı ve “Sana kimse bir şey verdi mi?” diye sordu. Evet, ey Allah'ın Resûlü, dedi. Resûlullah “Ne verdi?” diye sorunca, gümüş bir yüzük, karşılığını verdi. “Kim verdi?” diye sorunca da Hz. Ali'yi kastederek şu ayakta duran adam, dedi. Resûl-i Ekrem (s.a.) tekrar sordu: “Bunu ne durumda iken sana verdi?” Adam, rukûda iken verdi, diye cevap verdi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.) tekbir getirerek, Hz. Ali'ye dua etti ve onu övdü.*”¹⁵⁴ İmam Maturidi'nin ifadelerine göre Rafiziler bu rivayeti, Hz. Ali'nin Hz. Ebu Bekirden daha faziletli olduğuna ve hilafetin onun hakkı olduğuna delil olduğunu öne sürmüşlerdir. Ancak İmam Maturidi, Hilafetin Hz. Ebu Bekir'e ait olduğunu düşündüğünü ve bunun sebeplerini daha önce açıkladığını belirtir.

İmam Maturidi, Hz. Ali'nin kendisinin de Hz. Ebu Bekir'e biat ettiğini, eğer bu hak kendisine daha önce verilmiş olsaydı onun, buna itiraz edecek güç ve kuvvette olduğunu ancak herhangi bir itiraz etme durumu olmadığı için Hz. Ebu Bekir'in, Hz. Ali'nin hilafet hakkının elinden alındığını savunmanın yersiz olduğunu ifade etmiştir. İmam Maturidi 'ye göre bahsi geçen olaydan çıkarılabilecek iki dersten birincisi, Hz. Ali'nin fazileti, ikincisi ise namazda ufak bir iş (amel-i sagir) yapmanın namazı bozmadığıdır. İmam Maturidi 'ye göre ilgili ayet tüm insanlığı ilgilendirmektedir. O bu durumun, Rafiziler'in dediği gibi sadece Hz. Ali ile alakalı olabilme ihtimaline karşı da yapmış olduğu açıklamalarla cevap verileceğini belirtmiştir.¹⁵⁵

Ayrıca İmam Maturidi, “Sen benim için Musa'ya göre Harun makamındasın, ancak benden sonra peygamber yoktur”, “Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun

¹⁵³ Maide, 5/55.

¹⁵⁴ Bu mânadaki rivayetler için bk. Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, VI, 288-289; Süyûtî, *ed-Dürri'l mensûr*, III, 105-107.

¹⁵⁵ Mâturîdî, *Te'vilatü'l-Kur'an Tercümesi*, çev. Kemal Sandıkçı, 4/267.

mevlâsıdır.”¹⁵⁶ Mealindeki rivayetlerin, Şia’nın iddia ettiği gibi Hz. Ali’nin imametine delalet etmediğini ifade eder. Çünkü buradan çıkarılabilecek sonuç kardeşlik olabilir ve kardeşlik kimseye hilafet hakkı vermemektedir. İmam Maturidi bu düşüncesine ek olarak, bu rivayetler o dönem için Hz. Ali’de Hz. Peygamber’in (s.a.v) vekâletin bulunduğunu gösterse dahi bu vekâletin tüm zamanlar için geçerli olduğunu ifade eden herhangi bir rivayetinin bulunmadığını belirtmiştir.¹⁵⁷

İmam Maturidi dört büyük halifeyi, Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali sıralamasıyla zikretmiştir. Nisa Suresi 83. ayetin¹⁵⁸ tevilini yaparken de orada geçen ulu’l-emr tabirinin açıklamasında yine aynı sırayı kullanmıştır.¹⁵⁹ Görüldüğü üzere Maturidi, Hulefa-i Raşidin’in hilafet sıralamasını Ehli Sünnet âlimleri ile aynı şekilde yorumlamış bu konuya sadece Rafizilerin Hz. Ebu Bekir’in, Hz. Ali’nin hilafet hakkını gasp ettiği yönündeki açıklamalarını eleştirmek için ele almıştır.

¹⁵⁶ Buhârî, “Megâzî”, 79/4416; Müslim, “Sahabe”, 4/2404.

¹⁵⁷ Mâturîdî, *Te’vilatü’l-Kur’an Tercümesi*, çev. Kemal Sandıkçı, 4/266.

¹⁵⁸ Nisa, 4/83: “Kendilerine güven veya korku veren bir haber geldiğinde onu yayıyorlar. Halbuki onu Resûlullah’a ve aralarından yetki sahibi kimselere götürselerdi, içlerinden haberin mâna ve maksadını çıkarabilenler şüphesiz onu anarlardı. Size Allah’ın lütfu ve rahmeti olmasaydı, azınız müstesnâ, şeytana uyup giderdiniz.”

¹⁵⁹ Mâturîdî, *Te’vilatü’l-Kur’an Tercümesi*, çev. Yunus Vehbi Yavuz, 3/311.

İKİNCİ BÖLÜM

İMAM MÂTURÎDÎ'NİN SİYASET ANLAYIŞININ 11. ve 12. Yy. MÂTURÎDÎ ÂLİMLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN TESBİTİ

Çalışmamızın hedef noktasını içeren, İmam Maturidi'nin siyasete dair görüşlerinin, kendinden sonraki âlimleri ne derece etkilediği meselesi, onun bu konudaki orijinal fikirlerinin öncelikle kendi çevresinde nasıl karşılık bulduğunu anlamamız açısından önemlidir. Çalışmamızda yer verdiğimiz âlimlerin İslam siyasetine dair yaptıkları yorumların, takipçisi oldukları Maturidi'nin fikirleri ile ne derece aynı ya da farklı olduğu ortaya çıkarmak aynı zamanda Maturidi düşüncesinin mezhep içinde İmamet ve Hilafet meselesine nasıl yaklaştığını ortaya koymasından da önem arz etmektedir.

2.1. Ebu'l-Yüsr Muhammed el-Pezdevi ve Siyaset Anlayışı

2.1.1. Ebu'l Yusr Pezdevi'nin Hayatı ve Eserleri

Tam adı kaynaklarda “Sadru'l-İslam Ebu'l-Yüsr Muhammed b. Muhammed b. el-Hüseyin b. Abdilkerim el-Pezdevi”¹⁶⁰ olarak geçen İmam Pezdevi, 421/1027' de Özbekistan sınırları içerisinde bulunan Neseft'e dünyaya gelmiştir.¹⁶¹ Kaynaklar, İmam Pezdevinin ders aldığı halkayı İmam Maturidi'ye dayandırmaktadır.¹⁶² Çünkü o, ilk tahsilini babasından yapmış, babası ise ona, dedesi Abdülkerim'in İmam Maturidi'den tahsil ettiği ilmi aktarmıştır. Her ne kadar günümüze ulaşan kaynaklarda İmam Pezdevi'nin çocukluk ve gençlik dönemleriyle ilgili pek çok bilgi olmasa da onun, İmam Maturidi'nin ders halkasına oturmuş dedesi ve fıkıh alanında ünlenen abisi Ali b. Muhammed el-Pezdevi ile büyümüş olmasından dolayı ilim ve irfan ile hemhal olunan bir çevrede büyüdüğü aşikârdır.¹⁶³

¹⁶⁰ Muhammed Aruçi, “Ebü'l-Yüsr Pezdevi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/266-267.

¹⁶¹ Selim Özarslan, *Pezdevi'nin Kelami Görüşleri* (Ankara: DİB Yayınları, 2013), 9.

¹⁶² Şemsuddin ez-Zehebi, *Siyer-u a'lami'n-nubela* (Beyrut, ts.), 19/49.

¹⁶³ ez-Zehebi, *Siyer-u a'lami'n-nubela*, 19/49.

Pezdevi'nin kaleme aldığı eserlerinde bahsettiği üzere Ebu Yakub Yusuf b. Muhammed en-Nisaburi, Şeyh İmam Ebu'l-Hattab'tan ders almıştır.¹⁶⁴ Kaynaklarda Pezdevî'nin ders verdiği öğrencileri arasında “Necmeddin en-Nesefî, Alâeddin es-Semerkandî, Abdullah b. Muhammed el-Hulemî, kendi oğlu Ebü'l-Meâlî Ahmed ve yeğeni Hasan b. Ali” zikredilmiştir.¹⁶⁵ Büyük Hanefî âlimlerden ders alan ve aynı şekilde Hanefî-Maturidi geleneğinin önemli yapı taşlarını oluşturacak âlimlere ders veren Pezdevi şüphesiz Maturidi mezhebinin önemli âlimleri arasında yer almaktadır.

Talebesi Nesefî'nin belirttiği üzere usul ve fûru alanlarında birçok eser verdiğini bildiğimiz olan Pezdevi'nin günümüze ulaşan eserleri sınırlı sayıdadır. Bu eserler arasında en başta, İmam Maturidi'nin “*Kitabu't Tevhid*” isimli eserinden sonra mezhep içinde en önemli kaynaklardan biri olarak görülen “*Usulü'd-Din*” zikredilebilir. Daha sonra, “*Kitab Fihî Ma'rifetü'l-Huceci's-Şer'iyye*”, “*Zelletü'l-Kari*”, “*Şerhu'l-Cami'i's-Sağir*” Pezdevi'nin kaynaklarda bahsi geçen önemli eserlerinden bazılarıdır.¹⁶⁶

Pek çok alana hâkim olmasıyla birlikte kelamî yönünün ağır bastığı ifade edilen İmam Pezdevi, kelamda üstü kapalı pek çok konuya açıklık getirmiş ve Maturidiyye mezhebinin sistemleşmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Ayrıca o, İmam Mâtürîdî'nin aksine, kaleme aldığı eserlerinde, imâmet meselesine oldukça hacimli bir yer ayırmıştır. Böylece Pezdevi, Sünnî-Mâtürîdî kelâmının plan ve muhtevasının şekillenmesinde ve üstü kapalı konuların açıklanmasında büyük başarılarla imza atmıştır.¹⁶⁷

Muhammed Pezdevî'nin talebelerinden, Necmeddin en-Nesefî, Pezdevi'yi, “*İmam Pezdevi, Maverâinnehir'deki yaşlılarımızın üstadı ve hocaların hocasıydı. Her bölgeden insanlar yanına gelirdi. Yeryüzü onun, usul ve furu' alanındaki eserleriyle*

¹⁶⁴ İmam Ebul Yusr Muhammed Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, çev. Şerafettin Gölcük (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2015), 13.

¹⁶⁵ Aruçi, “Ebü'l-Yüsr Pezdevi”, 34/266-267.

¹⁶⁶ Hakan Yıldızhan, *Ebu'l-Yüsr Muhammed el-Pezdevi'nin Maturidi Kelam Sistemine Katkıları* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 9.

¹⁶⁷ Aruçi, “Ebü'l-Yüsr Pezdevi”, 34/266-267.

dolup taşmıştı ve Semerkant'ın Kadi'l-Kudat'ıydı.” şeklinde övgü dolu sözlerle anmıştır.¹⁶⁸

Semerkand'da bir süre kadı olarak görev yaptığı bilinen ve gerek eserleri gerekse yetiştirdiği talebeleriyle Maturidi mezhebinin sistemleşip nihai halini almasında büyük emekleri bulunan İmam Pezdevi, 493/1100 yılında Buhara şehrinde vefat etmiştir.¹⁶⁹

2.1.2. Ebu'l -Yusr El-Pezdevi'nin Siyaset Anlayışı

2.1.2.1. İmamın Vücubiyeti

Ebu'l-Yusr el-Pezdevi, bize ulaşan eserlerinde müstakil bir başlık altında Hilafet konusuna değinmeyen İmam Maturidi'nin aksine, *Usulü'd-din* adlı eserinde İmamet Hilafet başlığına yaklaşık 30 sayfa yer ayırmış ve bu konuyu detaylı olarak incelemiştir. İmam Pezdevi, Müslümanların yönetimini üstlenecek bir imamın varlığını zorunlu görmektedir. Müslümanların kendilerine bir imam seçmeleri vacip ancak bu onlar üzerinde farz-ı kifayedir. Yani yeterli çoğunluk bu vazifeyi yerine getirdiğinde diğerleri üzerinden bu zorunluluk kalkar.¹⁷⁰ O İmametın vacip olması hakkındaki görüşlerini şu şekilde ifade eder:

“Hz. Peygamber'in vefatından sonra ashop, imamın tayiniyle uğraşıp bunu diğer farzlara takdim etmişlerdir. Eğer bu durum farz olmasaydı diğer farzlara takdim etmezlerdi. Diğer farzlar kâfirlerle savaş, kazanç ve benzerleridir. Zira âlemde süreklilik ancak anlaşmazlıkları defetmek, mazlumun hakkını zalimden almak ve yeryüzünde fesat çıkaranları öldürmekle olur. Zira anlaşmazlıklar, yok olmaya, âlemin bozulmasına götürür. Bunların ortadan kalkması ise ancak imamın varlığıyla mümkündür.”¹⁷¹

Pezdevi, bu zorunlu kılma düşüncesine sebep olarak, zekâtların toplanması, cuma ve bayram namazlarının kıldırılması, adaletin sağlanması, zayıf ve korunmaya

¹⁶⁸ Zehebi, *Siyer-u a'lami'n-nubela*, 19/49.

¹⁶⁹ Zehebi, *Siyer-u a'lami'n-nubela*, 19/49.

¹⁷⁰ Pezdevi, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, 292.

¹⁷¹ Pezdevi, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, 292-293.

muhtaç bireylerin korunması, toplum içerisinde huzur ve barışın sağlanması ve düzenin korunması gibi temel hak ve ihtiyaçların karşılanabilmesini gösterir.¹⁷²

2.1.2.2. İmam'ın Tayini

Pezdevi, Hz. Peygamber'in, kendisinden sonra hiçbir kimseye nas ile İmamet görevi vermediği görüşünü savunur.¹⁷³ O, devlet başkanının vasiyet yahut veraset yoluyla değil "Ehlü'l-hal ve'l-akd" şeklinde ifade edilen, belirli kişilerin seçimiyle gerçekleştiğini ifade eder.¹⁷⁴ Pezdevî bu görüşünü;

"Hz. Peygamber, nasla hiçbir kimseyi imamete tayin etmemiştir. Bundan dolayı sahabeden herhangi birisi imametinin kendisine verilmesi için iddiada bulunmamıştır. Ensar da "sizden bir emir, bizden bir emir olsun dedikleri zaman hiç kimse imâmetinin birisine verilmesi için iddiada bulunmadı."¹⁷⁵ sözleriyle ifade etmiştir.

2.1.2.3. İmamda Aranacak Nitelikler

İmametinin kendisine verileceği kişinin taşıması gereken özelliklerden bahsederken, diğer mezheplerin görüşlerine de detaylı şekilde yer veren Pezdevi, devlet başkanının Kureyş kabilesinden olması gerektiğini savunur. Bu görüşüne, "İmamlar kureyştendir" hadisini ve Sahabenin Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın hilafetine icma etmelerini delil getirir. İmam'ın Kureyşten olmasını savunup, Haşimoğullarından olmalarını şart koşmamasına, ilk üç halifenin Kureyş'ten olup Beni Haşim'den olmamalarını sebep gösterir.¹⁷⁶ Pezdevi, devlet başkanının Kureyş'ten olmasını şart görmeyen Mutezile ve Haricilerin bu tutumunu, ilgili hadise ve sahabenin ittifakına aykırı olduğu gerekçesiyle batıl kabul eder.¹⁷⁷ Havariç'in, İmam zulmettiği zaman, Kureyşten olursa taraftarı çok olacağı için azli mümkün olmaz ve cemiyetin bozulmasına yol açacağından dolayı Kureyş dışından olmalıdır, görüşünü de "aşağı kimsenin azledilmesi şerefli kimsenin azledilmesinden daha zordur" diyerek reddeder.¹⁷⁸ Pezdevi'ye göre bir devlet başkanında aranması gereken

¹⁷² Yıldızhan, *Ebu'l-Yüsr Muhammed el-Pezdevi'nin Maturidi Kelam Sistemine Katkıları*, 42.

¹⁷³ Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, 277.

¹⁷⁴ Yıldızhan, *Ebu'l-Yüsr Muhammed el-Pezdevi'nin Maturidi Kelam Sistemine Katkıları*, 45.

¹⁷⁵ Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, 300.

¹⁷⁶ Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, 270.

¹⁷⁷ Yıldızhan, *Ebu'l-Yüsr Muhammed el-Pezdevi'nin Maturidi Kelam Sistemine Katkıları*, 49.

¹⁷⁸ Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, 270.

en önemli özellik, devleti idare edecek bilgi ve birikime sahip olmaktır. Çünkü Devlet başkanının bu bilgi ve birikimden yoksun olması yani yöneticilik vasfının az olması, yöneticinin sebep olacağı olumsuz durumlardan dolayı, devletin otoritesinin zayıflamasına dolayısıyla toplum düzeninin olumsuz etkilenmesine sebep olur.¹⁷⁹

2.1.2.4. İmam'ın Yaşadığı Çağın En Faziletlisi Olması

Devlet başkanı olacak kişinin faziletli olması konusunda da açıklama yapan Pezdevi imamet görevini yerine getirecek kimsenin Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) makamını temsil edeceği için toplum içindeki en faziletli kişi olması gerektiğini ifade eder.¹⁸⁰ Ancak Pezdevi'ye göre nesepte, takvada ve diğer durumlarda daha faziletli olan yani efdal terkedilip, faziletli olan yani mefdul Halife tayin edilirse onun imameti de geçerlidir. Pezdevi bu geçerliliği İmam'ın devlet yönetimi hakkında ehliyet sahibi olmasına bağlar.¹⁸¹

2.1.2.5. Birden Fazla İmam'ın İmametinin Caiz Olmayışı

İmamette iki kişiye akdetmenin caiz olmadığı görüşünde olan Pezdevi, Kerramiye'nin, "Birden fazla imama aynı anda akdetmekte bir beis yoktur." görüşüne itiraz eder. Bu itirazına sahabenin icmasını delil getirir. Çünkü sahabe tek bir halifeye biat etmiştir.¹⁸² O, İki kişiye aynı anda akit yapılırsa ikincinin imametinin geçersiz olacağını ifade eder. Çünkü iki kişiye aynı anda biat etmek ihtilafların ve fitnelerin doğmasına zemin hazırlayacağından caiz değildir¹⁸³. Yani Pezdevi, aynı anda iki imama biat edilmesi, icmanın ortadan kalmasına ve adaletin tesisinin zorlaşp, fitne ve bozgunculuğun ortaya çıkmasına sebebiyet vereceği düşüncesiyle itiraz eder¹⁸⁴.

2.1.2.6. İmam'ın Görevden Azledilmesi

Zalim ve günahkâr İmam'ın durumu için geniş bir açıklama yapar. Bu konuda Ebu Hanife ve ashabın, İmam adaletsizlik yapar ve günah işlerse azledilmez görüşüne

¹⁷⁹ Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, 270.

¹⁸⁰ Pezdevi, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, 294.

¹⁸¹ Pezdevi, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, 294-95.

¹⁸² Pezdevi, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, 297.

¹⁸³ Pezdevi, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, 297.

¹⁸⁴ Rıdvan Özdiç, *İtikat ve Siyaset Sünnî Kelâmında İmâmet-Hilafet Meselesi*, (İstanbul: Dergah Yayınları, 2018), 267-268.

değinen Pezdevi daha sonra sırayla, Kaderiye, Mutezile ve Rafizilere göre azledilmesi gerektiğini, Şafii'nin ashabının içinde her iki farklı görüşe de sahip olanlarının olduğundan bahseder. İmam'ın bu durumlarda azledilmemesi gerektiği düşüncesinde olan Pezdevi bu görüşüne, ümmet'in daha önce pek çok kez zalim imama itaat ettiklerini böyle olmazsa toplumda fesat çıkabileceği görüşünü delil getirir. Günahkâr imamı tövbeye davet etmek konusunda da bunu yapmanın uygun olduğunu ama ona karşı isyan etmenin uygun olmadığını, çünkü bunu yapmanın da toplumda fitne ve fesada sebebiyet vereceğini ifade eder.¹⁸⁵

2.1.2.7. Hulefa-i Raşidin'in Hilafetinin Meşruiyeti

Dört büyük Halife'nin İmameti hakkında tek tek geniş bir şekilde açıklama yapan Pezdevi, Hz. Ebu Bekir'in hilafetinin sabit olduğu görüşündedir. Bu görüşünü;

“Hz. Peygamber'in Hz. Ebu Bekir'i küçük imametle (namaz imamlığı) diğer sahabeden öne geçirmesi, takdimi, büyük imametle onu takdimine delildir. Zira birincisi din işidir, ikincisi dünya işidir ve din işi daha önemlidir. Din işinde imam olan dünya işinde de imam olur.” sözleriyle temellendirmiştir.¹⁸⁶

Hz. Ebu Bekir'in, Hz. Ali'nin hilafet hakkını elinden aldığı görüşünü savunan Rafizileri eleştirir. Onların, Hz. Ali'nin Peygamber efendimizin vefatından sonra nassla imam olduğu görüşlerinin iddiadan ibaret olduğu ve onların İmamet konusunda Hz. Peygambere yalan isnatta bulduklarını ifade eder.¹⁸⁷ Hz. Ömer'in Hilafeti için, Hz. Ebu Bekir'in hilafeti sabit olunca Hz. Ömer'inde Hilafeti sabit olur görüşünü dile getiren Pezdevi, Aynı zamanda sahabenin de Hz. Ebu Bekir'in kendisinden sonra Hz. Ömer'i halife tayin edişini reddetmeyişlerini, delil kabul eder.¹⁸⁸ Aynı yorumla Hz. Osman'ın hilafetini de geçerli kabul eden Pezdevi, Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer'in hilafetleri sabit olunca Hz. Osman'ın da hilafeti sabit olur görüşünü savunur.¹⁸⁹

Hz. Ali'nin Hilafetinin nas ile sabit olduğu görüşüne daha önce de değindiğimiz gibi katılmayan Pezdevi, bu görüşlerini temellendirmek için, “Harun ve

¹⁸⁵ Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, 276.

¹⁸⁶ Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, 264.

¹⁸⁷ Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, 258.

¹⁸⁸ Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, 265.

¹⁸⁹ Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, 266.

Musa”¹⁹⁰ ve “Mevla” hadislerini kanıt olarak gösteren Şia’ya da eleştirilerde bulunur. Şia’nın, “*Sen benim için Musa’ya göre Harun makamındasın, ancak benden sonra peygamber yoktur.*”¹⁹¹ Rivayetlerini temel alarak, Hz. Musa ve Hz. Harun ile Hz. Ali ve Hz. Peygamber’in arasındaki nispetin aynı olduğunu savunmalarının hatalı olduğunu şu şekilde temellendir;

“Allah bilir ama bu rivayet ile kastedilenin Hz. Harun’un, Hz. Musa’nın Tur Dağı’na çıkmasından sonra ümmetin işleriyle ilgilenmekle bu vazifeye tayin edilmesi gibi Hz. Ali’nin, Hz. Peygamber’in sahabenin ekseriyeti ile gazaya çıkıp orada olmadığına ümmetin işleri ile ilgilenip onların durumlarını araştırma noktasında Musa’nın yanındaki Harun konumunda olduğuna dair bu hadisi delil göstermek mümkün değildir. Zira Hz. Peygamber gazveye çıkınca bazen İbn Ümmü Mektûm (ö. 15/636) bazen Hz. Osman ve bazen de bunların dışında başka birini yerine vekil olarak bırakıyordu. Bazıları Hz. Ali’yi kıskırttılar ve “Hz. Peygamber seni yerine vekil bırakmıyor, sanki sana buğz ediyor gibidir” dediler. Bunun haberini alan Hz. Peygamber, Hz. Ali’yi yerine bırakarak yukarıdaki hadisi yani Harun-Musa hadisini söylemiştir.” Pezdevi’nin bu ifadelerinden de anlaşıldığı gibi o bu rivayetlerin, Hz. Ali’nin Peygamber Efendimiz’den (s.a.v) hemen sonra hilafete gelmesi gerektiğine delil teşkil etmediğini düşünmektedir. Dört Halifenin hilafetine, Peygamber efendimizin, “Benden sonra Hilafet 30 senedir, ondan sonra meliklikdir.”¹⁹² Hadisini delil getiren Pezdevi, Hadis hakkındaki düşüncelerini “Hz. Ebu Bekir’in hilafeti iki buçuk yıl, Hz. Ömer’in hilafeti dokuz yıla yakın, Hz. Osman’ın hilafeti on iki yıl ve Hz. Ali’nin hilafeti altı yıl olduğuna göre bu hadis sahihtir şeklinde ifade eder.”¹⁹³

2.1.2.8. Sahabenin Fazilet Sıralaması

Hilafet-İmamet meselesinde dört halifenin fazilet derecesine dair de ayrıca fikir beyan eden Pezdevi, Peygamber Efendimizden (s.a.v) sonra Ümmetin en faziletli ve üstünleri olarak sırayla Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali’yi zikreder. Bu sıralamanın delillerini de ayet, hadis ve Sahabe uygulamalarını örnek göstererek

¹⁹⁰ Küleynî, Usûlü’l-Kâfi, 1: 298; Buhârî, “Megâzî”, 79/4416; Müslim, “Sahabe”, 4/2404; İbn Mâce, “Mukaddime”, 11, Tirmizi, “Menâkıb”, 19.

¹⁹¹ Buhârî, “Megâzî”, 79/4416.

¹⁹² Ebu Davud, Sünnet, 8; Tirmizî, Fiten, 48; Ahmed b. Hanbel, 4/272; 5/220, 221.

¹⁹³ Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, 267.

verir. Peygamber Efendimizin (s.a.v) İmamet için Hz. Ebu Bekir'i seçmiş olması onun diğerleri içinde en üstün olduğunun kanıtıdır diyen Pezdevi, Kaderiyye, Mutezile ve Rafizilerin Hz. Ali'yi en üstün görme iddialarına da tek tek yanıt vererek onların bu konudaki delillerini çürütür.

Peygamber Efendimizin (s.a.v) sağlığında, Hz. Ebu Bekir'i sağında, Hz. Ömer'i solunda oturtmuş olmasının, Hz. Ömer'in faziletine dalalet ettiğini ifade eden Pezdevi, Hz. Ebu Bekir'in kendisinden sonra devlet başkanı olarak onu seçmesini Sahabenin de bu görüşe itaat etmelerini de ikinci bir delil olarak zikreder. Hz. Osman'ı fazilet bakımından üçüncü sırada zikreden Pezdevi, Hz. Ali'yi bu üç halifeden sonra sahabenin en faziletlisi ve en üstünü olarak zikreder.

Muaviye'nin durumu için, Hz. Ali hayattayken onun İmam olmadığı görüşünde olan Pezdevi onun haksız olduğuna, Hz. Peygamber'in (s.a.v) Ammar b. Yasir'e söylediği “*Seni azgın, taşkın bir topluluk öldürecektir*” hadisini delil olarak gösterir. Çünkü Ammar b. Yasir, Muaviye'nin kavmi tarafından öldürülmüştür.¹⁹⁴ Pezdevi, Kerramiye'nin “Muaviye hak imamdır”¹⁹⁵ görüşünü de yukarıda bahsi geçen hadise ve sahabe icmama aykırı olduğundan reddeder. Muaviye'nin Hz. Ali'nin vefat ettikten sonraki durumu içinse o Halife değildir, Meliktir yorumu yapar. Bu görüşüne Hz. Peygamber'in, “Benden sonra hilafet otuz yıldır, daha sonra meliklik ve berûtluktur.”¹⁹⁶ hadisini delil gösterir.¹⁹⁷

Genel olarak ifade etmek gerekirse Mâturîdî mezhebi imamlarından, imam Ebu Yüsr Muhammed Pezdevi, İmamet meselesine, *Usul'ud-Din* kitabının son kısmında geniş şekilde yer vermiş, Maturidi mezhebinin İmamet görüşünün ortaya koyulabilmesi açısından büyük bir boşluğu tamamlamıştır. Müslümanların yönetimini üstlenecek bir imam/devlet başkanının varlığını zorunlu gören Pezdevi bu görüşünü, Şia gibi aşkın bir sebebe değil toplumda huzur ve barışın sağlanmasına bağlamıştır.

Devlet başkanının takva sahibi, âlim, adil ve Kureyş'e mensup olması gerektiği düşüncesinde olan Pezdevi bu görüşüne Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) “İmamlar

¹⁹⁴ Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, 284.

¹⁹⁵ Çağfer Karadaş, “Kerramiyye ve İtikadı”, *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 5/2 (2007), 60.

¹⁹⁶ Ebu Davud, *Sünnet*, 8; Tirmizî, *Fiten*, 48; Ahmed b. Hanbel, 4/272; 5/220, 221.

¹⁹⁷ Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, 285.

Kureyşten'dir" hadisini delil getirir. Kureyş'e mensup olmayı zorunlu kılıp, Haşim oğullarından olmayı şart koşmayarak bir nevi Şia'nın İmameti Hz. Ali ve evladına has kıldıkları görüşlerinin de önüne geçmiş olur. Pezdevi, Hz. Ebu Bekir'in Hz. Ali'nin hilafet hakkını elinden aldığı görüşünü savunan Rafizileri, Hz. Ali'nin Peygamber efendimizin vefatından sonra nassla imam olduğu görüşlerinin iddiadan ibaret olduğu ve İmamet konusunda Hz. Peygambere yalan isnatta bulduklarını ifade ederek eleştirmiştir.

Pezdevi'nin İmamet&Hilafet meselesine bakışı genel olarak incelendiğinde onun bu konuyu Şia gibi temel inanç meselesi gördüğü için değil de diğer Maturidi âlimler gibi genelde Ehli Sünnet çizgisinin dışında kalan grupların iddialarına yanıt vermek için ele aldığı, bu makamı dini temsil yeri olmaktan ziyade toplumun huzur ve menfaatinin sağlanması için kullanılması gereken bir makam olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

2.2. Nureddin es- Sabuni'nin ve Siyaset Anlayışı

2.2.1. Nurettin es-Sâbuni'nin Hayatı ve Eserleri

Tam adı "Ebû Muhammed Nûreddîn Ahmed b. Mahmûd b. Ebî Bekr es-Sâbûnî el-Buhârî" olan Sabuni'nin doğum yeri ve tarihi hakkında net bir bilgi bulunmayıp, 580/1184 tarihinde vefat ettiği kabul edilmektedir

Hanefi/Maturidi geleneğin önemli âlimleri arasında yer alan Nûreddin es-Sâbûnî'nin hayatı hakkında detaylı bilgi bulunmamaktadır. Kaynaklarda bunun sebebi olarak Sabuni'nin sadece kelâm alanında eserler vermesi ve mütevâzi bir hayat yaşaması gösterilmektedir.¹⁹⁸ Kelâm kitaplarında, "Nûreddin es-Sâbûnî" , tabakât kitaplarında "el-İmâm ve Nûreddin" isimleriyle öne çıkan Sabuni, genelde "el-İmâm, Nûreddin, en-Nûr es-Sâbûnî, el-Buhârî, Ebû Bekir, Ebü'l-Mehâmid" gibi lakaplarla anılmaktadır.¹⁹⁹ Ayrıca Sabuni Buhara'da vefat ettiği için, el-Buhari diye de anılmaktadır.²⁰⁰

¹⁹⁸ Nureddin es-Sabuni, *Mâtürîdiyye Akaidi*, çev. Bekir Topaloğlu (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı), 19.

¹⁹⁹ Gülten Özkan, *Nûreddin es-Sâbûnî ve Bazı Kelâmî Görüşleri* (Ordu: Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 5.

²⁰⁰ Şerafettin Gölcük, *Kelâm Tarihi* (Konya: Esra Yayınları), 203.

Kaynaklarda verilen bilgilere göre bize aktarılmış üç adet eseri bulunan Sabuni'nin bu eserler arasında ki en önemlisi olarak zikredilene, klasik kelam kitapları içinde önemli bir yer edinen ve dili gayet anlaşılır olan, “*el-Bidâye fî usûli'd-Dîn*” isimli eseridir. Sabuni'nin günümüze ulaşan diğer eserleri ise, “*el-Kifâye fî'l-Hidâye*” ve “*el-Müntekâ min İsmeti'l-Enbiyâ*”dır.²⁰¹ Sabuni ile doğrudan alakalı olarak günümüze ulaşan eseleri kadar önem taşıyan bir başka kaynak ise bulunduğu ya da ziyaret ettiği bölgelerde farklı İslam Âlimleri ile girdiği münazaralardır.²⁰²

Kaleme aldığı eserleri sağlam ve anlaşılabilir bir dille ele alan Sabuni, Ebû Mansûr el-Mâtürîdî ve Ebü'l-Muîn en-Nesefî'nin görüşlerini genel anlamda benimseyip eserlerine aktarmış ve Maturidi mezhebinin sistemleşmesinde önemli bir rol üstlenmiştir.²⁰³

2.2.2. Nurettin es-Sâbunî'nin Siyaset Anlayışı

2.2.2.1. Devlet Başkanının Gerekliliği

Matürîdi anlayışın önemli temsilcilerinden biri olan Nureddin Sabuni, *el-Bidâye* ve ona nispet edilen *el-Kifâye* isimli eserlerinde imamet konusunu müstakil bir başlık altına ele almıştır.

İnsanların işlerini yürütecek bir devlet başkanını gerekli gören Sabuni, bu görüşünü Peygamber Efendimiz (s.a.v) vefatından sonra Ashab'ı Kiram'ın Ebu Bekir'in (r.a.) riyaseti üzerinde ittifak etmeleriyle temellendirir ve bu gerekliği şu şekilde ifade eder: “*İnsanların, işlerini yürütecek bir devlet reisi edinmeleri gereklidir. Nitekim Rasûlüllah'ın (s.a.v) vefatını müteakip devlet reisinin tespiti hususunda önce ihtilaf edilip sonra Ebû Bekir'in (r.a.) riyaseti üzerinde birleşen Ashâb-ı Kiram'ın ittifakı da bunu göstermektedir.*”²⁰⁴

²⁰¹ Özkan, *Nüreddin Es-Sâbunî ve Bazı Kelâmî Görüşleri*, 9-17.

²⁰² Detaylı bilgi için bk.; Metin Aslan, *Nureddin es-Sâbunî'nin Hayatı, Eserleri ve Kelâmî Görüşleri* (Elazığ: Fırat Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004).

²⁰³ Muhammed Aruçi, “Sâbunî, Nüreddin”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008).

²⁰⁴ Sabuni, *Maturidiyye Akaidi*, 58.

2.2.2.2. Devlet Başkanının Özellikleri

Nurettin es-Sabuni de devlet başkanı olacak kişide bulunması gereken özellikleri İmamet başlığı altında ele almıştır. Ona göre bu özellikler; Erkek olmak, hür olmak, akıl baliğ olmak ve Kureyş kabilesine mensup olmaktır. İmam'ın Kureyş'e mensup olmasını Ehli Sünnet âlimlerinin çoğunun ittifak ettiği şekilde şart gören Sabuni, yine çoğu Ehli Sünnet âlimi gibi Haşimoğulları'ndan olmayı gerekli görmez. Devlet reisinin masum, gûnahtan korunmuş olmasını şart görmeyen Sabuni, burada Ebu Hanife'nin "Gûnahkâr olduğu bilinen bir kimseye devlet reisliğinin verilmesinin mekruh ama hukuken meşrudur." görüşüne yer verir. Ona göre Devlet başkanlığı yapan kimse büyük günah işlerse azledilmeye layık olur ama onun başkanlığı kendiliğinden düşmez.²⁰⁵ Sabuni, adalet ve takvayı hilafetin kemalinin şartı olarak kabul ettiğini belirtir.²⁰⁶ O bu konuyu şu sözlerle izah eder: "İmamın adil olması bize göre kemalin şartıdır. Şafii'ye göre ise cevazının ve hukuken geçerli sayılabilmesinin şartıdır."²⁰⁷

Genel olarak Sabuni'nin devlet başkanı olacak kişide aradığı şartlar; erkek olmak, hür olmak, akıl baliğ olmak, Kureyş kabilesine mensup olmak, adaletli ve takva ehli olmaktır.

2.2.2.3. Birden Fazla Devlet Başkanına Akdetmenin Caiz Olmayışı

Sabuni, aynı zaman diliminde birden fazla devlet başkanına akdetmenin caiz olmadığını ifade eder. Rafizilerin; "Her asırda susan ve konuşan iki imam mevcuttur." söylemlerinin ve Hz. Ali ile birlikte Muaviye'nin de riyasetini meşru sayan Kerramiyye'nin, düşüncelerinin yanlış olduğunu dile getiren Sabuni, onların bu ifadelerinin aynı anda iki farklı şahsa itaat anlamına geldiğini ve bunun imkânsız olduğu söylemiştir. Aynı zaman içinde iki farklı kişiye riyaset gerçekleştiği takdirde, ilkinin devlet başkanlığının meşru olduğu, ancak ikisinin de riyaseti aynı anda olursa bu defa ikisinin de riyasetinin geçersiz olduğu görüşündedir.²⁰⁸

²⁰⁵ Sabuni, *Mâtürîdiyye Akaidi*, 38.

²⁰⁶ Sabuni, *Mâtürîdiyye Akaidi*, 38.

²⁰⁷ Ahmed b. Muhammed b. Ebibekr es-Sabuni, el- Bidaye fi usul'd-din, thk, Bekir Topaloğlu, Ankara 1979, 58.

²⁰⁸ Sabuni, *Mâtürîdiyye Akaidi*, 38.

2.2.2.4. İmam'ın Yaşadığı Çağın En Faziletlisi Olması

İmam olacak kişide faziletli olanın en faziletli olana tercih edilmesinde bir sakınca görmeyen Sabuni bu görüşünü şu şekilde ifade eder:

“Daha faziletlisi varken dûn olanın devlet reisliği hukuken muteber olur, Râfızîlerin çoğu buna muhalif kalmıştır. Zira halife Ömer (r.a), kendisinden sonraki hilâfet ta'yinini, bir kısmının diğerinden üstün olduğunu bildiği halde altı sahabe²⁰⁹ arasındaki istişare neticesine havale etmiştir.” Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere Sabuni, Hz. Ömer'in kendisinden sonra devlet başkanı olacak kişiyi seçerken en faziletli olanı şart koşmadığını ifade etmiş ve kendisi de bu düşüncede olduğunu belirtmiştir.

2.2.2.5. Hulefai Raşid'inin Devlet Reisliği ve Fazilet Sıralaması

Nurettin es-Sabuni, Hulefa-i Raşid'inin devlet reisliği hakkında da uzunca bir açıklama yapmıştır. Ona göre Hulefa-i Raşid'in fazilet sırası Hilafet sırasıyla aynıdır. Bu bağlamda ona göre Peygamber Efendimiz'den sora en faziletli kişi Hz. Ebubekir'dir. Ashab'ın Hz. Ebu Bekir'in hilafeti üzerinde ittifak etmeleri bu durumu doğrular niteliktedir. Bu beyat'ın, Hz. Ali'nin hilafetinin Peygamber Efendimiz (s.a.v) tarafından açıkça haber verildiğini iddia edenlerin iddialarının asılsız olduğuna açık bir delil olduğunu ifade eden Sabuni, bu bağlamda Peygamber Efendimiz'in “Benim ümmetim dalalet üzere ittifak etmez” hadisini zikretmiş, aynı zamanda, Hz. Ali'nin o sırada Hz. Ebubekir'e ittifak edenler arasında bulunup bizzat bey'at ettiğini de bu bağlamda ele almıştır.²¹⁰

Sabuni'nin ifadesine göre, Hz. Ebubekir'in hilafet dönemi, Müslümanlar için uğurlu bir dönemdir. Her ne kadar bu dönemde Ashab-ı Kiram'ı zor duruma düşürecek pek çok hadise meydana gelmiş olsa da Hz. Ebu Bekir'in isabetli kararları sayesinde ihtilaflar büyümeden ortadan kaldırılmıştır.²¹¹ Sabuni'ye göre, ilim, şecaat ve diyanet gibi imametın şartlarını taşımada, Hz. Ebubekir sahabenin önde gelen isimlerinden biridir. Sabuni onun için, Sahabe içinde kimsede bulunmayan özelliklere sahip

²⁰⁹ Sabuni, Hz. Ömer'in tayin ettiği altı halife'yi şu şekilde sıralamıştır: Osman b. Affân. Atîb. Ebî talib, Talha b. Ubeydullah, Zübeyr b. el-Avvâm, Sa'd b. Ebî Vakkas ve Abdurrahmân b. Avf.

²¹⁰ Sabuni, *Mâtürîdiyye Akaidi*, 38.

²¹¹ Sabuni, *Mâtürîdiyye Akaidi*, 39.

olduğunu ve Allah'ın, Muhacir ve Ensar'ı ona beyat etmek için ashabın toplanmasını nasip ettiğini ifade etmiştir. Nurettin es-Sabuni, bu açıklamalarının ardından sahabenin ittifak ettiği icmanın kesin hüccet olduğunu kabul etmiş ve görüşlerini bu doğrultuda temellendirmiştir.²¹²

Hz. Ömer'in hilafeti'nin, Hz. Ebubekir'in bizzat atamasıyla sabit olduğunu ifade eden Sabuni, bu görüşünü şu şekilde ifade etmiştir: “*Rivayet olunur ki Halîfe Ebû Bekir hayatından ümid kesince Osman'ı çağırmiş ve Ömer b. el-Hattâb'ı velîahd edindiğine dair mektubu ona yazdırmıştı. Mektubun yazılışı bitince onu mühürliyerek Medîne'lilerin huzuruna çıkarmış ve onlara mektup sahîfesinde yazılı bulunan zâta bey'at etmelerini emretmiş, onlar da bey'at etmiştir. Hatta mektup Alî b. Ebî Tâlib'in (r.a.) yanından geçerken Hz. Alî, «Orada yazılı bulunan zâta bey'at ettik, Ömer b. el-Hattâb da olsa!» demiş. Sonra ashâb-ı kiram Hz. Ömer'in hilâfetinde ittifak etmiştir»*²¹³

Sabuni, Hz. Ömer'in hilafetinin, Hz. Ebubekir'in atamasıyla gerçekleşmesini meşru idarenin tayini olarak kabul etmektedir. Sabuni, Hz. Ömer'in seçim şekli olan atamayla imam tayin etmeyi de Hz. Ebubekir'in Ehl-i Adl olarak adlandırılan seçici bir kurul tarafından seçilmesini de meşru seçim şekillerinden kabul etmektedir.²¹⁴

Sabuni'nin ifadesine göre Hz. Ömer şehit olmadan önce Hilafet işini isimlerini daha önce zikrettiğimiz altı kişiye havale etti. Şura ehli ise bu kararı içlerinden Abdurahman'a havale ederek onun vereceği karara uyacaklarını ifade ettiler. Onun Hz. Osman'ı Halife seçip, Ashab'ın da Hz. Osman'a beyat etmesiyle Hz. Osman'ın hilafetinin sıhhati de sabit olmuş oldu. Sabuni'nin ifadesine göre, Ashabın hilafeti boyunca Hz. Osman'ın emirlerine boyun eğmeleri, onun arkasında cuma ve bayram namazlarını kılmaları bu sıhhatin delilidir.²¹⁵

Nureddin es-Sabuni'nin naklettiğine göre, Hz. Osman'ın hilafet konusunda bir şey söyleyemediği için şehit edilmesi üzerine, Muhacir ve Ensar'dan ileri gelen bir grup, Hz. Ali'yi hilafeti kabul etmesi için ikna etmiş ve nihayetinde onun bunu kabul etmesi

²¹² Sefa Bardakçı, “Nurettin es-Sabuni İmamet Görüşleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12/62 (2019), 1715.

²¹³ Sabuni, *Mâtürîdiyye Akaidi*, 40.

²¹⁴ Bardakçı, “Nurettin es-Sabuni İmamet Görüşleri”, 1715.

²¹⁵ Sabuni, *Mâtürîdiyye Akaidi*, 39.

üzerine Hz. Ali'ye beyat gerçekleşerek Hz. Ali dördüncü Halife olmuştur.²¹⁶ Sabuni, Hz Ali'ye muhalefet eden ve onun karşısında savaşan ashabın kendi zan ve içtihatlarıyla hareket ettiğini ifade etmiş ve bu konuda Hz. Ali'nin haklı olduğunu belirtmiştir.²¹⁷ Sabuni bu konudaki düşüncesini, "Hz. Ali'nin muhaliflerinin bilahare fikirlerinden dönüp, pişmanlık yaşamışlardır." rivayetiyle desteklemiştir.²¹⁸

Sabuni'nin ifadesine göre; Hilafet, Hz. Ali'nin Peygamber Efendimiz'in vefatından 30 yıl sonra şehit edilmesiyle son bulmuştur. Sabuni bu bağlamda Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) "*Hilafet benden sonra 30 yıldır.*" hadisini nakletmiş ve Hulefa-i Raşidin'in fazilet sırasının hilafet sırasıyla aynı olduğunu ifade etmiştir. Evladının fazilet sırasını da ele alan Sabuni bu konuda farklı âlimlerin düşüncelerine yer vermiş ve bu bağlamda Hz. Fatıma'nın çocuklarını Resülullah'a (s.a.v) olan yakınlıkları sebebiyle tüm ashabın çocuklarından daha üstün olduklarını ifade etmiştir.²¹⁹

²¹⁶ Pezdevi, *Mâtürîdiyye Akaidi*, 39.

²¹⁷ Çetin, *Mâturidiliğin Siyaset (Hilâfet/İmâmet) Anlayışı*, 164.

²¹⁸ es-Sabuni, *el-Bidaye fi usuli'd-din*, 117.

²¹⁹ es-Sabuni, *el-Bidaye fi usuli'd-din*, 117..

2.3. İmam Mâturîdî'nin Siyaset Anlayışının 11. ve 12. yy Mâturîdî Âlimler Üzerindeki Etkilerinin Tesbiti

Çalışmamızın hedef noktasını içeren, İmam Maturidi'nin siyasete dair görüşlerinin, kendinden sonraki âlimleri ne derece etkilediği meselesi, onun bu konudaki orijinal fikirlerinin öncelikle kendi çevresinde nasıl karşılık bulduğunu anlamamız açısından önemlidir. Çalışmamızda yer verdiğimiz âlimlerin İslam siyasetine dair yaptıkları yorumların, takipçisi oldukları Maturidi'nin fikirleri ile ne derece aynı ya da farklı olduğu ortaya çıkarmak aynı zamanda Maturidi düşüncenin mezhep içinde İmamet ve Hilafet meselesine nasıl yaklaştığını da ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir.

2.3.1. Âlimlerin İmametın Vucubiyeti Konusundaki Görüşlerinde Mâturidi Etkisi

İmamet konusunda Kuran'da açık bir hükmün bulunmuyor olması tarih boyunca her Mezhebin bu konuda farklı görüşler bildirmesine yol açmıştır.²²⁰ Kur'an, İslam toplumunun idari yapısı ve onun nasıl işleyeceği hakkında birkaç temel nokta dışında açıklama getirmemiştir. Bu durum yani siyasi konuların büyük ölçüde insana bırakılmış olması, İmamet meselesinin tartışmaya açık olmasına zemin hazırlamıştır.²²¹

İslam mezheplerinin hemen hemen büyük çoğunluğu bir devlet başkanının bulunmasının vacip olduğunu savunurken, küçük bir kısmı devlet başkanının bulunmasının vacip olmadığını savunmaktadır.²²² İmametın vacip(gerekli) olduğunu kabul edenler; Ehli Sünnet, Şia, Mutezile,'nin çoğunluğu ve Mürcie, İmamet'in caiz olduğunu kabul edenler ise, Hariciler'den Necedât fırkası, Dirâriyye ve Mutezile'nin bir kısmıdır.²²³ İlahi hükümlerin devam edebilmesini, düzen, intizam ve birliğin sağlanmasını devlet başkanının varlığıyla mümkün olacağı konusunda ittifak eden

²²⁰ Ahmet Ak, *Büyük Türk Âlimi Mâturîdî ve Mâturîdilik*, 99.

²²¹ Hasan Onat, "Şii İmamet Nazariyesi (Kuleyni, Kummi' ve Tôsi'nin Görüşleri Çerçevesinde)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32/1 (1992), 90.

²²² Çetin, *Mâturîdilîğin Siyaset (Hilâfet/İmâmet) Anlayışı*, 116.

²²³ Osman Oral, "Kelâm Ekollerine Göre Halife/Devlet Başkanı'nın Görevleri ve Hakları", *Ekev Akademi Dergisi* 62 (Bahar 2015), 382.

mezhepler İmametın kimin için zaruri olacağı konusunda aynı ittifakı sağlayamamışlardır. Devlet başkanının varlığı, Ehl-i Sünnet, Mutezile ve Mürcie'nin ifadelerine göre halk için zaruriyken, Şia'nın iddiasına göre Allah için vacip ve zaruridir.²²⁴

İmam Maturidi'ye göre toplumsal düzenin sağlanabilmesi için toplumun bir yöneticiye ihtiyacı vardır.²²⁵ Siyasi düzenin kurulması ve yönetilmesi de bir başkanın varlığıyla mümkün olup bunlara ek olarak siyasi gelenek ve tarihte yaşanmış vakıalar da bir yöneticinin varlığını gerekli kılmaktadır.²²⁶

Pezdevi de İmam Maturidi gibi Müslümanların yönetimini üstlenecek bir imamın varlığını zorunlu görmektedir. Ancak ona göre bu zorunluluk ifadesinde Maturidi'den farklı olarak farz-ı kifaye ibaresini kullanmıştır. Pezdevi, bir yönetici seçmenin Müslümanlar üzerine farz-ı kifaye olduğunu ifade etmiş yeterli sayıda Müslüman'ın bu görevi yerine getirmesiyle diğer Müslümanlar üzerinden bu zorunluluğun kalkacağını ifade etmiştir.²²⁷

Nureddin es-Sabuni de devleti yönetecek bir başkanın gerekli olduğu düşüncesindedir. O bu görüşünü Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) vefatından sonra Ashab-ı Kiram'ın, Hz. Ebu Bekir'in (r.a.) riyaseti üzerinde ittifak etmeleriyle temellendirir.²²⁸

Mâturidi mezhebinin en önemli âlimlerinden olan Ebû'l-Muîn en-Nesefî de devlet başkanının varlığının benzer gerekçelerle zorunlu olduğunu ifade eder. İmamet ile ilgili görüşlerine *Tebsiratü'l-Edille* isimli hacimli eserinden ulaştığımız Nesefî de devlet başkanının bulunmasını, toplumun huzurunun temin edilebilmesi ve düzenin korunabilmesi için zorunlu kabul etmiş ve bu görüşünü sahabenin icmasına (fikir birliğine) dayandırmıştır.²²⁹

²²⁴ Süleyman Çam - Muhammed Sefa Öngüç, "Mâtürîdilikte İmâmet/Devlet Başkanlığı Anlayışı (Ebû'l-Yüsr el-Pezdevî ve Ebû'l-Muîn En-Nesefî Örneği)", *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi* (Bahar 2020), 647.

²²⁵ Ebu Mansur Muhammed Maturidî, *Kitabü't Tevhid* (İstanbul: Hicret yayınları, 1981), 285.

²²⁶ Ak, *Büyük Türk Âlimi Mâturîdî ve Mâturîdilik*, 80.

²²⁷ Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, 292.

²²⁸ Sabuni, *Maturidiyye Akaidi*, 58.

²²⁹ Nesefî, *Tebsiratü'l-Edille fî usuli'd-din*, 2/442.

İmam Maturidi ve görüşlerini ele aldığımız Maturidi âlimleri, bir devlet başkanının bulunmasını, toplumun sükûneti açısından gerekli görmüşlerdir.

2.3.2. Âlimlerin Devlet Yöneticisinin Nitelikleri Hakkındaki Görüşlerinde Maturidi Etkisi

İslam mezheplerinin hepsi devlet yöneticisinin birtakım niteliklere sahip olması gerektiği düşüncesini taşırlar. Ancak bu niteliklerin tüm mezhepler için ortak olduğu elbette ki söylenemez. Pezdevi, Ehli Sünnet Akaidi isimli eserinde imamın nitelikleri konusunda, Ehli Sünnet, Mutezile, Hariciler ve Şia arasında ayırt edici farklılıkların olduğundan bahseder.

Şia, İmam olacak kişiye yüklediği nitelikler ile diğer mezheplerden tamamen ayrılmış durumdadır. Çünkü Şia'ya göre devlet başkanı olacak kişi, masumdur yani küçük ve büyük günahlardan korunmuştur. Bunun sebebi ise Şia'ya göre İmametın nass ve vasiyet ile tayin olduğudur.²³⁰ Nass ile seçilen bir kimsenin ise günah işlemesi düşünülemez. Aynı zamanda Şia, İmamet'in Hz. Ali Oğulları ve torunlarına yani Haşimoğullarına ait olduğunu savunmaktadır.²³¹ Yine Şia'ya göre İmam gaip olabilir ve gaybı bilebilir. Mutezile bu konu için, İmam olacak kişinin belli bir soya aidiyeti ile beraber, takva sahibi, adil ve âlim olması gerektiğini ifade eder.²³² Hariciler ise İmametın Kureyş'e mensup olduğu fikrine karşı çıkmışlardır.²³³

Ehli Sünnet'in devlet başkanının özellikleri hakkındaki görüşlerine en net olarak Mevdudi'nin ifadelerinde rastlarız. Mevdudi, Hilafet için gerekli olan şartların, "Müslüman olmak, erkek ve hür olmak, ilim sahibi olmak, hasselerinin sağlam ve yerinde olması, vücut organlarının sağlam ve yerli yerinde olması" olduğunu ifade etmiş, bu vasıfların ilk olarak Ebu Hanife tarafından tespit edildiğini ve sonraki fakih ve kelâmcılar tarafından kullanıldığını belirtmiştir.²³⁴

İmam Maturidi'nin devlet yöneticisinde olmasını gerekli gördüğü nitelikler Nesefi'nin rivayetlerine göre şunlardır: İmamın ahkâmı bilmesi, adaletli ve dindar

²³⁰ Fahreddin er-Razi, el Muhassal, *Kelama Giriş*, çev. Hüseyin Atay, (Ankara, 1978), 247.

²³¹ Oral, "Kelâm Ekollerine Göre Halife/Devlet Başkanı'nın Görevleri ve Hakları", 384.

²³² Osman Aydın, *Mutezile'de İmâmet Siyaset* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017).

²³³ Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, 293.

²³⁴ Ebû'l-A'la Mevdudi, *Hilâfet ve Saltanat*, çev. Ali Gencali (İstanbul, 1972), 352.

olması, yiğit ve atılgan olması, siyaset ve devlet yönetimi hakkında bilgi sahibi olması, savaş vb. durumlarda gerekli hamleleri yapabilecek kadar yeterli askeri donanımına sahip olmasıdır.²³⁵ İmam Maturidi devlet başkanının taşıması gereken niteliklerle ilgili olan ayetlerde bazı noktalar için uzun uzun açıklamalar yapmıştır. Çalışmamızın diğer bölümlerinde bu açıklamalara tek tek değindiğimiz için burada sadece birkaç örnek vermekle yetineceğiz. Bu niteliklerden ilki adalettir. Maturidi'nin gerek yönetim ilkelerinde gerek devlet başkanının taşıması gereken niteliklere örnek verirken adalet kavramına uzun uzun değinmiştir. İmam Maturidi gerek Kuran'ı Kerim'de ilgili ayetlere yaptığı tevillerle gerekse bu kısımlarda naklettiği hadislerle, devlet yöneticilerinin veya insanlar arasında herhangi bir işe yahut hükme sahip olan kimselerin hak ve adalete riayet etmelerini vazgeçilmez bir kaide olduğunu ısrarla vurgulamıştır.²³⁶

İmam Maturidi'nin devlet yöneticisinde bulunmasını hassasiyetle vurguladığı niteliklerden bir diğeri ise Ehliyet/Liyakattir. Maturidi, "*Allah size emanetleri mutlaka ehline vermenizi emreder.*"²³⁷ ayetinin tevilini yaparken, Hz. Peygamber ile Hz. Abbas arasında yaşanan olayı örneklendirerek, idari görevde, inanç unsurundan ziyade, o görev üzerinde liyakat sahibi olmanın daha önemli olduğunu vurgulamıştır.²³⁸ Maturidi, toplumda meydana gelebilecek siyasi ve toplumsal kargaşaların, toplumu yöneten yöneticilerin olaylar karşısındaki basiretli tutumları ve attıkları tecrübeli adımlar sayesinde bertaraf edilebileceğini ifade eder. O, toplumda meydana gelebilecek haksızlıkların ve toplumsal zararların ehliyet ve liyakat sahibi yöneticiler sayesinde en aza indirgeneceği düşüncesindedir. Bu gerekçelere dayanarak Maturidi, yönetim ilkelerinde ehliyet/liyakat unsurunu daima ön plana çıkarmıştır.

Maturidi'nin zikrettiği niteliklerden bir diğeri de devlet yöneticisinin takva, vera ve ilim şartlarını kendisinde bulundurmasıdır. Maturidi'ye göre bu özellikler aynı zamanda devlet yöneticisinin, halkın karşısında saygın bir konumunun olmasını da sağlar. Maturidi, takvanın, devlet yönetme görevinde adaletli davranmaya teşvik edici

²³⁵ Nesefi, *Tebşiratü'l-edille fi usûli'd-dîn*, 2/437-438.

²³⁶ Mâtürîdî, *Te'vilatü'l-Kur'an Tercümesi*, çev. Kemal Sandıkçı, 4/182.

²³⁷ Nisa, 4/58.

²³⁸ Mâtürîdî, *Te'vilatü'l-Kur'an Tercümesi*, çev. Yunus Vehbi Yavuz, 3/288.

bir gücü olduğunu, İlim ve basiret özelliğinin de halkın devlet yöneticisine itaat etmeleri için geçerli bir sebep olduğunu ifade eder.²³⁹

Maturidi, Şia'nın iddia ettiği, İmam'ın masum olması şartını reddetmektedir.²⁴⁰ Ona göre İmam olan kişi masum, yani günah işlemekten ber'i değildir. Oda hata yapabilir ve yanlış kararlar verebilir. Bu yüzden Maturidi, devlet yöneticisinin bir iş karar vermeden önce o iş hakkında ehil olan kimselerle istişare yapmasını gerekli görür.²⁴¹

İmam Maturidi, devlet başkanı olacak kişi için bu nitelikleri zikrederken, Maturidi âlimlerde eserlerinde kendi ifadeleriyle devlet yöneticisinin niteliklerine yer vermişlerdir. Saydıkları bu niteliklerde, İmam Maturidi'ye dair izler ve farklılıklar bulunmaktadır. Nesefi bu konu hakkında görüş bildireceğinde doğrudan İmam Maturidi'ye atıf yaparak konu hakkındaki düşüncelerini belirtmiştir.²⁴² Bu onun, bu konuda Maturidi'nin görüşlerini kendisine referans aldığı göstermektedir. Nesefi'ye göre devlet başkanı olacak kişide bulunması gereken özelliklerden bir kısmı da onun, Kureyş'e mensup olması, bulunduğu makamın şartlarını yerine getirebilecek ilme sahip olması, Kur'an'ı ezberlemiş olması, helal ve haramdan haberdar olması, adâlet sahibi olması siyasî ve askerî hadiselerde gerekli hamleleri yapabilecek kabiliyette olmasıdır.²⁴³ Nesefi de İmam Maturidi gibi İmamda Masumiyet şartını reddetmekte ve bu konuda İmam'ın Masum olması gerektiğini iddia eden Şia'yı cehaletle suçlamaktadır.²⁴⁴

Pezdevi, İmam olacak kişinin nitelikleri başlığında konuya, "İmam olacak kimse insanların ilim, takva, şecaat ve neseb yönünden en üstünü, faziletlisi olmalıdır. Ayrıca Kureyş'e mensup olması, rey ve tedbir sahibi, âlim ve cesur olması gereklidir" diyerek konu hakkında fikrini beyan etmiştir.²⁴⁵ Pezdevi, sahabenin icmayla kureyşli ve Haşimi olmanın aynı şey olduğunu ve İmam olabilmek için Kureyş'li olmanın şart

²³⁹ Mâturîdî, *Tevilatü'l Kur'an*, 3/615.

²⁴⁰ Mâturîdî, *Te'vilatü'l-Kur'an Tercümesi*, çev. Yunus Vehbi Yavuz, 3/258-263.

²⁴¹ Mâturîdî, *Tevilatü'l Kur'an tercümesi*, çev. Bekir Topaloğlu, 2/509-510.

²⁴² Çamur, *Ebü'l-Muîn En-Nesefî'nin İmamet Anlayışı ve İlk Dönem Siyâsî Olaylara Bakışı*, (Kayseri: Erciyer Üniversitesi, 2019), 43.

²⁴³ Nesefî, *Tebîrâtü'l-edille fî usûli'd-dîn*, 2/237-238.

²⁴⁴ Nesefî, *Tebîrâtü'l-edille fî usûli'd-dîn*, 2/445-446.

²⁴⁵ Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, 270.

olduğunu belirtmiştir.²⁴⁶ Ona göre devlet başkanında bulunması gereken en önemli özellik, devleti idare edecek bilgi ve birikime sahip olmaktır. Çünkü devlet başkanının bu bilgi ve birikimden yoksun olması yani yöneticilik vasfının az olması, yöneticinin sebep olacağı olumsuz durumlardan dolayı, devletin otoritesinin zayıflamasına dolayısıyla toplum düzeninin olumsuz etkilenmesine sebep olur.²⁴⁷

Nurettin es-Sabuni'ye göre ise devlet başkanı olacak kişide bulunması gereken özellikler “Erkek olmak, hür olmak, akıl baliğ olmak ve Kureyş kabilesine mensup olmaktır.”²⁴⁸ Sabuni de bahsi geçen diğer âlimler gibi İmam'ın Kureyş'e mensup olmasını şart görmüş ve onlar gibi Haşimoğulları'ndan olmayı şart olarak eklememiştir. Ebu Hanife'nin “Günahkâr olduğu bilinen bir kimseye devlet reisliğinin verilmesinin mekruh ama hukuken meşru'dur.” görüşüyle, imamın masum olmasının şart olmadığı fikrini delillendiren Sabuni, adalet ve takvayı hilafetin kemalinin şartı olarak kabul ettiğini de belirtmiştir²⁴⁹

Görüşlerini ele aldığımız Maturidi âlimlerinin bahsi geçen mevzu hakkında düşüncelerini incelediğimizde, onların bu konu da Maturidi ile birebir aynı düşünceleri taşımadıklarını görürüz. Neseфи, bu konuda bilgi aktarırken bizzat İmam Maturidi'ye atıfta bulunsa da onun görüşlerini birebir taklit etmemiştir. Pezdevi ve Sabuni'nin durumu da aynı şekildedir. Ancak Sabuni bizzat Maturidi'den farklı olarak “Erkek olmak” ibaresini zikretmiştir. Ayrıca Pezdevi, İmam'ın en faziletli olması konusunda İmamın Namaz kıldırma görevini zikretmiştir. İmamların, Maturidi ile ayrıştıkları nitelikler hakkındaki fikirleri ve İmam'ın Kureyş' ten olması rivayetine, İmam Maturidi ile âlimlerin farklı olarak ele aldıkları durumlar müstakil başlık altında ele alınacağı için burada ayrıca değinilmemiştir.

²⁴⁶ Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, 270.

²⁴⁷ Çam - Öngüç, “Mâtürîdîlikte İmâmet/Devlet Başkanlığı Anlayışı (Ebü'l-Yüsr el-Pezdevî ve Ebü'l-Muîn En-Neseфи Örneği)”, 652.

²⁴⁸ Sabuni, *Maturidiyye Akaidi*, 38.

²⁴⁹ Sabuni, *Mâtürîdiyye Akaidi*, 38.

2.3.3. Âlimlerin Hilafetin Kureyşliliği Meselesi Hakkındaki Görüşlerinde Maturidi Etkisi

İslam Mezheplerinin devlet başkanında bulunması gereken nitelikleri sayarken ele aldıkları maddelerden biri de İmam olacak kişinin Kureyş kabilesine mensup olmasının gerekip gerekmediği meselesidir. Bu meselede de âlimler arasında muhtelifun fi h durumundadır. İmam'ın Kureyş'ten olması gerektiğini ileri sürenlerin dayanakları, Hz. Peygamber'e ait olduğu rivayet edilen, devlet başkanlığının Kureyş'e ait olduğunu bildiren birtakım hadislerin varlığıdır. Bahsi geçen hadisler: "*İmâmet Kureyştendir.*"²⁵⁰ "*Devlet başkanlığı işi, onlardan iki kişi bile kalmış olsa, Kureyş arasındadır.*"²⁵¹ "*Kureyş, kıyamete kadar iyilikte de, kötülükte de insanların yöneticisidir.*"²⁵² Bu Hadisler hilafeti Kureyş'e tesis edenlerin delilleri olmuştur.

Şia, Hz. Ali'nin ve zürriyetinin imametini Hz. Ali ve zürriyetine ait olduğu iddialarını mezhep inanç sistemlerine almışlar diğer mezheplerden ayrı olarak İmam olacak kişinin Beni Haşim'den olması gerektiğini savunmuşlardır.²⁵³

Mutezile ise İmamete gelecek kişinin nesebinin önemsiz olduğunu, Allah'ın hükümlerini yeryüzünde tatbik edecek bu kişinin adalet ve iman sahibi olması gerektiğini savunur. Onlardan bir kısmı Kureyşli olup olmadığını fark etmeyeceği görüşündedir.²⁵⁴ Mutezile'nin bir kısmı ise İmametini Kureyşten olmaması gerektiğini düşünmektedir. Onlar bu iddialarına sebep olarak, İmam'ında günah işleyebileceğini, böyle bir durum söz konusu olduğunda, zulmünden dolayı azledilmesi gerektiği ancak Kureyş'e mensubiyeti sebebiyle taraftarının çok olması yüzünden bunun yapılamayacağını ve toplumun huzurunun bozulacağı düşüncelerini gösterirler.²⁵⁵

İmam Maturidi, Hilafetin Kureyş kabilesine mensup olduğunu belirten rivayetlerine çağdaşlarından çok farklı bir yorum getirmiştir. Bize ulaşan eserlerinde müstakil bir başlık altında İmamet ve Hilafet meselesine değinmediği için onun bu konu hakkındaki görüşlerine, Nesefi'nin, *Tebşiratül Edille* isimli eserinde

²⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/129-183.

²⁵¹ Buhari, "Ahkâm", 1.

²⁵² Tirmizi, "Fiten", 49.

²⁵³ Hatipoğlu, "İslamda İlk Kavmiyetçilik", 167.

²⁵⁴ Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, 269.

²⁵⁵ Çetin, *Maturidiliğin Siyaset (Hilâfet/İmâmet) Anlayışı*, 170.

rastlamaktayız. Maturidi bu konuya Sünni âlimlerin de hemen hemen ittifak ettiği görüşten farklı olarak meselenin diyanet boyutuyla birlikte siyaset boyutunu da dile getirmiştir.²⁵⁶ İmamların Kureyş kabilesine mensup olmalarında gözetilmesi gereken mevzunun dini olmaktan daha ziyade siyasi ve sosyolojik olabileceğine vurgu yapmıştır.²⁵⁷

Maturidi, Hilafetin Kureyşliliği meselesine getirdiği bu yorumu şu gerekçelerle açıklamıştır: İmamet dini bir boyut taşımanın yanında daha çok idari ve siyasi bir konudur. Bu nedenle devlet yönetmeye aday olan kişinin halk arasında itibar gören, küçük düşürülmemiş bir soydan gelmesi gereklidir. Çünkü soy ve nesebin insanlar üzerinde onu iyi ve faydalı işler yapmaya vesile kılan, kötü ve çirkin davranışlardan uzak tutan bir gücü vardır.²⁵⁸ Bu nitelikleri üzerinde toplayan kimse emaneti daha iyi koruyacağı için Hilafetin Kureyş' tahsisi bu bağlamda mantıklı olacaktır.²⁵⁹

Maturidi'nin ifade ettiği üzere, bu sebeplerin yanı sıra Kureyş, evlilik, nikâh gibi durumlarda diğer kabilelerden üstün sayılmıştır. Hz. Peygamber'in bu vb. sebeplerle İmameti Kureyş'e bırakmış olma ihtimali vardır. Bu ihtimal de siyasi ve sosyolojik bir sebebin sonucudur.²⁶⁰ Kureyş kabilesinde bulunan bu özelliklerin tüm kabilelerde bulunmasının da çok zor olması hilafet meselesinin Müslümanlar için kolaylaştırılmak istenmesine bu yüzden hilafetin Kureyşe tahsis edilmesine zemin hazırlamış olabilir. İmam Maturidi'nin ifadelerine göre tüm bu sebepler hilafetin Kureyş kabilesine bırakılmasına sebep olacak nitelikte olup ancak siyasi ve sosyolojik bir yapı arz etmektedirler.²⁶¹

Bu sebeplere dayanarak ilgili meseleyi Diyanet-Siyaset ayrımı metoduyla çözen Maturidi'nin, bu tutumu göz önüne alındığında onun, diyanet-siyaset ayırımına giderek diyaneti peygamberlere, siyaseti ise kral/meliklere tahsis etmesi²⁶², o çağda yaşayan tüm âlimlerin ifade ettiği görüşlerle mukayese edildiğinde son derece ilginç

²⁵⁶ Nesefi, *Tebsiratü'l-edille fi usûli'd-dîn*, 2/438.

²⁵⁷ Kutlu, "İmâm Mâturidi'ye Göre Diyanet Ayırımı ve Çağdaş Tartışmalarla Mukayesesi", 59.

²⁵⁸ Nesefi, *Tebsiratü'l-edille fi usûli'd-dîn*, 2/439-440.

²⁵⁹ Kutlu, "İmâm Mâturidi'ye Göre Diyanet Ayırımı ve Çağdaş Tartışmalarla Mukayesesi", 60.

²⁶⁰ Ünverdi, *Tevlatta Siyasi Kavramlar*, 715.

²⁶¹ Nesefi, *Tebsiratü'l-edille fi usûli'd-dîn*, 2/446-447.

²⁶² Nesefi, *Tebsiratü'l-edille fi usûli'd-dîn*, 2/437.

ve ileri düzeyde bir yaklaşımdır.²⁶³ Maturidi bu hamlesiyle tartışması asırları bulacak yeni bir konuyu da gündeme taşımıştır. Çalışmamıza konu olan Maturidi âlimlerden hiç biri bu meseleyi hocaları gibi açıklamamıştır.

Nesefî, bu konudaki fikrini diğer sunni âlimler ile aynı şekilde belirtmiş, devlet başkanının Kureyş kabilesinden olması gerektiğini savunmuştur. Bu görüşünü de ilgili hadis rivayeti ve Beni Saide de Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesinin ardından Sahabenin bu konu üzerindeki ittifaklarıyla delillendirmiştir. Ayrıca o Hilafetin Kureyş'e mahsus olmasını gerekli görmüş ancak Şia'nın iddia ettiği gibi Haşimi olmasını şart görmemiştir.²⁶⁴

Pezdevî de tıpkı Nesefî gibi devlet başkanının Kureyş kabilesinden olması gerektiği fikrini aynı gerekçelerle savunmuştur. O, Hilafeti Kureyşe tahsis edip, Haşimoğullarından olmalarını şart koşturmasına ise ilk üç halifenin Kureyş'ten olup Beni Haşim'den olmamalarını sebep göstermiştir.²⁶⁵ Devlet başkanının Kureyş'ten olmasını şart görmeyen Mutezile ve Haricileri bu meseledeki tutumlarından dolayı eleştiren Pezdevî, onların, İmam zulmettiği zaman, Kureyşten olursa taraftarı çok olacağı için azli zor olacaktır, şeklindeki görüşlerini de “aşağı kimsenin azledilmesi şerefli kimsenin azledilmesinden daha zordur” diyerek reddetmiştir.²⁶⁶

Nureddin es-Sabuni de Maturidi'den farklı olarak Nesefî ve Pezdevî gibi imâmın Kureyş kabilesine mensup olmasını şart koşturmuş, Haşimoğulları koluna mensup olmasını şart koşturmuş kişileri de “Hz. Peygamber'in: “İmâmlar Kureyş'tendir,” meâlindeki sözleri umumdur. Bu kabilenin bütün kollarını içermektedir.” sözleriyle eleştirmiştir.²⁶⁷

Göründüğü üzere çalışmamızda yer verdiğimiz âlimler Hilafetin Kureyşliliği meselesine İmam Maturidi gibi yaklaşmamışlar, Kureyş kabilesine mensup olmayı hilafetin şartlarından biri olarak ele almışlardır. Ancak Hanefî-Mâturidi geleneğinin temsilcilerinden Sadruşşeria Ubeydullah b. Mes'ud el-Buhari, (ö. 747/1346) Kureyşten imam tayin edilmediği için yaşadıkları zaman dilimi içinde Kureyşlilik

²⁶³ Kutlu, “İmâm Mâturidi'ye Göre Diyanet Ayırımı ve Çağdaş Tartışmalarla Mukayesesi”, 28.

²⁶⁴ Çetin, *Mâturidiliğin Siyaset (Hilâfet/İmâmet) Anlayışı*, 174.

²⁶⁵ Pezdevî, *Ehli Sünnet Akaidi*, 270.

²⁶⁶ Pezdevî, *Ehli Sünnet Akaidi*, 270.

²⁶⁷ Sabuni, *el-Bidaye fi Usuli'd-Din*, 115.

şartının zarureten düştüğünü ifade etmiştir. O bu yaklaşımını Kureyşli imamın bulunmaması ahkâmın uygulanmasına engel teşkil etseydi o zaman din yok olur giderdi sözleriyle temellendirmiştir.²⁶⁸

Necmettin et-Tarsûsî de Türkler'in hükümdarlığı hakkında açıklama yaparken hilafetin Kureyş kabilesine ait olmadığını Ebû Hanife ve ashabının, “*Hükümdarlık görevini üstlenmek için kişinin Kureyşî, müctehid veya âdil olması şart değildir. Âdil veya zâlim bir sultandan görev almak câizdir. Bunun delili Muâviye'nin durumudur. Sahabe (r.a.) görev konusunda Hz. Ali (r.a.) ile ihtilafı zâhir olduktan sonra da onun verdiği görevleri kabul ettiler.*” Şeklinde ki görüşlerine yer vererek temellendirir. O Türklerin hükümdarlığının geçerli olduğunu savunurken hilafetin Kureyşliliği şartını getiren Şafii mezhebine de eleştirilerde bulunmuştur.²⁶⁹

2.3.4. Âlimlerin, Devlet Başkanının Seçilmesi ve Yaşadığı Çağın En Faziletlisi Olması Hakkındaki Görüşlerinde Maturidi Etkisi

İslam düşünce tarihinde İmamet başlığı altında meydana gelen tartışmaların odak noktası, imam olacak kişinin seçiminin ne şekilde olacağı görüşleri etrafında şekillenmiştir. Bu tartışma, Sünni ve Şii öğretinin Hulefa-i Raşidin'in hilafetinin sıhhati üzerinde şekillenmiştir. Hulefa-i Raşidin'in, hilafet seçimi biat ile olurken Şii eğilim biat sistemiyle devlet yönetimine gelmesine karşı çıkarak önceki imamın vasiyetini, devlet yöneticisi olabilmek için tek geçerli yöntem olarak kabul etmiştir. Bundan dolayı da onlara göre Hz. Ali dışındaki halifelerin iktidarları meşru değildir.

Şiilere göre Hz. Peygamber vefatından önce imam olacak kişiyi bizzat tayin etmiştir. Bu tayinin getirdiği ayrıcalık sebebiyle onlara göre devlet başkanı sözlü ve fiili her türlü günahattan korunmuştur, masumdur ve Hz. Peygamber tarafından bizzat tayin edilen bu kişi Hz. Ali'dir.²⁷⁰

İmam Maturidi devlet başkanının seçimle göreve gelmesi gerektiğini savunmuştur. Çünkü İmam Maturidi'ye göre kişinin kendi iradesini ortaya koyduğu seçme eylemi toplum hayatında önemli bir yere sahiptir. Bu doğrultuda devlet

²⁶⁸ Çetin, *Mâturidiliğin Siyaset (Hilâfet/İmâmet) Anlayışı*, 177.

²⁶⁹ Necmeddin İbrahim b. Ali et-Tarsusi, *Tuhfetu't-Türk ve damanuhu kitabı'n-nuru'l-lamii fima ya'melu bihi fi'l-cami*, thk. Şeyh Abdulkerim Muhammed Mûti el-Hamdavi (Trablus, 1999), 36.

²⁷⁰ Onat, “Şii İmamet Nazariyesi”, 97.

başkanının halkın iradesiyle göreve gelmesi toplumun ortak noktada birleşmesi açısından da önem arz emektedir.²⁷¹

Ebû'l-Muîn en-Nesefî de İmamın seçilmesi konusunda İmam Maturidi ile aynı düşünceyi taşımaktadır. Nesefî, İmâmiyye'nin Hz. Ali'nin verasetle devlet başkanı olması gerektiği düşüncelerini eleştirmektedir. Ona göre ortada verasetle devlet başkanı seçilme durumu olsaydı Hz. Peygamber'in amcası, Hz. Abbas'ın, Hz. Ali'den daha layık olacağını belirtmiştir.²⁷² Maturidi ve Nesefî ile aynı düşüncede olan Pezdevî de Hz. Peygamber'in, kendisinden sonra hiçbir kimseye nas ile İmamet görevi vermediği görüşünü savunur.²⁷³ O, devlet başkanının vasiyet yahut veraset yoluyla değil "Ehlü'l-hal ve'l-akd" şeklinde ifade edilen, belirli kişilerin seçimiyle gerçekleştiğini ifade eder.

İmam Maturidi ve çalışmamızda yer verdiğimiz diğer Maturidi âlimler, Şîa'nın iddia ettiği gibi İmametın nass ile olmadığı dolayısıyla hilafetin onların iddia ettiği gibi Hz. Ali'nin hakkı olmayıp, Hulefa-i Raşidin'in hilafet sıralamasıyla aynı olduğu görüşünü savunmuşlardır. Bunu yaparken çalışmamızın ilerleyen aşamalarında detaylı şekilde ele alacağımız bazı ayet ve hadisleri delil göstermişlerdir. Ancak bu delillendirmelerini Şîa gibi Nass olarak değil "İşaret" "delalet" vs tarzında kelimelerle ifade etmişlerdir. Ancak Nesefî, İmam Maturidi ve diğer âlimlerden farklı olarak İmametın nass ile belirlenmesinin yanlış olduğunu savunurken kendisine başka bir yöntem bulma yolunu seçmiştir.²⁷⁴

Efdaliyyet mevzusu, Şîa'nın, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) vafat ettiği dönemde efdal olan Hz. Ali varken, mefdul olan Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın halife seçilmelerine itiraz etmeleri ve efdaliyyet gerekçesini öne sürerek ilk üç halifenin hilafetini gayri meşru saymalarıyla İslam siyaset düşüncesindeki yerini almıştır. Şîa'nın bu tutumu karşısında Ehlisünnet âlimleri de efdaliyyet şartını yok sayarak yahut efdaliyyetin zaten Hulefa-i Raşidin'in hilafet sıralamasıyla doğru

²⁷¹ Oral, "Mâtüridi'de Din-Siyâset İlişkileri ve Yönetim İlkeleri", 945.

²⁷² Nesefî, *Tabsiratü'l edille fi usuli'd-din*, 2/495.

²⁷³ Pezdevî, *Ehli Sünnet Akaidi*, 277.

²⁷⁴ Çetin, *Mâtüridiliğin Siyaset (Hilâfet/İmâmet) Anlayışı*, 132.

orantılı olduğunu belirterek ilk üç halifenin hilafetinin sahih olduğunu açıklamaya çalışmışlardır.

İmam Maturidi daha faziletlisi bulunduğu halde ondan daha az faziletli bir bireyin devlet başkanlığına seçilmesini meşru olarak değerlendirmektedir. Yani ona göre, devlet yöneticisinin, içinde bulunduğu zaman diliminde yaşadığı toplumda bulunan herkesten daha efdal ve masum olması şart değildir. İmam Maturidi bu görüşüyle Şia'nın iddia ettiği Masum İmam teorisine de karşı çıkmış, efdal varken mefdulun imametini meşru kabul etmiştir.²⁷⁵

Ebû'l-Muin en-Neseî de İmam Maturidi gibi devlet başkanının zamanın en faziletli bireyi olması şartını kabul etmez. Neseî bu görüşünü, İlim ve amel yönünden daha az faziletli kimse, İmametın maslahatları ve devlet yönetme konusunda daha bilgili olabileceğinden, kötülükleri def edebilme ve fitne ortamının oluşmasını engelleme de daha faydalı olacak kişinin yani faziletlinin imameti meşru sayılır yaklaşımı çerçevesinde açıklamıştır.²⁷⁶

İmam olacak kişide faziletli olanın en faziletli olana tercih edilmesinde bir sakınca görmeyen Sabuni bu görüşünü, Hz. Ömer'in (r.a), kendisinden sonraki hilâfet ta'yinini, bir kısmının diğerinden üstün olduğunu bildiği halde altı sahâbi arasındaki istişare neticesine havale etmesiyle delillendirmiştir.

İmam Maturidi ve görüşlerine yer verdiğimiz diğer Maturidi âlimlerin aksine Pezdevi imamet görevini yerine getirecek kimsenin, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) makamını temsil edeceği için toplum içindeki en faziletli kişi olması gerektiğini ifade etmiştir.²⁷⁷ Ancak Pezdevi de Maturidi gibi daha faziletlisi olduğu halde faziletli olanın imametini de meşru saymış bu yaklaşımını, faziletli olanın devlet yönetimi konusunda ehliyet sahibi olması şartı çerçevesinde geçerli saymıştır.²⁷⁸

İmam Maturidi ve çalışmamızda yer verdiğimiz diğer âlimlerin tümü aynı anda birden fazla imamın olmasının mümkün olmadığı ve efdal varken mefdulun imametinin geçerli olabileceğini ifade etmişlerdir.

²⁷⁵ Mâturîdî, *Te'vilatü'l-Kur'an Tercümesi*, çev. Yunus Vehbi Yavuz, 3/258-263.

²⁷⁶ Neseî, *Tabsiratü'l Edille fi usuli'd-din*, 2/444.

²⁷⁷ Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, 294.

²⁷⁸ Pezdevi, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, 294-295.

2.3.5. Âlimlerin, Hulefa-i Raşidin'in Hilafetinin Meşruiyeti Hakkındaki Görüşlerinde Maturidi Etkisi

Hulefa-i Raşidin'in hilafetinin meşruiyeti İslam siyaset düşüncesinin en büyük tartışmalarına sebep olan konularından biridir. Ehli Sünnet'e göre Hulefa'-i Raşidin'in fazilet sıralaması İmametteki sıralamalarıyla aynıdır. Kaderiyye ve Mu'tezile'nin çoğunluğu ile Mürcie de Ehl-i Sünnet ile aynı düşünceye sahiptir ancak Şiîler'e, Mu'tezile'nin ve Kaderiyye'nin bazılarına göre Hz. Peygamber'den sonra İmamet hakkı Hz. Ali'ye aittir.²⁷⁹

Şia'nın, Hz. Ali'nin Hilafetini öncelemek ve diğer halifeleri yok saymak için ortaya attığı iddialar, Ehli Sünnet kelmacılarının, Şii inancın bu mezkûr iddialarına cevap vermek ve bu iddiaların yanlış olduğunu kanıtlayabilmek için, İslam akaidi kitaplarında, İmamet-Hilafet konusunu da işlemelerine sebep olmuştur.

İmam Maturidi'nin bize ulaşan eserlerini incelediğimizde onun dört büyük halifeyi, Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali sıralamasıyla zikrettiğini görürüz. Maturidi'nin, İmamet konusu hakkında ki düşüncelerini net şekilde ele alabildiğimiz açıklamalarından biri olan Nisa Suresi 83. ayetin²⁸⁰ tevilini yaparken de orada geçen ulu'l emr tabirinin açıklamasında yine aynı sırayı kullanmıştır.²⁸¹

İmam Maturidi Maide suresi 54. ayetin²⁸² tevilini yaparken ayetin Hz. Ebubekir'in (r.a) hilafetine yönelik bir işaretin bulunduğunu savunur. Ona göre O ayette işaret edilen, mürtetlerle savaşan kişi Hz. Ebu Bekir'dir. Ve o ayet, o kimseye itaati emreder. Aynı ayetten, Hz. Ömer'in hilafetinin de sahih olduğu sonucunun çıkarılabileceğini ifade eden İmam Maturidi, bu ayette bahsedilen kişi Hz. Ömer ise bu durumda hem Hz. Ebu Bekir'in hem Hz. Ömer'in hilafetinin sahih olduğu sonucuna ulaşılır çünkü Hz. Ömer'i Halife olarak tayin eden ve aday gösteren kişide Hz. Ebu

²⁷⁹ Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, 279.

²⁸⁰ Nisa, 4/83: "Kendilerine güven veya korku veren bir haber geldiğinde onu yayıyorlar. Hâlbuki onu Resûlullah'a ve aralarından yetki sahibi kimselere götürselerdi, içlerinden haberin mana ve maksadını çıkarabilenler şüphesiz onu anlardı. Size Allah'ın lütfu ve rahmeti olmasaydı, azınız müstesna, şeytana uyup giderdiniz."

²⁸¹ Mâturîdî, *Te'vilatü'l-Kur'an Tercümesi*, çev. Yunus Vehbi Yavuz, 3/311.

²⁸² Maide, 5/54: "Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse bilsin ki Allah öyle bir kavim getirecektir ki Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler; müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlerle karşı vakarlıdır; Allah yolunda cihad ederler ve hiç kimsenin kınamasından korkmazlar. İşte bu Allah'ın dilediğine verdiği bir lütfudur. Allah'ın lütfu geniştir; O, her şeyi bilir."

Bekir'dir açıklamasında bulunmuştur. Bu ayetin Hz. Ali'nin hilafeti için delil olamayacağını da Hz. Ali'nin ayette bahsedilenin aksine Müslüman olmayan kişilerle değil Müslüman olan asilerle savaşıyor olmasıyla açıklamıştır.²⁸³

Rafizilerin Hz. Ebu bekir'in (ra.) Hz.Ali'nin (r.a.) hakkı olan hilafeti gasp ettiği düşüncelerine eleştiride bulunan İmam Maturidi onların bu konuda haksız olduğunu eğer Hz. Ebû Bekir, hakkı olmadığı halde halifeliği Hz. Ali'den gasp etmiş olsaydı, Allah'ın kendisine ait olmayan bir şeyi alarak başkasının hakkını yok ettiği için Hz. Ebu Bekir'i övmeyeceğini ifade etmiştir.²⁸⁴ İmam Maturidi, Hz. Ali'nin kendisinin de Hz. Ebu Bekir'e biat ettiğini, eğer bu hak kendisine daha önce verilmiş olsaydı onun buna itiraz edecek güç ve kuvvette olduğunu ancak herhangi bir itiraz etme durumu olmadığı için Hz. Ebu Bekir'in, Hz. Ali'nin hilafet hakkının elinden alındığını savunmanın yersiz olduğunu ifade etmiştir.

Şia'nın Hz. Ali'nin İmametine delil olarak gösterdiği, “*Sen benim için Musa'ya göre Harun makamındasın, ancak benden sonra Peygamber yoktur*”, “*Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır.*”²⁸⁵ mealindeki rivayetler hakkında da açıklamada bulunan İmam Maturidi, buradan çıkarılabilecek sonucun kardeşlik olabileceğini ve kardeşlik makamının kimseye hilafet hakkı veremeyeceğini ifade etmiştir.²⁸⁶

Dört büyük Halife'nin İmameti hakkında, her bir halife için tek tek açıklama yapan Pezdevi de Maturidi gibi Hz. Ebu Bekir'in hilafetinin sabit olduğu görüşündedir. O İmam Maturidi'den farklı olarak bu görüşünü, Hz. Peygamber'in, Hz. Ebu Bekir'i küçük imametle (namaz imamlığı) diğer sahabeden öne geçirmesini delil göstermiştir.²⁸⁷ Aynı zamanda Pezdevi, Maturidi'den farklı olarak, Hz. Ebu Bekir'in imameti konusunda sahabenin de icma ettiğini bu icmaayı önce Ebû Ubeyde bin el-Cerrah (ö. 18/639) ve Hz. Ömer'in de aralarında bulunduğu grubun ardından sahabenin tamamının gerçekleştirdiğini ifade etmiştir. Ayrıca Pezdevi, Hz. Ali'nin, Hz. Ebu Bekir'e biat etmediği konusuna değinmiş ve Hz. Ali'nin, Hz. Fatıma vefat

²⁸³ Mâtürîdî, *Te'vilatü'l-Kur'an Tercümesi*, çev. Kemal Sandıkçı, 4/262.

²⁸⁴ Mâtürîdî, *Te'vilatü'l-Kur'an Tercümesi*, çev. Kemal Sandıkçı, 4/267.

²⁸⁵ Buhârî, “Megâzî”, 79/4416; Müslim, “Sahabe”, 4/2404.

²⁸⁶ Mâtürîdî, *Te'vilatü'l-Kur'an Tercümesi*, çev. Kemal Sandıkçı, 4/266.

²⁸⁷ Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, 264.

edinceye kadar, açık olarak değil de gizli olarak biat ettiğini, Hz. Fatıma'nın vefat etmesiyle biatını aleni olarak gerçekleştirdiğini belirtmiştir.²⁸⁸

Pezdevi ve Maturidi, Rafiziler'in, Hz. Ebu Bekir'in, Hz. Ali'nin hilafet hakkını elinden aldığı yönündeki görüşlerini eleştirmişlerdir. Pezdevi, İmam Maturidi'den farklı olarak, Hz. Ali'nin, Resulullah'ın (s.a.v) vefatından sonra nassla imam olduğu görüşlerinin iddiadan ibaret olduğunu, İmamet konusunda Hz. Peygamber'e yalan isnatta bulduklarını düşündüğünü dile getirmiştir.²⁸⁹

İmam Maturidi de Pezdevi de, dört Halifenin hilafetinin de Hilafet sıralamalarıyla doğru orantılı olarak sahîh olduğunu ifade etmişlerdir. Pezdevi ek olarak bu konuyu işlerken, Peygamber efendimiz'in, "*Benden sonra Hilafet 30 senedir, ondan sonra meliklikdir.*" hadisini bu konuya delil kabul etmiştir.²⁹⁰

Nurettin es-Sabuni de İmam Maturidi ve İmam Pezdevi gibi, Hulefa-i Raşidin'in fazilet sırasının hilafet sırasıyla aynı olduğunu ifade etmiştir. Ona göre Peygamber Efendimiz'den sora en faziletli kişi Hz. Ebubekir'dir. Ashabın Hz. Ebu Bekir'in hilafeti üzerinde ittifak etmeleri bu durumu doğrular niteliktedir. Sabuni de Hz. Ali'nin hilafetinin Peygamber Efendimiz (s.a.v) tarafından açıkça haber verildiğini iddia edenlerin iddialarının asılsız olduğunu savunmaktadır. O bu duruma Maturidi ve Pezdevi'den farklı olarak, Peygamber Efendimiz'in "Benim ümmetimin dalalet üzere ittifak etmez"²⁹¹ hadisini zikretmiştir.²⁹²

Sabuni, Maturidi ve Pezdevi'den farklı olarak, Hz. Ebu Bekir'in İlim, şecaat ve diyanet gibi imametın şartlarını taşımada, sahabenin önde gelen isimlerinden biri olduğunu söylemiştir. O, Hz. Ebu Bekir için, Sahabe içinde kimsede bulunmayan özelliklere sahip olduğundan dolayı Allah'ın, Muhacir ve Ensar'ın ona beyat etmesini nasip ettiğini ifade etmiştir.²⁹³ Maturidi ve Pezdevi gibi, Hz. Ömer'in ve Hz. Osman'ın hilafetinin sahîh olduğunu ifade eden Sabuni, onlardan farklı olarak, Hz. Ali'ye muhalefet eden ve onun karşısında savaşan ashabın kendi zan ve içtihatlarıyla hareket

²⁸⁸ Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, 284.

²⁸⁹ Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, 258.

²⁹⁰ Pezdevi, *Ehli Sünnet Akaidi*, 267.

²⁹¹ Buhârî, 61: 2, 61: 3; İbn Hişâm, s. 824.

²⁹² Sabuni, *Mâtürîdiyye Akaidi*, 38.

²⁹³ Bardakçı, *Nurettin es-Sabuni İmamet Görüşleri*, 1715.

ettiklerini belirterek, bu konuda Hz. Ali'nin haklı olduğuna değinmiştir.²⁹⁴ Aynı zamanda Sabuni, Hz. Ali'nin muhaliflerinin daha sonra fikirlerinden dönerek, pişmanlık yaşadıklarını belirtmiştir.²⁹⁵

Çalışmamızda yer verdiğimiz Maturidi âlimler, Hulefa-i Raşidin'in hilafeti konusunda İmam Maturidi ile aynı görüşü taşımaktadırlar. Her birini Hulefa-i Raşidin'in fazilet sırasını Hilafetteki sıralarıyla doğru orantılı olarak ele almış, sadece Maturidi'nin ifadelerine ek olarak konuları farklı bakış açılarıyla değerlendirmişlerdir.

²⁹⁴ Çetin, *Mâturidiliğin Siyaset (Hilâfet/İmâmet) Anlayışı*,164.

²⁹⁵ es-Sabuni, *el-Bidaye fi usuli'd-din*, 117.

SONUÇ

Kuran-ı Kerim'in İmamet ve alt başlıkları hususunda inananlara net bir mesaj vermeyişi ve içeriğinde genel bir kural bulundurmaması, tarih boyunca, her mezhebin, bu konu hakkında farklı görüşler bildirmesine yol açmıştır. Kur'an, İslam toplumunun idari yapısı ve onun nasıl işleyeceği hususuna, birkaç temel nokta dışında açıklama getirmemiştir. Siyasi konuların büyük ölçüde insana bırakılmış olması, İmamet meselesinin tartışmaya açık olmasına ve tarih boyunca cereyan eden olayların meydana gelmesine zemin hazırlamıştır. İslam tarihinde Müslümanlar arasında şiddetli tartışmalara sebep olan net bir sonuca bağlanamayan konulardan biri de yönetim (İmamet-Hilafet) meselesidir.

İslam dünyasında, imamet/hilafet meselesi Şiâ'nın, imâmeti itikâdî bir mesele olarak ele almasından ve imâmeti halka bırakılacak basit bir işten ziyade inanç meselesi olarak yorumlamasından sonra Kelâm ilminin konuları arasına dâhil edilmiştir. Ehli Sünnet kelimcileri İmamet ve Hilafet konusunu, itikadi bir mesele gördükleri için değil, genel olarak diğer fırkaların yanlış düşüncelerine karşı bir antitez üretmek için ele almışlardır.

"İmamet ve Hilafet" konularına müstakil bir başlık altında değinmeyen İmam Maturidi, din ve vicdan özgürlüğü, adalet, eşitlik, ehliyet, emanet, gibi evrensel ilkeleri, İmamet meselesi açısından da değerlendirerek bu konu hakkındaki görüşlerini özgün yorumlarla açıklamıştır. Toplumsal düzenin sağlanabilmesi için bir yöneticinin bulunması gerektiğini savunan İmam Maturidi'nin siyaset anlayışı, adalet merkezli bir yönetimin sağlandığı, zulmün ortadan kaldırılıp, yönetilenlerin din ve vicdan özgürlüğünün korunabildiği ve yetkinin halkın seçimine bırakıldığı, yöneticilerin masum olmadıkları için her daim istişare içinde bulunmalarının öğütlendiği bir yönetim biçimi etrafında şekillenmiştir.

İmam Maturidi'nin yönetim ilkelerinin çerçevesini, adalet, liyakat ve istişare oluşturmaktadır. İmam Maturidi'ye göre devlet yöneticisinin taşıması gereken en önemli özellik, adalet ile hükmetmektir. İmam Maturidi, devlet yöneticilerinin veya insanlar arasında herhangi bir işe yahut hükme sahip olan kimselerin, hak ve adalete

riayet etmelerini, vazgeçilmez bir kaide olarak görmektedir. Yönetim ilkelerinde ehliyet ve liyakati de olmazsa olmaz ilkelere biri olarak ele alan Maturidi, yöneticide bulunması istenen liyakatin, dini kimlikten dahi daha önemli olduğunu beyan etmiştir. İmam Maturidi'nin bu tutumu, muhtemelen, liyakatin öneminin daha iyi anlaşılabilmesi için tercih edilmiş bir ifade biçimidir. Zira o, devlet yöneticisinde bulunması gereken en önemli özellik olarak ele aldığı adaletin kişinin takva sahibi olmasıyla sağlanabileceğini ifade etmiştir.

Bunlara ek olarak, İmam'ın masum olmadığı fikrini savunan Maturidi, onların da hata yapmaya müsait olduklarını ve bundan dolayı danışmanlarının fikrini almaya ihtiyaçları olduğunu ifade etmiştir. Kuran-ı Kerim'de de açık şekilde tavsiye edilen istişare eylemini, İmam Maturidi de yönetim ilkelerinin en önemli unsurlarından biri olarak kabul etmiştir. Devlet yöneticisi gerekli şartları taşıdığı zaman, ona itaat edilmesi gerektiğini savunan Maturidi'ye göre, kişinin Resulullah'a itaati Allah'a itaat, devlet başkanına itaati de Allah ve Resullullah'a itaattir. Burada üzerinde durulması gereken bahis, kendisine itaat edilmesinin emredildiği ümeraya itaatin, Allah ve Rasülü için geçerli olan mutlak itaat gibi olmadığı, belli şartlara bağlanan bir itaat olduğu konusudur.

İmam Maturidi'nin, Sünni âlimlerin çoğunun da ortak düşüncesi olan İmametın Kureyş kabilesine ait olması fikrine çağdaşlarından farklı olarak, meselenin diyanet ve siyaset boyutunu ayrı tutarak yaklaşmış, Hilafetin Kureyş'e mahsus bırakılmasını siyasi sebepler açısından doğru olduğunu izaha çalışmıştır. Bu durum, İslam dünyası için, sonuca bağlanmayı bekleyen yeni bir konuyu gündeme getirmiştir ki bu konu da, İmametın, diyaneten değil de siyaseten ele alınması gerektiğinin ne derece doğru yahut yanlış olduğu hususudur.

İmamet konusunda, İmametın vucubiyeti, devlet yöneticisinin nitelikleri, devlet başkanının seçilmesi ve dört büyük halifenin hilafetinın geçerliliği gibi hususlarda, küçük ayrıntılar dışında, İmam Maturidi ile aynı düşünceleri taşıyan Maturidi âlimler, İmam Maturidi'nin, çağındaki âlimlerden farklı olarak açıkladığı İmametın Kureyşliliği meselesini hem hocaları gibi ifade etmemişler hem de onun bu konu hakkındaki özgün görüşlerine ilgili konuyu işlerken yer vermemişlerdir. Onların, İmam Maturidi'nin bu özgün çıkışına vurgu yapmamaları bizce şaşırtıcı bir durumdur.

İmam Maturidi, İmamet meselesini müstakil bir başlık altında değerlendirmedeği halde, etkisi çağları aşacak siyasi yorumlarla, İslam siyaset düşüncesinin şekillenmesinde önemli roller üstlenmiştir. Maturidi'nin ortaya attığı fikirlerin, Maturidi âlimler üzerindeki etkilerinin incelenip, ortaya çıkarılması, onun siyasi fikirlerinin, döneminde ve mezhebi içerisinde ne derece etkili olduğunu daha net anlayabilmemiz açısından da büyük bir öneme sahiptir.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Tahk. Şuayb el-Arnâvut, Müessesetu Kurtuba, Kahire, tsz.
- Ak, Ahmet. *Büyük Türk Âlimi Maturidi ve Maturidilik*. İstanbul: Bayrak Matbaası, 2008.
- Altıntaş, Ramazan. “İmam-ı Mâtürîdî’de Din-Siyaset İlişkileri”. *Milel ve Nihal İnanç Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 7/2 (Ağustos 2010), 53-66.
- Aruçi, Muhammed. “Ebü’l-Yüsr Pezdevî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 34/266-267. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Aruçi, Muhammed. “Sâbûnî, Nûreddin”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 35/360-361. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.
- Aydınlı, Osman. *Mutezile’de İmâmet Siyaset*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- Azimli, Mehmet. “Matüridi Çağında Türkistan”. *Maturidi Düşünce ve Maturidilik Literatürü Sempozyumu*. ed. Recep Tuzcu vd. 90-99. İstanbul: Önsöz Yayınları, 2018.
- Barthold, W. *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*. çev. Hakkı Dursun Yıldız. İstanbul, 1981.
- Buhari, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Camiu’s-Sahih*, Kitabu Bed’i’l-Vahy, Daru’ş-Şi’b, Kahire 1987
- Çam, Süleyman. – Öngüç, Muhammed Sefa. “Mâtürîdîlikte İmâmet/Devlet Başkanlığı Anlayışı (Ebü’l-Yüsr El-Pezdevî ve Ebü’l-Muîn En-Nesefî Örneği)”. *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 11/2 (2020), 641-669.
- Çamur, Hikmet. *Ebü’l-Muîn en-Nesefî’nin İmâmet Anlayışı ve İlk Dönem Siyâsî Olaylara Bakışı*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Çetin, Maksut. *Mâtürîdîliğin Siyaset (Hilâfet/İmâmet) Anlayışı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi, 2013.
- Çetin, Maksut. *Te’vilatu’l-Kur’an Ekseninde Maturidi’nin Siyaset Olgusuna Yaklaşımı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Ebü Davud, Süleyman b. El-Eş’as es-Sicistani, *es-Sünen*, M. Muhammed Abdu’l-Hamit, Mısır, tsz.
- Ebü’l-Yüsr el-Pezdevî. *Ehl-i Sünnet Akaidi*. çev. Şerafeddin Gölcük. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 6. Baskı, 2017.

- eş-Şehristânî, Ebû'l-Feth Muhammed b. Abdulkerim b. Ebî Bekir Ahmed (ö. 548/1152), *el-Milel ve'n-Nihal*, thk Abdülaziz Muhammed el-Vekîl, Kâhire 1968.
- Fahredden er-Razi. *el Muhassal*, çev. Hüseyin Atay. Ankara, 1978.
- Gölcük, Şerafettin. *Kelâm Tarihi*. Konya: Esra Yayınları, 1992.
- Hatipoğlu, Mehmet Said. “İslamda İlk Siyasi Kavmiyetçilik Hilafetin Kureyşliliği”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 23/1 (1978), 121-123.
- Karadaş, Çağfer. “Kerramiyye ve İtikadı”. *Kelam Araştırmaları Dergisi* 5/2 (2007), 1-62.
- Kılınç, Mustafa. *İmâm Mâtürîdî’de İman-Fisk İlişkisi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Kırca, Celal. “Maturidi’nin Tefsir, Te’vil Anlayışı ve Metodu”, *Ebu Mansur Semerkandi Maturidi Kongresi Tebliğleri*, ed. Ahmet Hulusi Köker, 6/63. Kayseri: Erciyes Ün. Gevher Nesibe Tıp Tarihi Ens., 14 Mart 1986.
- Kutlu, Sönmez. “Bilinmeyen Yönleriyle Türk Din Bilgini İmam Matürîdî”. *Dini Araştırmalar* 5/15 (2003), 5-28.
- Kutlu, Sönmez. “İmâm Mâtürîdî’ye Göre Diyanet – Siyaset Ayırımı ve Çağdaş Tartışmalarla Mukayesesi”. *İslamiyat* 2 (2005), 60.
- Kutlu, Sönmez. *Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*. Ankara: Kitâbiyât, 2003.
- Korkmaz, Sıddık. “İmam Ebu Mansur el-Maturidi’nin hayatı ve eserleri”. *Dini araştırmalar* 4/10 (2001), 89-119.
- Makdisi, Muhammed b. Ahmed b. Ebu Bekir. *Ahsenü't-Tekasim fi Ma'rifeti'l-Ekalim*. London, 1909.
- Maturîdî. Ebu Mansur Muhammed. *Kitabü't Tevhid*. İstanbul: Hicret Yayınları, 1981.
- Maturidi, Ebu Mansur Muhammed. *Kitabü't-Tevhid Açıklamalı Tercümesi*. çev. Bekir Topaloğlu. İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi, 2018.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed. *Te'vilâtu Ehli's-Sünne (Te'vilâtu'l-Kur'an)*. thk. Ahmet Vanlıoğlu. İstanbul: Mizan Yayınları, 2010.
- Maturidi, Ebu Mansur Muhammed. *Te'vilâtu'l-Kur'an Tercümesi*. çev. Bekir Topaloğlu vd. İstanbul: Ümraniye Belediyesi Kültür Yayınları, 2020.
- Meymûn b. Muhammed en-Nesefî vd., *Tabsiratü'l Edille Fi Usuli'd-din (Tenkidli Neşir)*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.

- Muhammed b.Ahmed b. Ebu Bekir el-Makdisi, *Ahsenü't-Tekasim fi Ma'rifeti'lEkalim*, London, 1909.
- Muhammed b. Tavit et-Tanci, "Ebu Mansur el-Maturidi", *AÜİFD*, Ankara, 1955.
- Onat, Hasan. "Şii İmamet Nazariyesi (Kuleyni, Kummi' ve Tôsi'nin Görüşleri Çerçevesinde)". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32/1 (1992), 89-110.
- Onat, Hasan. *Emevîler Dönemi Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*. Ankara: Endülüs Yay., 2016.
- Oral, Osman. "Kelâm Ekollerine Göre Halife/Devlet Başkanı'nın Görevleri ve Hakları". *Ekev Akademi Dergisi* 19/62 (2015), 379-398.
- Oral, Osman. "Maturidide Din Siyaset İlişkileri ve Yönetim İlkeleri". *I. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metin Kitabı*. ed. Ayhan Kuşçulu. 926-960. Kayseri: Kayseri Üniversitesi, 2018.
- Önal, Recep. "Mâtürîdî'nin Hayatı, Eserleri ve Kelâm İlmi'ndeki Yeri". *Akademik İncelemeler Dergisi* 8/3 (2014), 328-329
- Özarslan, Selim. *Pezdevi'nin Kelami Görüşleri*. Ankara: DİB Yayınları, 2013.
- Özdiñç, Rıdvan. *İtikat ve Siyaset: Sünnî Kelâmında İmamet-Hilafet Meselesi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018.
- Özen, Şükrü. "Mâtürîdî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 28/146-151. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Özen, Şükrü. "Mâtürîdî ve Siyaset: Hilâfetin Kureyşiliği Meselesi". *Büyük Türk Bilgini İmam Matüridi ve Matüridilik*. ed. İlyas Çelebi. 224-249. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012.
- Özkan, Gülten. *Nüreddin Es-Sâbûnî ve Bazı Kelâmî Görüşleri*. Ordu: Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Sabuni, Nureddin, *el-Bidaye fi Usuli'd-Din*, (tah. Bekir Topaloğlu), DİB. Yay., Ankara 1998.
- Sabunî, Nureddin, *Mâtürîdiyye Akaidi*. çev. Bekir Topaloğlu. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1979.
- Şaşa, Mehmet. "İmam Maturidinin Siyaset Anlayışında Öne Çıkan Yönetim İlkeleri". *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 11/2 (2018), 309-344.
- Şehristânî, Ebû'l-Feth Muhammed b. Abdulkerim b. Ebî Bekir Ahmed. *el-Milel ve'n-Nihal*. thk Abdülaziz Muhammed el-Vekîl. 1. Cilt Kâhire, 1968.

- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr b. Galib. *Tarihu 'r-Rusûl ve 'l-Mülûk*. 3. Cilt. Beyrut, 1387.
- Tanci, Muhammed b. Tavit. "Ebu Mansur el-Maturidi", *Ankara Ün. İlah. Fak. Dergisi*, 4, 1955, 1.
- Tarsusi, Necmeddin İbrahim b. Ali, *Tuhfetu't-Türk ve Damanuhu Kitabu'n-Nuru'lLami Fima Ya'melu Bihi Fi'l-Cami*, (tah. Şeyh Abdulkerim Muhammed Mûti el-Hamdavi), Trablus: y.y. 1999.
- Tirmizi, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsa, el-Camiu's-Sahih, Kahire 1292.
- Topaloğlu, Bekir. *Mâtürîdiyye Akaidi*. İstanbul: M.Ü. İFAV. Yayınları, 2017.
- Ünverdi, Mustafa. "Matüridi'nin Tevilatü'l-Kur'an'da Siyasete İlişkin Kavramlara Yaklaşımı". *Uluslararası İmam Maturidi ve Tevilatül-Kuran Sempozyumu*, ed. Hatice K. Arpağuş vd. 715. İstanbul, 2018.
- W. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, (çev. Hakkı Dursun Yıldız), İstanbul, 1981
- W. Montgomery Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, Çev. Ethem Ruhi Fiğlalı, Şa-To Yay., İstanbul, 2001.
- Yeprem, Mustafa Saim. *İrade Hürriyeti ve İmam Mâtürîdî*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 1997.
- Yıldız, Hakkı Dursun. "Abbasiler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1/49-56. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Yıldızhan, Hakan. *Ebu'l-Yüsr Muhammed El-Pezdevi'nin Maturidi Kelam Sistemine Katkıları*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Zehebi, Şemsuddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *Siyeru A'lami'n-Nübela*. thk. Şuayb el-Arnâvut. Müessesetu'r-Rîsâle, ts.